

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Bakalářská práce

2024

Yuliia Prystai

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

**Queering Gender: Prožívání sexuality a partnerských
vztahů nebinárními osobami**

Bakalářská práce

Autor práce: Yuliia Prystai

Studijní program: Sociologie se specializací Studia současných společností

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslava Hasmanová Marhánková, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 28.7.2024

Yuliia Prystai

Bibliografický záznam

PRYSTAI, Yuliia. *Queering Gender: Prožívání sexuality a partnerských vztahů nebinárními osobami*. Praha, 2024. 73 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jaroslava Hasmanová Marhánková, Ph.D.

Rozsah práce: 166 369 znaků bez abstraktu, příloh a seznamu literatury

Abstrakt

Téma nebinární genderové identity je v akademickém prostředí poměrně podreprezentováno, zejména jedná-li se o kontext český, kde akademická diskuze o těchto identitách téměř zcela absentuje. V kontextu sociologie sexuality nebylo nebinárním genderovým identitám rovněž věnováno příliš mnoho pozornosti, většinou se tato vědecká oblast soustředí na sexualitu či intimitu mužů a žen. Ve své práci proto usiluji o propojení dosud existujících teoretizací genderové identity a partnerských či sexuálních vztahů a zaměřuji se tak na to, jak jsou sexualita a partnerství nebinárními osobami v České republice prožívány. Na základě 10 hloubkových rozhovorů pomocí tematické analýzy sleduji především partnerské zkušenosti nebinárních osob s konceptuálním ukotvením v queer teorii a sociologii sexuality. Klíčovými teoretickými koncepty práce tak jsou genderová performativita Judith Butler, povinná sexualita Adrienne Rich, heteronormativita a sexuální scénáře. Pomocí těchto konceptů se soustřeďuji především na to, jak se participující vztahují k praktikám spojeným se seznamováním, vývojem partnerského vztahu, vyjednáváním nastavení partnerského vztahu, domácností a institucí rodiny. V omezené míře také rozpracovávám vliv věkových rozdílů mezi participujícími na jejich partnerské zkušenosti, přičemž věkové zastoupení participujících se pohybuje na škále od 18 do 45 let.

Abstract

Non-binary gender identities have been relatively underrepresented in academia, especially in the context of the Czech Republic, where an academic discussion of those identities is nearly absent. Within the sociology of sexuality, limited attention has been paid to non-binary gender identities; most of the research in this sociological field instead focuses on experiences with intimacy and sexuality of men and women. Therefore, in my bachelor's thesis, I aim to link research focusing on non-binary experiences with one focused on sexuality and its social construction. I am examining how sexuality and romantic relationships are experienced by non-binary people in the Czech Republic. Based on 10 in-depth interviews that I conducted, I use thematic analysis to study experiences of those individuals with romantic and/or sexual relationships, while employing the frameworks and conceptual apparatus provided by Queer Theory and the sociology of sexuality. Judith Butler's gender performativity, Adrienne Rich's compulsory heterosexuality,

heteronormativity and sexual scripts therefore represent key theoretical concepts for this thesis. While using these concepts, I am focusing on how participants relate to the practices associated with dating, the development of a romantic relationship, negotiating the boundaries and forms of a romantic relationship, the household and the institution of family. To a limited extent, I also address the influence of age differences between individual participants on their dating experiences. The age structure of my sample ranges from 18 to 45 years.

Klíčová slova

nebinarita, heteronormativita, queer teorie, sexuální scénáře, genderová performativita, partnerství, queer, sexualita, intimita, genderová identita

Keywords

non-binary, heteronormativity, queer theory, sexual scripts, gender performativity, romantic relationship, queer, sexuality, intimacy, gender identity

Title/název práce

Queering Gender: Non-binary experiences with sexuality and romantic relationships

Poděkování

Srdečně děkuji především vedoucí práce PhDr. Jaroslavě Hasmanové Marhánkové, Ph.D. za veškeré cenné rady, doporučení a zpětnou vazbu poskytnutou v rámci bakalářského semináře i individuálních konzultací. Velké díky patří také participujícím, jejichž důvěry si velmi cením a bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Dále bych ráda poděkovala svému partnerovi Ondřeji Maršálkovi a přítelkyni Evě Čmuchařové za přínosné diskuze nad tématem práce a vzájemnou péči a podporu v průběhu psaní. V neposlední řadě děkuji své matce, sestře a všemu kamarádstvu, které neskutečně ovlivnilo můj způsob uvažování o světě a bylo mi v průběhu celého studia velkou oporou.

Obsah

Úvod.....	1
1 TEORETICKÁ ČÁST	3
1.1 TEORIE GENDERU A UDRŽOVÁNÍ GENDEROVÉ BINARITY	3
1.2 GENDER VE VZTAHU K SEXUALITĚ	5
1.2.1 Binární sexualita.....	6
1.2.2 Queering genderu v kontextu domácnosti a rodiny	7
1.3 GENDER A JAZYK.....	8
1.4 SOCIÁLNÍ KONSTRUKCE SEXUALITY	9
1.4.1 Historický vývoj regulace sexuality	10
1.4.2 Konceptualizace heteronormativity	11
1.4.3 Sexuální scénáře	14
1.5 POZDNĚ MODERNÍ PROMĚNY INTIMNÍHO ŽIVOTA	16
1.5.1 Teorie emočního kapitalismu.....	17
2 METODOLOGIE.....	19
2.1 VOLBA VÝZKUMNÉHO DESIGNU A PŘÍPRAVNÁ FÁZE PŘED VSTUPEM DO „TERÉNU“ ..19	
2.2 KONSTRUKCE VZORKU	20
2.2.1 Představení participujících.....	22
2.3 PROCES VYTVÁŘENÍ DAT	23
2.4 ANALÝZA DAT	24
2.4.1 Intersekcionalita jako analytický přístup.....	25
2.5 ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU	26
2.5.1 Reflexe mé pozicionality	26
3 EMPIRICKÁ ČÁST.....	29
3.1 PARTNERSKÝ VZTAH JAKO KONTEXT GENDEROVÉ PERFORMANCE.....	29
3.2 STRATEGIE QUEERINGU SEXUALITY A PARTNERSTVÍ.....	32
3.2.1 Role sexuálního uspokojení	35
3.2.2 Dělbá práce a genderové role v domácnosti	36
3.2.3 Vztahová exkluzivita a mononormativita.....	39
3.3 PARTNERSTVÍ A PSYCHOTERAPEUTICKÝ DISKURZ	41
3.3.1 Nebinarita a emoční kapitál	43
3.4 PROŽÍVÁNÍ PŘITAŽLIVOSTI A POUŽÍVANÉ KATEGORIE SEXUÁLNÍHO SYSTÉMU.....	44
3.4.1 T4T.....	45
3.5 NEBINARITA A SEXUÁLNÍ SCÉNÁŘE.....	48
3.5.1 Seznamování.....	48
3.5.1 Randění.....	51
3.5.1 Heteronormativní rodina	53
ZÁVĚR.....	61

SUMMARY	67
POUŽITÁ LITERATURA	70
SEZNAM PŘÍLOH	74
<i>Příloha č. 1: Projekt bakalářské práce</i>	<i>75</i>
<i>Příloha č. 2: Informovaný souhlas</i>	<i>78</i>
<i>Příloha č. 3: Dodatek k informovanému souhlasu</i>	<i>79</i>
<i>Příloha č. 4: Topic guide použitý při rozhovorech</i>	<i>80</i>
<i>Příloha č. 5: SZZ Sociologie</i>	<i>83</i>
<i>Příloha č. 6: SZZ Metodologie</i>	<i>84</i>
<i>Příloha č. 7: SZZ Studia současných společností</i>	<i>85</i>

Úvod

V této bakalářské práci se věnuji zkušenostem osob, které se identifikují jako nebinární, se sexualitou a partnerstvím. Oblast sexuality je společensky strukturována v těsném propojení s genderem (Rubin, 2002), přičemž gender je normativně konstruován skrze dvě exkluzivní binární kategorie muž/žena. Kategorie pro označení sexuální identity, jako je heterosexuality, homosexualita či bisexualita, většinou vycházejí z této binarity. Heterosexuality je navíc historicky konstruována jako normativní standard, čímž jsou neheterosexuální osoby marginalizovány. Nebinárně se identifikující osoby tedy musí svou identitu v rámci partnerských vztahů a sexuality vyjednávat, aby se mohly vypořádat s poměrně binárním nastavením jak genderových, tak sexuálních norem. Navzdory rostoucímu zájmu o nebinární genderové identity, a to především v zahraničním výzkumu, zkušenosti nebinárních osob konkrétně se sexualitou a partnerstvím zatím nebyly příliš prozkoumány. V České republice se navíc jedná o veřejně i akademicky nepříliš viditelnou skupinu osob, jedním z cílů této práce je proto tematizovat a zvýraznit tyto specifické zkušenosti. Výsledky výzkumu chci rovněž přispět k hlubšímu porozumění heteronormativity, genderové binarity a způsobu, jakým současné společnosti konstruují a regulují sexualitu.

Cílem mé práce reflektovaným ve výzkumných otázkách je porozumět tomu, jak nebinární osoby koordinují vlastní jednání v oblasti sexuality a partnerských vztahů, která je normativně konstruována na základě genderové binarity. V práci se zabývám třemi výzkumnými otázkami: 1) *Jakým způsobem probíhá vyjednávání identit nebinárních osob v oblasti sexuálních a partnerských vztahů?* 2) *Jak nebinární lidé pracují s kategoriemi genderového a sexuálního systému při pojmenování svého prožívání sexuality?* a 3) *Jak participující reflektují existenci sexuálních scénářů a jak se k nim vztahují?*

Práce je rozdělena na tři části: teoretickou, metodologickou a empirickou.

V teoretické části přibližuji perspektivu, ze které k danému tématu přistupuji, a představuji koncepty, které využívám k analýze vytvořených dat. Nejprve se věnuji genderu, konkrétněji genderové binaritě a způsobům, kterými je udržována, vztahu mezi genderem a sexualitou a heteronormativním/genderově binárním aspektům jazyka. V následujících kapitolách představuji klíčové koncepty sociologie sexuality, se kterými pracuji, a to především heteronormativitu a sexuální scénáře. Kromě toho v této sekci představuji historický vývoj sexuálního systému v západních společnostech. Poslední kapitola

teoretické části je pak věnována pozdně moderním procesům a jejich vlivu na intimitu a partnerské vztahy, přičemž čerpám především z teorie intimity Anthony Giddense (2012) a emočního kapitalismu Evy Illouz (2007).

Metodologická část práce slouží k představení výzkumného designu, ale také popisu a reflexi průběhu samotného výzkumu. Zaměřuji se tak na výzkumné otázky a cíle výzkumu, výzkumný design, konstrukci vzniklého vzorku, průběh vytváření dat a práci s daty. V několika kapitolách také reflektuji etické aspekty výzkumu a roli mé sociální pozice v procesu řešení práce.

V empirické části práce prezentuji svá zjištění, která rozdělují do pěti různě obsáhlých kapitol. První tři kapitoly se vztahují k první výzkumné otázce týkající se vyjednávání nebinární identity v sexuálních a romantických kontextech. V první z těchto kapitol představuji kontextuální povahu genderového vystupování participujících a přibližuji roli partnerských vztahů jako specifických kontextů genderové performance. Dále se věnuji konkrétním strategiím vyjednávání podoby partnerských a sexuálních praktik a prožívání sexuality participujícími v kontextu teorie Evy Illouz (2007) a psychologického diskurzu. Čtvrtá kapitola odpovídá na druhou výzkumnou otázku a je věnována kategoriím sexuálního systému, jichž participující využívají při pojmenování své sexuální identity, přičemž se zaměřuji primárně na analyticky nejzajímavější z nich – *T4T*. Pátá kapitola se vztahuje ke třetí výzkumné otázce a zabývá se tak sexuálními scénáři a jejich reflexemi v naracích participujících, přičemž specificky se zaměřuji na dimenze „randění“ a rodinných plánů.

1 Teoretická část

1.1 Teorie genderu a udržování genderové binarity

V této kapitole představuji teoretické perspektivy, ze kterých nahlížím na gender a genderovou binaritu. Čerpám přitom převážně z queer teorie, v jejímž rámci je gender vnímán jako fluidní kategorie a jež se zaměřuje na způsoby destabilizace genderové binarity (Renzetti, Curran, 2005, s. 48-50). Jednou z nejvlivnějších teorií genderu současnosti je teorie performativity Judith Butler (2006), kterou představuje v knize *Gender Trouble*. Dle Butler je gender performativní, tedy je produkován neustálým opakováním stylizace těla a vystupování, jež jsou v souladu s binárními společenskými představami o mužství či ženství. Samotná mužská a ženská role je přitom nedosažitelná, vždy je pouze v pozici cíle, kterého nelze dosáhnout. Feminita a maskulinita se tak nikdy neprojevují ve své „čisté“ podobě, normativně se ale vždy mají pohybovat v určitých rámcích, aby byla daná osoba pro ostatní interpretovatelná. Butler tak přichází se subverzí, čili podrýváním, jako taktikou překonání genderové binarity. Argumentuje v návaznosti na práci Michela Foucaulta, že diskurz, včetně toho genderového, má kromě disciplinační také tvořivou moc, produkuje rámce, ve kterých se svou performancí pohybujeme, a není tak možné z něj zcela vystoupit. Naopak možností je úmyslně působit „genderové potíže“ svou genderovou prezentací či vystupováním, a dekonstruovat tak gender pomocí jeho prostředků (Butler, 2006). Jako příklad uvádí přejímání určitých elementů heterosexuální kultury homosexuálními subkulturami (konkrétně lesbické *butches* a *femmes* či kulturu *drag queens*), jež svou „imitující“ performancí ukazují, že je genderová kategorizace arbitrární a ideály muže a ženy nedosažitelné (Butler, 2006, s. 165-167).

Kromě genderu jako takového zpochybňuje Butler také představu pohlaví jako pevně dané esenciální kategorie. Tvrdí, že i biologické pohlaví je sociální konstrukcí, jež je silně genderovaná. To ukazuje především na případech intersex osob, jejichž anatomické, chromozomální a hormonální funkce neodpovídají typickým kategoriím (biologického) muže či ženy. Poukazuje také na to, že i v případech, kdy pohlaví nelze jednoznačně určit, je tělo dané osoby ve většině případů lékařsky upravováno, aby odpovídalo jedné ze dvou exkluzivních genderovaných kategorií (Butler, 2006)

Teorie Butler je kritizována především za to, že místo oslabení významu identit pouze rozšiřuje jejich výběr a posiluje individualistický diskurz konzumní společnosti, v

němž je u každé osoby předpokládáno, že disponuje svobodnou vůlí vybírat z „nabídky identit“. Je jí také vyčítáno, že svou kritikou identity oslabuje i kolektivní identity (gayové, lesby, ženy) a tím i jejich emancipační a organizační potenciál. Svým důrazem na heterosexuální jako normativní standard také eliminuje možnosti *queeringu* heterosexuality, když jakýkoli heterosexuální projev považuje automaticky za projev heteronormativity, tedy společenského zvýhodňování heterosexuálních vztahů (Beasley, 2005, s. 108-113). Z pohledu samotných nebinárních osob je teorie Butler problematická v jejím důsledném odmítání stabilní identity. Zkušenosti s genderovým nesouladem a mylnými interpretacemi genderové prezentace těchto osob ze strany okolí, které nebinární sebeidentifikaci poměrně často provází, činí představu stabilní identity pro některé nebinární jedince poměrně důležitou k obsáhnutí jejich prožívání. V případě aplikace na osoby identifikující se jako transgender či nebinární tak může teorie Butler znevažovat zkušenosti daných osob, pro které může být ústřední součástí genderové identity právě její stabilita (Finlay, 2017). Seidman (1996) rovněž poststrukturalistickou queer teorii jako celek kritizuje za její významné vymezení se proti identitě jako prostředek politického boje, dle autorových slov se tak nejedná o boj proti politikám identit, ale proti identitě jako takové. Identita přitom, jak autor ukazuje na příkladech rozličných hnutí za práva queer osob, slouží i jako prostor rezistence a kolektivní organizace, ačkoli také uznává, že její disciplinační účinky je třeba dále analyzovat (Seidman, 1996).

Další feministická teoretička, Judith Lorber, se ve své analýze současných queer identit v mnoha bodech shoduje s uvedenou kritikou. V knize *Nový genderový paradox* (2021) se věnuje probíhající fragmentaci genderové binarity, a to skrze intersex a transgender aktivismus a nové nebinární kategorie, které dle ní vychází mj. právě z prací Judith Butler o subverzi genderu. V knize dochází k závěru, že na interpersonální úrovni je těmito osobami či hnutími gender skutečně fragmentován, je ale fragmentován pouze povrchově. To vysvětluje variabilitou zmíněných kategorií identit a mnohdy odlišnými cíli, které jim nedovolují vybudovat jednotné politické hnutí genderové rezistence a docílit tak širších strukturálních proměn genderově binárního systému. Vznik jednotného hnutí a sdílené identity a kultury by totiž podle Lorber vytvořil „třetí gender“, což je představa odmítaná mnoha představiteli nebinárních identit. Zdůrazňuje význam genderové binarity a jejího uznání pro překonání genderové nerovnosti. Pouze v prostředí, ve kterém je možné rozeznat ženy od mužů, můžeme podle autorky analyzovat, jak je genderový řád organizován, vymáhán a udržován a jaké nerovnosti vytváří v rozličných kontextech.

Navrhuje vlastní strategii eliminace genderových nerovnosti – *degendering*. *Degendering* vymezuje jako sociální jednání bez závislosti na genderu osob, se kterými interagujeme. Zdůrazňuje nutnost *degenderingu* a *queeringu* interpersonálních interakcí v rámci partnerství, rodičovství, legislativy a byrokracie, a tedy i postupné fragmentace genderové binarity (Lorber, 2021).

Podobnou pozici zastávají i samotní*é queer teoretici a teoretičky, když kritizují současnou tendenci trans* hnutí chápat identifikaci jako politicky nabitě jednání samo o sobě a představu o „queer existenci“ místo „dělání queeru“. Jako odpověď na kritiku zaměřenou na individualizující tendence implikací Queer teorie je také navrhován tzv. „sociální postmodernismus“, tedy propojení dekonstrukce genderu a heteronormativity s teoriemi zabývajícími se jinými osami sociální diferenciace, jako je třída, rasa či etnicita (Beasley, 2005, s. 157-158; 172-173).

1.2 Gender ve vztahu k sexualitě

Ke vztahu mezi sexualitou a genderem se autoři a autorky staví různě, ačkoli samotná existence tohoto vztahu zůstává nezpochybnitelná. Rubin (2002) například poznamenává, že je sexualita poměrně autonomním systémem a její zaměnění či spojení s genderovým systémem může působit nejasnosti a problémy, přičemž toto ukazuje především v souvislosti s kritikou lesbického feminismu, jenž lesbickou zkušenost plně ztotožňuje s ženskou zkušeností a nepřipouští tak, že lesbické ženy v mnoha aspektech svého života čelí útlaku, jenž se podobá spíše zkušenostem gay mužů než heterosexuálních žen. I tato autorka ovšem hovoří o významných vzájemných vlivech obou systémů na jejich konstrukci a udržování (Rubin, 2002). V rámci queer teorie se v tomto ohledu jedná o převažující perspektivu analytického oddělení genderu a sexuality, kdy je možné pracovat s představou světa, kde neexistují dané genderové role, ale existuje heterosexuality, či světa obráceného. Někteří autoři a autorky naopak vztah mezi sexualitou a genderem vnímají jako mnohem těsnější, Foucault tak bývá kritizován za přehlížení genderu v analýze sexuality (Beasley, 2005, s. 165-168).

Butler (2006) v této souvislosti hovoří o „heterosexuálním matrixu“, který je založen na existenci genderové binarity a zároveň hraje klíčovou roli v jejím udržování. Sexualita se tak stává jakousi oblastí performance genderu sama o sobě, přičemž ženství a mužství je konstruováno částečně skrze submisivní a dominantní sexuální projevy kulturně kódované

jako femininní či maskulinní. V rámci teorie genderové binarity zahrnující heterosexuální matrix tak naopak analytické oddělení sexuality od genderu není možné, jelikož jsou tyto systémy těsně propojené a spoluutvářejí se (Butler, 2006).

1.2.1 Binární sexualita

Samotná sexualita a její kategorie jsou formulovány poměrně exkluzivně binárně. Heterosexualita, stejně jako označení „gay“ či „lesba“, předpokládají vznik sexuální přitažlivosti pouze mezi binárními kategoriemi mužů a žen (Beasley, 2005, s. 108-110). Bisexualita jako kategorie byla rovněž původně založena na představě dvou možných genderových kategorií, v současnosti je ovšem do jisté míry redefinována jako prožívání přitažlivosti k více než jednomu genderu. Dá se tedy říci, že se z bisexualitu stává nebinární sexuální kategorie, společně s nově vzniknuvší kategorií pansexualitu, jež je podle Judith Lorber jedním ze znaků fragmentace genderové binarity (Lorber, 2021, s. 56-61). Další sexuální kategorií, která neimplikuje genderovou identitu osoby (ne)prožívající sexualitu je asexualita, přičemž dle existujících výzkumů je nebinárními osobami deklarována častěji než muži či ženami. Lorber tento trend vysvětluje tím, že genderová identita je nebinárními lidmi často chápána jako výsledek aktivní volby, přičemž distancování se od obou genderových rolí rovněž snižuje pravděpodobnost být vnímán*a jako objekt sexuální touhy, ať už osobou samotnou či jejím okolím (Lorber, 2021, s. 22).

Důležité je rovněž zohlednit, že historicky v západních společnostech je systém sexuality jako takové konstruován jako binarita kategorií heterosexuální/homosexuální, jež jsou hierarchicky uspořádané. Tuto binaritu samotnou narušila nyní již etablovaná kategorie bisexualitu, ve svých začátcích ovšem neproblematizovala genderovou binaritu. Genderové diskurzy vznikající v rámci trans* a nebinárních komunit jsou přitom mnohdy zdrojem vzniku nové kategorizace sexuality, jak je zřejmé na příkladě kategorií pansexualitu a pomosexualitu, jež vznikly částečně v reakci na nemožnost existujících kategorií pojmout sexuální prožívání trans* osob (Elizabeth, 2013). Podobně alternativní genderové diskurzy umožňují osvobození systému sexuality a jeho existujících kategorií od genderu, jak ukazuje Hord (2022) na příkladě „nebinární lesby“. Mnoho nebinárně se identifikujících osob zachovává lesbickou specificitu, sama povaha lesby jako kategorie je tak pozměněna a osvobozená z dříve povinné implikace ženství. Na rozdíl od lesbické identity je jádrem lesbické specificity zkušenost, již je možné politicky mobilizovat. Přihlášení se k lesbické specificitě tak umožňuje lokalizovat sebe sama v systémech moci a případně vytvářet

kolektivní uvědomění, aniž by tato specificita vyžadovala omezení fluidity prožívání jak genderu, tak sexuality. Výše zmíněné na první pohled binární sexuální kategorie tak dostávají v alternativních genderových diskurzích nové významy, jež odmítají esencialismus připisovaný těmto kategoriím (Hord, 2022).

1.2.2 Queering genderu v kontextu domácnosti a rodiny

Domácnost a instituce rodiny jsou pro reprodukci normativního genderového diskurzu klíčovými oblastmi. Havelková (1995) popisuje dvě hlavní role rodiny v kontextu genderové reprodukce: genderová socializace dětí a samotná struktura rodinných rolí. Pozice dospělých osob v nukleární heterosexuální rodině jsou podle autorky normativně nevyrovnané, přičemž větší část neplacené domácí práce a péče o děti je konstruována jako zodpovědnost ženy-matky (Havelková, 1995). Ženy se navíc se vznikající ideologií rodiny a proměnou vnímání dětství, kdy začaly děti být vnímány jako bezbranné bytosti vyžadující zvláštní péči a specifický přístup, staly ještě více připoutány k mateřské funkci. O několik staletí dříve například při rozvedech byly děti svěřovány do péče otce, jelikož byly považovány za jeho „majetek“. Od 18. století je pak ženství ztotožňováno s mateřstvím, zatímco od mužů je založení rodiny sice očekáváno, ale otcovská role není normativně vnímána jako nedílná součást mužské identity, jako je tomu u role mateřské (Renzetti, Curran, 2005, s. 236-240).

Probíhající proměny pozdně moderní společnosti, jež budou podrobněji diskutovány v následujících kapitolách, rigiditu rodičovských rolí rozměňují i v rámci heterosexuálních svazků. Děje se tak především ve středních a vyšších vrstvách společnosti a tato proměna je velmi ovlivněna psychoterapeutickým diskurzem, jež rodičovství rekonstruuje ze vztahu mezi rodičem a dítětem a péčí o něj na jistou expertní dovednost, kterou rodič musí ovládnout (Kaplan, Knoll, 2019).

Dle studie provedené Bower-Brown (2022) ve Velké Británii mají nebinární rodiče tendenci rodičovské role podrývat, nikoli však odmítat. Pracují například s alternativními označeními sebe jako rodiče, jež překračují „matku“ a „otce“, volně přecházejí mezi těmito rolemi, či popisují zachování otcovské či mateřské specificity, aniž by se přímo identifikovali jako matka či otec, podobně jako v příkladu „nebinární lesby“ uvedeném v předcházející kapitole. Obzvláště během těhotenství se ovšem setkávají s nepochopením a neochotou přijmout jejich identitu ze strany okolí, což ukazuje, jak silně jsou stavy a praktiky kódované jako mateřské normativně spjaty s ženskostí (Bower-Brown, 2022). V rámci udržování vztahů se svými rodiči či dalším příbuzenstvím musí rovněž většina nebinárních

osob vykonávat velké množství emoční práce, často se setkávají s nepochopením z jejich strany (McDermott, 2021). Rodina tak kromě primární genderové socializace a reprodukce genderového řádu skrze rozdělení rodičovských rolí rovněž mnohdy sankcionuje pokusy o narušení genderové binarity v rámci sekundární socializace a vztahů mezi rodiči a jejich genderově nekonformními dětmi.

V kontextu mocenských pozic v rámci domácnosti/rodiny zmiňuje Bower-Brown (2022) rovněž větší tendenci rodin nebinárních osob k egalitárnímu rozdělení domácích prací. Kelly a Hauck (2015) se této otázce věnovaly podrobněji, přičemž zkoumaly rozdělení domácích povinností mezi queer páry obecně, jejich vzorek ale zahrnoval i transgender a nebinární osoby. Dle tohoto výzkumu je rozdělení domácích prací v rámci těchto párů spíše specializované než egalitární, pouze osm ze 30 participujících tak uvedli* y rovné rozdělení. Páry se většinou řídily spíše faktory jako jsou osobní preference a dovednosti, ale také časové možnosti a příjem, což může v rámci domácnosti vytvářet nové mocenské hierarchie (Kelly, Hauck, 2015).

1.3 Gender a jazyk

Z pohledu queer teorie hraje jazyk klíčovou roli v konstrukci genderových identit a diskurzů. Diskurz jako takový je do jisté míry vytvářen jazykem, dominantní diskurzy tak „v průběhu neustálého procesu citování a recitování dosáhly určitého stupně materializace, který umožňuje, aby byly vnímány jako normální nebo přirozené“ (Motschenbacher, 2011, s. 153). Queer lingvistika definuje jazyk jako jeden z faktorů utvářející genderový diskurz, jenž se následně materializuje do podoby jednotlivých genderových subjektivit a samotného genderového řádu (Motschenbacher, 2014). Uchopení genderu queer lingvistikou v mnohém koresponduje se sociálně konstruktivistickou perspektivou, zpochybňuje ovšem i esencializovaný konstrukt biologického pohlaví, který sociální konstruktivismus obecně staví do opozice s „děláním“ genderu. Gender je v evropských jazycích konstruován jako binarita, dokonce pojmy označující danosti vystupující z genderové či sexuální binarity v sobě obsahují odkaz na tuto binaritu: intersexualita je „mezi“ pohlavími, androgynie je „mužské a ženské“, bisexualita odkazuje ke dvěma pohlavím/genderovým kategoriím (Motschenbacher, 2011).

Butler (1997) v souvislosti s diskurzivní funkcí jazyka poukazuje na lingvistický jev interpelace jako projev dominance a násilí, jenž se rovněž podílí na vytváření osoby jako

subjektu. Interpelaci definuje jako oslovení či zavolání někoho jménem, přičemž otočení se jako odpověď na toto oslovení je pro ni aktem subordinace. V daný moment je jedinec konstituován jako subjekt a rovněž probíhá impozice genderových a jiných očekávání na danou osobu (Butler, 1997, s. 1-30). Transgender a nebinární perspektiva je v této teorii samotné devalvována, protože tvrzení Butler implikují, že při interpelaci v podobě jedné z genderových kategorií, ke které jedinec nepřísluší, se tato osoba stává subjektem dané kategorie. Při rozšíření této teorie o „presubjektivní“ bytí, jakýsi základ subjektivity, jenž předchází kontext interpelace, se ovšem dá také efektivně aplikovat při posouzení tzv. *misgenderingu* (oslovení trans* osoby nesprávným rodem či genderovanými termíny) jako formy symbolického násilí (Finlay, 2017, s. 63-64). Kapusta (2016) vymezuje tři oblasti, v jejichž rámci je *misgendering* škodlivou praxí: psychologická, morální a politická. Z psychologického pohledu může být *misgendering* považován za mikroagresi, která má na duševní pohodu trans* a nebinárních osob citelné dopady. Morálně jsou prostřednictvím nesprávné genderové kategorizace trans* osob těmto osobám upírány diskurzivní prostředky a tím pádem i možnosti zapojení se do společenské diskuze o genderu a pochopení svého vlastního prožívání genderové subjektivity, je rovněž systematicky snižován jejich respekt k sobě samým. V politickém kontextu se autorka věnuje především legálnímu (ne)uznání identity trans* osob, což může mít dopady na jejich materiální situaci a přístup ke zdrojům (Kapusta, 2016). V kontextu nebinárních osob jako takových *misgendering* převážně pokračuje i v případě zahájení fyzické tranzice, protože jejich tělům je kulturně rozuměno jako pouze mužským či ženským. Sociální a případná fyzická tranzice tak vyžadují značnou míru identitní práce a tyto osoby se často rozhodují pro performanci jedné z binárních identit v kontextech, kdy nechtějí či nejsou schopny svou genderovou identitu vysvětlit, jako například v interakcích se zdravotnickým personálem či v pracovním kontextu (Murawsky, 2023).

1.4 Sociální konstrukce sexuality

Sexualita je často vlivem legislativních a vědeckých (především psychiatrických) diskurzů, jež její současnou podobu v západních společnostech konstruovaly, vnímána jako sociálně nepoznamenaná oblast determinovaná biologickými touhami a potřebami. Jak ale ukazuje Gayle Rubin (2002), ačkoli existují biologické prekvizity, jež sexualitu umožňují, jedná se o poměrně autonomní oblast lidského jednání ukotvenou v historických a sociálních kontextech. Ve svých *Poznámkách pro radikální teorii politiky sexuality* podotýká, že je

nutné sexualitu chápat právě neesencializovaně. To dokládají jednak antropologické práce, jež mapují různé manifestace touhy a sexuality napříč kulturami, a jednak samotný vývoj sexuality a s ní spojených ideologií v západních společnostech posledních několika staletí. Tyto společnosti Rubin vymezuje jako velmi sexuálně negativní, přičemž sexuální aktivita jako taková je dle ní normativně „vinná, dokud se neprokáže její nevina“ (Rubin, 2002, s. 150), tj. na všechny variace sexuality je nahlíženo skrze jejich nejhůře vnímanou podobu a při jejím posouzení je nutná legitimizující okolnost, a to především manželství, rozmnožování či láska (Rubin, 2002).

Sexualita je rovněž konstruována hierarchicky, kdy heterosexuální sex v manželství či dlouhodobém intimním vztahu mezi lidmi ze stejné generace zaujímají nejvyšší místo v hierarchii, zatímco ostatní sexuální praktiky jsou uspořádány do nižších úrovní. Klíčovou pro tuto hierarchizaci je rovněž „dělicí čára“, jež odděluje legitimní od nelegitimního, přičemž pouze na projevy legitimní sexuality je možné nahlížet komplexně a posuzovat je skrze kritéria jako dobrovolnost či potěšení partnerů*ek, zatímco nelegitimní sexualita je vždy „nenormální“, deviantní a zavrženíhodná (Rubin, 2002).

V následujících kapitolách se budu věnovat specifickým konstrukce sexuálního systému, konkrétně jejímu historickému vývoji, heteronormativitě jako základní součásti sexuálních systémů současných západních společností a teorii sexuálních scénářů.

1.4.1 Historický vývoj regulace sexuality

Do 19. století byla sexualita regulována v západních společnostech ve vztahu k příbuzenství, regulace se tedy soustředila na konkrétní sexuální akt, ať už se jednalo o sodomii či incestní praktiky. V kontextu západní Evropy se o nejviditelnější a nejpřísnější regulaci sexuality hovoří především v souvislosti s tzv. Viktoriánským obdobím, počínajícím v 19. století, důležitým aspektem ovšem je také to, že v tomto momentě se podle M. Foucaulta začal formovat současný diskurz sexuality. Ze sexuality se stalo určité „veřejné tajemství“, což vedlo naopak ke zvýšené pozornosti k sexuálním praktikám a touhám. To ukazuje například nárůst tematizace sexuality v dobových novinách či knihách. Ke konci 19. století narůstal také zájem vědy, konkrétně psychiatrie, o taxonomizaci a klasifikaci jednotlivých variací sexuálního chování, přičemž chování jako takové začalo být spojováno se specifickými typy osobnosti. (Weeks, 2017, s. 18-24). Psychiatrie byla homosexualita konstruována jako deviace od normy, podobně jako jiné sexuální praktiky přesahující monogamní heterosexualitu. Homosexualita jako taková byla rovněž často spojována s narušováním

genderového řádu, typicky například s tzv. *cross-dressingem*. Vznikla také představa o „vyléčitelnosti“ homosexuality, jež se začala uplatňovat i legislativně a nahradila tak tresty založené na percepci sodomie jako hříchu (Weeks, 2017, s. 100-104).

Podobně tak heterosexualita je v rámci západních společností poměrně nedávným „vynálezem“. V raně viktoriánském prostředí se hovořilo o „pravé lásce“, jež byla oproštěna od sexuální touhy. Teprve s tematizací sexuality ve vědeckých kruzích se začalo hovořit o „sex-lásce“, právě kvůli jejímu odlišení od raně viktoriánské „pravé lásky“. Dle Katze na tuto proměnu měla rovněž vliv společenská transformace na industriální společnost a proměna rodiny z výrobní jednotky na spotřebitelskou, přičemž tato proměna vedla právě ke zvýznamnění fyzických prožitků a potěšení jako takového (Katz, 2013).

Rodina a její proměny měly na sexualitu několik dalších významných vlivů. Již v polovině 18. století vzniká manželství jako legislativní forma, jež jistým způsobem zvýznamnila hranici mezi legitimní a nelegitimní sexualitou. Souběžně s tím probíhala proměna rodiny jako takové, kdy je možné pozorovat například nárůst významu romantické lásky pro uzavření sňatku a rovněž rekonceptualizaci sexu jako takového, kdy předtím představoval normativně pouze prostředek k reprodukci, nově se však stalo důležitým bodem manželství i sexuální potěšení v něm (Weeks, 2017). Rodina se rovněž stává základem morálních panik týkajících se sexuality, ať už se jedná o homosexualitu, masturbaci či prostituci. Soustředění na rodinu je postupně směřováno na mladistvé a děti, které jsou konstruovány jako vysoce asexuální bytosti, jež nemohou přijít do kontaktu se sexuálními projevy či obsahem jakéhokoli druhu. To bylo například i v 70. letech 20. století mnohdy důvodem k odnětí dětí z péče neheterosexuálních rodičů (Rubin, 2002).

Kategorizace homosexuality ovšem umožnila také vznik samotných homosexuálních identit a kolektivní uvědomění. V 19. století tak vznikají četné homosexuální subkultury ve velkých městech, jež dávají vzniknout také různorodým politickým hnutím. Tato hnutí byla v počátcích tvořena především homosexuálními muži – uchopení ženské sexuality totiž neposkytovalo ženám stejné možnosti sexuální sebeidentifikace jako mužům (Weeks, 2017, s. 108-120). Důležitý podíl na vzniku hnutí za práva neheterosexuálních lidí měla i urbanizace, prostředí velkoměst umožnilo vytvoření queer prostorů, jako jsou bary, podniky a celé čtvrti, což vedlo opět ke zvýšení kolektivního vědomí a mobilizaci v boji za vlastní práva (Rubin, 2002, s. 156).

1.4.2 Konceptualizace heteronormativity

Adrienne Rich (2003) ve své eseji *Povinná heterosexuality a lesbická existence* analyzuje heteronormativitu či „povinnou sexualitu“ jako jeden z ústředních principů kontroly mužů nad ženami v patriarchálních společnostech. V textu tematizuje specifickou lesbickou zkušenost, kterou není dle autorky možné zaměňovat za mužskou homosexualitu. Pro Rich je povinná heterosexuality institucí, která udržuje genderové nerovnosti a útlak skrze reprodukci postavení žen v manželství a rodině. Klíčovými mechanismy povinné heterosexuality jsou idea romantické lásky mezi mužem a ženou, ekonomicky marginalizované postavení žen, jež jejich existenci mimo instituci (heterosexuálního) manželství činí velmi obtížnou až nemožnou, a systematické vymazávání lesbické historie a zneprístupnění tak jiných možností sebeidentifikace než heterosexuální pro ženy za účelem potlačení jejich rezistence vůči patriarchální moci. Autorka využívá rovněž koncepcí lesbického kontinua, jež odkazuje k „dvojitému životu“ lesbicky i heterosexuálně se identifikujících žen, jež budují mimo svůj heterosexuální svazek podpůrné sítě s jinými ženami a vytvářejí tak společnou ženskou zkušenost nezávislou na nadvládě mužských hodnot. Rich rovněž uvádí jako historické příklady lesbické (tj. rebelující proti povinné heterosexuality) existence případy žen, jež se nikdy nevdaly, či vdov žijících po smrti jejich manžela samostatně či v blízkosti jiných žen. V eseji je silně zpochybněno esencialistické vidění heterosexuality jako přirozené a naopak je zdůrazněno násilí, s jehož pomocí je povinná heterosexuality reprodukována (Rich, 2003). Pro uchopení této práce bych autorčiny myšlenky rozšířila z lesbické na queer/nebinární zkušenost, domnívám se totiž, že queer/nebinární osoby mohou v tomto specifickém ohledu sdílet velkou část zkušenosti s autorčiny „lesbickým kontinuem“.

Stanovisko Rich a lesbický feminismus jako celek byl později kritizován, a to jednak z důvodu paušalizace veškeré ženské zkušenosti jako zkušenosti lesbické (Rubin, 2002), a jednak kvůli přehlížení rasy a častému rasismu ze strany lesbických feministek (Seidman, 1993, s. 119-120). Seidman (1993) k heteronormativitě referuje především v souvislosti s binaritou heterosexuality/homosexuality, jež dle autora tvoří základ post-Stonewallských hnutí za práva gayů a lesbického feminismu. Se vznikem hnutí Queer Nation, zviditelněním hlasů neheterosexuálních osob neodpovídajících většinovému složení tehdejších gay a lesbických subkultur (osob jiné barvy pleti než bílé, pracujících a ekonomicky znevýhodněných osob, osob sexuálně se projevujících odlišně od „gay ideálu“) a

postrukturalistickou a sociálně konstruktivistickou teoretizací neheterosexuálních identit, se stává dle Seidmana zřejmým fakt, že vidění gay a lesbické identity v některých politických hnutích je velmi omezující. Předpokládá totiž specifickou a jednotnou gay či lesbickou identitu společnou všem neheterosexuálním osobám. Nezahrnuje jednak fluiditu samotných praktik a jednak odlišné zkušenosti právě ekonomicky znevýhodněných či etnicky/rasově marginalizovaných queer osob, což vede k posilování rigidní hetero/homo distinkce, jež nedokáže obsáhnout všechny queer zkušenosti. Heteronormativita není v textu přímo definována, z diskuze především poststrukturalistické teorie ovšem vyvozují, že je tento pojem Seidmanem chápán jako opresivní struktura založená na existenci vzájemně se vylučujících a hierarchicky uspořádaných binárních kategorií homo- a hetero-sexuality, jejíž důsledky dopadají jak na heterosexuální, tak na queer jedince. Heteronormativitu totiž podle autora nemůžeme analyzovat pouze jako záležitost menšinové oprese, ale jako strukturující prvek veškerých sexuálních systémů západních společností (Seidman, 1996).

Marchia a Sommer (2019) analyzují uchopení heteronormativity v 58 variabilně zaměřených publikacích. Autoři dospívají k závěru, že v akademických pracích využívajících heteronormativitu jako analytickou kategorii je potřeba tento pojem explicitně definovat pro vyšší transparentnost analýzy. Vymezuji pět dimenzí, ke kterým je pojem v článcích vztahován: sexualita, patriarchální genderové normy, hegemonní maskulinita a idealizovaná feminita, gender a sexualita a mocenský matrix. V této práci se budu opírat především o definici založenou na dimenzi gender a sexualita, jež podle autorů vychází z uchopení sexuality Gayle Rubin a zaměřuje se na těsné propojení genderového a sexuálního systému a jejich vzájemné prolínání a vlivy (Marchia, Sommer, 2019). Tato perspektiva se jeví vzhledem k tématu práce a výzkumným otázkám jako nejvhodnější. Se sexualitou a genderem tedy pracuji jako s analyticky oddělenými systémy, jež se navzájem silně ovlivňují.

V rámci studií rodiny pak vznikla další konceptualizace heteronormativity, jež zahrnuje právě rodinu jako jednu z jejich os. Oswald, Blume a Marks (2005) navrhuji definici heteronormativity jako ideologie, jež je založena na udržování a implementaci tří binarit: genderové, sexuální a rodinné. Ty jsou konstruovány pomocí normativně se vylučujících kategorií spojovaných s „normalitou“ a „abnormalitou“ či deviací. „Dělání“ rodiny dle autorů*ek článku úzce souvisí s „děláním“ genderu a sexuality – od „opravdového muže“ je tak například očekáváno, že bude sexuálně přitahován ženami, s nimiž bude

navazovat vztahy, ale zároveň to, že s jednou z těchto žen v určitém věku založí rodinu, v níž bude jednat na základě určité genderové role a bude rovněž odpovídat širším normám rodinných vztahů (to se týká například udržování vztahů s širší příbuzenskou sítí či biologického původu případných potomků). V článku je rovněž diskutována komplexita heteronormativity jako ideologie a nemožnost její simplifikace na spektrum mezi heteronormativitou a *queeringem*. V jednotlivých variacích mohou jedinci odpovídat a podřizovat se či vzdorovat heteronormativitě odlišně v rámci tří uvedených os: rodiny s homosexuálními rodiči například dle autorů*ek fungují v souladu s existujícími normami, rovněž mohou být tito rodiče poměrně genderově konformní, i když se v rámci svého sexuálního prožívání neshodují s heterosexuální normalitou (Oswald et al., 2005). V souvislosti s rodinou se projevuje také další sada normativních představ, kterou někteří*ré autoři*čky nazývají homonormativitou a která zvýhodňuje ty rodiny se stejnopohlavními rodiči, jež se přizpůsobují normativnímu „děláním“ rodiny, ale také středostavovské, bílé rodiny, jež jednají v souladu s genderovými normami (Fish, Russel, 2018).

V souladu se sexuální hierarchií Gayle Rubin vznikla také koncepce mononormativity, jež popisuje společenskou strukturu a ideologii, jež zvýhodňuje a činí „povinným“ monogamní vztahové uspořádání, a to jednak skrze hegemonní představy romantické lásky a sériové monogamie jako ideálu, a jednak skrze legislativní a medicínský systém. Nemonogamní uspořádání a osoby, jež jsou jejich součástí, tak byla klasifikována jako deviantní a nedostává se jim žádného uznání ze strany státu. Přizpůsobení se mononormativitě tak například bylo a je využíváno v rámci boje za manželská práva stejnopohlavních párů, čímž se tyto queer osoby domáhají uznání jako legitimních partnerství, na rozdíl od „deviantních“ osob preferujících nemonogamní vztahy (Rothschild, 2018).

1.4.3 Sexuální scénáře

Teorie sexuálních scénářů poskytuje specifický analytický nástroj ke studiu konstrukce sexuálních identit a jednání. Rozlišuje tři typy scénářů: kulturní, interpersonální a intrapsychické. Kulturní scénáře jsou nejabstraktnější a jsou zabudovány do struktury společnosti a jejich norem. Interpersonální a intrapsychické scénáře mohou v různé míře vycházet z kulturních scénářů, jednotliví aktéři si je ovšem alespoň zčásti vytváří sami. Simon a Gagnon (1986) popisují vývoj post-industriálních společností k čím dál vyšší diferenciaci interpersonálních a intrapsychických scénářů a tím pádem rozšíření možností

sexuálně kódovaného jednání pro jednotlivce. Dle této teorie není touha biologicky podmíněna, ale vychází právě z kulturních a interpersonálních sexuálních scénářů, přičemž velmi často vzniká spíše jako odpověď na okolní podněty kulturně vnímané jako sexuální. Autoři rovněž zdůrazňují provázanost kulturních scénářů, jež strukturují téměř veškeré lidské jednání, s věkem a fází životního cyklu, přičemž ve vývoji západních společností lze rovněž pozorovat čím dál vyšší diferenciaci interpersonálních scénářů ve spojitosti s věkem (Simon, Gagnon, 1986).

Sexuální kulturní scénáře jsou rovněž poměrně silně genderované. Například Wiederman (2005) poukazuje na odlišnosti v mužské a ženské socializaci, jež často vedou k izolovanému chápání sexuální aktivity jako zdroje potěšení u mužů a naopak jejímu komplexnějšímu uchopení jako součásti emocionálně nabitého vztahu u žen. To vede i k odlišnostem v interpersonálních scénářích, kvůli kterým mohou vznikat nedorozumění mezi muži a ženami v rámci heterosexuálního jednání (Wiederman, 2005). Od žen je rovněž v sexuálních situacích očekáváno submisivní vystupování, zatímco od mužů dominantní. Sexuální asertivita je tak vnímána jako negativní u mužů i žen, ženy jsou ovšem hodnoceny přísněji, protože tímto vystupováním rovněž narušují dominantní ženský sexuální scénář (Klein, 2019). Kulturní scénáře jsou rovněž ovlivňovány konzumní kulturou, například reprezentacemi lásky v reklamách a médiích obecně. Jako inherentně sexuální/romantický zážitek je tak například kódovaná procházka na pláži či večere v elegantní restauraci (Bachen, Illouz, 1996)

Dominantní kulturní sexuální scénáře jsou rovněž velmi heteronormativní a jsou tak konstruovány v souladu s představou o heterosexuality jako „normální“ sexuální orientaci, ale také vymezují rigidně genderované role. Jako další příklad genderovanosti sexuálních scénářů je v jedné ze studií uvedena představa, že sexuální aktivita má trvat, dokud muž nedosáhne orgasmu, což vytváří tzv. *orgasm gap*. Queer lidé podle této studie navíc ve svých sexuálních interakcích často reprodukují heteronormativní kulturní scénáře, přičemž specifický scénář je většinou volen na základě genitálií partnera*ky. Konkrétně nebinární či trans* osoby navíc často svoje sexuální vystupování přizpůsobují tomu, zda interpretují partnera*ku jako spíše femininní či spíše maskulinní (Harvey et al., 2023). Mimo oblast sexuální aktivity jako takové, scénáře spojené s „randěním“ a partnerstvím jsou v rámci queer vztahů často vytvářeny v rozporu s dominantními kulturními scénáři. (Nejen) nebinární osoby tak místo reprodukce představ o mužské asertivitě a ženské pasivitě v

progresi vztahu zdůrazňují neustálé vzájemné vyjednávání, a od svého protějšku tak očekávají především asertivitu a schopnost přímé komunikace. Často na ně ovšem dopadají také alternativní kulturní scénáře a normy, jež vznikají v queer komunitách jako takových – například očekávání genderově nekonformního vystupování či nemonogamie (Lamont, 2017).

1.5 Pozdně moderní proměny intimního života

Anthony Giddens (2012) ve své knize *Proměna intimacy: sexualita, láska a erotika* v moderních společnostech popisuje proměny osobního života ovlivněny společenským vývojem v oblasti genderové rovnosti, které se dle Giddense (pozdně) moderní společnosti přibližují, a také emancipace jedinců s neheterosexuálními identitami. Oslabení role tradice a vybojovaná relativní rovnost v genderové oblasti dle Giddense zásadně transformují osobní život včetně partnerských vztahů a sexuality, demokratizují ji. Partnerské vztahy se stávají předmětem neustálého vyjednávání mezi partnery*kami, a v širším kontextu i mezi gendery (Giddens, 2012).

Giddens rozporuje Foucaultovu interpretaci vývoje sexuality a kritizuje ji pro opomenutí vzniku fenoménu romantické lásky, jež začala od 19. století pronikat do konstituce osobního života. Romantická láska dle něj vychází z předmoderního vztahu k Bohu v křesťanské víře, kdy se od člověka očekává absolutní oddanost a v jistém smyslu i „posedlost“, nyní již ne Bohem, ale objektem zamilovanosti. Pro romantickou lásku je přitom typická idealizace druhého a představa „toho pravého“ člověka, vztah s nímž má v ideálním případě trvat celý život. Romantickou lásku pak s proměnami modernity začíná nahrazovat spolu plynoucí láska (*confluent love*), která již není založena na „promítání představ“ (Giddens, 2012, s. 70) o milostném ideálu na objekt zamilovanosti, ale naopak na vzájemném poznávání a otevření se, vzniká tak vysoce reflexivní vztah mezi dvěma sobě rovnými jedinci (Giddens, 2012).

Ze spolu plynoucí lásky pak v Giddensově teorii intimacy vychází nový ideál vztahového uspořádání, který nazývá čistým vztahem. Ten postupně nahrazuje a oslabuje ideál manželství spojený s romantickou láskou. Čistý vztah je navazován především pro vztah samotný, a člověk z něj může kdykoli vystoupit na základě vlastního přání. Sexualita jako taková a sexuální uspokojení, se rovněž stávají ústředním bodem čistého vztahu, tedy v okamžiku, kdy je jeden z partnerů nespokojen s podobou sexuálního života v rámci vztahu,

je vztah ukončen. Ačkoli čistý vztah nemusí být nutně monogamní, předpokládá dyadické uspořádání, jehož důležitou součástí je exkluzivita. Ta posiluje důvěru v rámci vztahu, jelikož se partner o člověku dozvídá informace, které nejsou známy cizím osobám. Důležitou roli v ustanovení čistého vztahu hraje ale také síť přátelských a jiných blízkých vztahů, kterou si člověk buduje a které mu umožňují vyrovnat se s uvědoměním si konečnosti čistého vztahu, který se na rozdíl od manželství z romantické lásky neuzavírá „na dobu neurčitou“. S čistým vztahem také souvisí plastická sexualita, jak Giddens nazývá sexualitu odpoutanou od reprodukce, která mj. umožňuje epizodičnost partnerských a/nebo sexuálních vztahů (Giddens, 2012).

Giddensova teorie intimity, ačkoli přichází s mnoha relevantními postřehy o proměnách osobního života, se dá také v několika bodech kritizovat. Například Jamieson (1999) ve své práci poukazuje na zjednodušující uchopení soukromé sféry a intimity jeho teorií, které se projevuje především v opomíjení stále přítomných genderových nerovností v rámci intimních vztahů. Hlavní body autorčiny kritiky směřují k nekritickému přijímání psychologizujícího diskurzu Giddensem (a opomíjení sociologického kontextu sociální změny) a prakticky neexistující práci s feministickou teorií, která vliv proměn osobního života do transformace jiných oblastí společnosti spíše popírá. Autorka rovněž uvádí empirická zjištění, která dokládají, že žitá heterosexuální partnerská zkušenost současnosti je nejspíše poměrně vzdálená Giddensovu ideálu čistého vztahu. Akcentování pocitu rovnosti ve vztahu je dle uvedených výzkumů spíše strategií pro „skrývání“ a vyrovnávání se s genderově nerovným postavením partnerů ve vztahu. Dle autorky tak nejde o subverzi patriarchálního systému skrze osobní vztahy, ale o historicky specifické způsoby, jak se s existujícími nerovnostmi vypořádávat a zároveň je tím reprodukovat (Jamieson, 1999).

1.5.1 Teorie emočního kapitalismu

Eva Illouz (2007, s. 30-31) v publikaci *Chladné intimity: vznik emočního kapitalismu* Giddensův pohled na transformaci partnerských vztahů a intimity také kritizuje, přičemž Giddens dle ní pouze nekriticky oslavuje psychotherapeutický diskurz, aniž by zohledňoval jeho vliv na proměny intimního života a samotnou povahu této proměny. Projevy proměn intimity Illouz shrnuje podobně jako Giddens: dle autorky přináší především vyrovnání genderových pozic v partnerských vztazích, větší důraz na vzájemnou reflexivitu a jakési odpoutání sexuality od toho, co Giddens nazývá romantickou láskou. Místo demokratizace ovšem povahu transformace označuje za racionalizaci partnerských vztahů (Illouz, 2007).

V autorčině teorii propojení emocí a kapitalismu hraje důležitou roli psychotherapeutický diskurz, který, jak v první kapitole knihy dokládá, byl v minulém století postupně zabudováván do pracovního procesu a došlo tak k většímu prolínání osobní sféry se soukromou, čili ekonomické s emoční. Dále Illouz tvrdí, že psychotherapeutický diskurz je historicky propojen také s feminismem druhé vlny, kdy oba diskurzy soustředily svou pozornost především na soukromý život a specificky na instituci rodiny jako prostor, kde psychologické či sociální problémy vznikají, a prostor, ve kterém se má odehrávat případná společenská transformace. Konceptualizace něčeho tak spontánního, jako jsou emoce, jako kvantifikovatelných rysů produkovaná psychologickým diskurzem, umožnila feministickému hnutí teoreticky uchopit podřadné postavení žen v rodině, například, jak tvrdí autorka, feministky druhé vlny postupně začínají apelovat na odbourání strachu vyjadřovat emoce u mužů (Illouz, 2007).

Konkrétně pro podobu partnerských vztahů má tato teorie několik implikací. Původně tak soukromá věc, jako jsou partnerské vztahy a intimita, začíná podléhat (a to především v rámci středních a vyšších tříd, které k psychoterapii mají přístup) kontrole za pomoci instituce sexuální terapie a „self-help“ literatury. Diskurzivně je v těchto vznikajících službách zdůrazňována komunikace mezi partnery*kami. Z toho plyne následně i očekávání rovnoprávného postavení partnerů*ek v rámci partnerského vztahu, který je jednotlivými partnery*kami vyjednáván ve svém průběhu. Zároveň je po dobrém* partnerce*ovi požadována schopnost svoje emoce jednak umět rozpoznat, pojmenovat a diskutovat, a jednak správně interpretovat projevy emocí svého protějšku. Tyto projevy jsou přitom většinou sociálními signály, jejíž rozpoznání dle Illouz vyžaduje jistý emoční kapitál, jehož vyššími hodnotami disponují především lidé z vyšších socioekonomických tříd oproti lidem z tříd nižších a ženy oproti mužům. Proměna intimní sféry rovněž vnáší jistý transakční aspekt do vztahů, kdy je důležitá právě schopnost rozpoznávat a ovládat emoce a kvantifikovat osobnostní rysy, což je patrné například v tom, jak je partnerské seznamování organizováno na internetu. Zároveň tato kvantifikace přináší nové překážky pro snahy o dosažení blízkosti, protože lidé v rámci práce se svými emocemi a sebereprezentací při seznamování jednájí podle kulturně určených scénářů přijatelné osobnosti, což činí obecně těžším se intimně sblížit a prožívat lásku k ostatním – vnímané podobnosti mezi potenciálními partnery*kami musí být dostatečně exkluzivní a specifické (Illouz, 2007).

2 Metodologie

Cílem mé práce je prozkoumat, jak nebinární lidé prožívají sexualitu v heteronormativní genderově binární společnosti a jakým způsobem (zda) vyjednávají svoji genderovou identitu skrze partnerské vztahy. Touto prací bych chtěla propojit výzkum nebinárních genderových identit s výzkumem sexualit a intimity a navázat tak především na odbornou diskuzi týkající se témat genderové binarity, konstrukce a performance genderové identity, a sexuality jako sociálně konstruované praxe. Stanovila jsem v souladu s uvedenými výzkumnými cíli následující výzkumné otázky:

- (1) Jakým způsobem probíhá vyjednávání identit nebinárních osob v oblasti sexuálních a romantických vztahů?
- (2) Jak nebinární lidé pracují s kategoriemi genderového a sexuálního systému při pojmenování svého prožívání sexuality?
- (3) Jak participující reflektují existenci sexuálních scénářů a jak se k nim vztahují?

Při formulaci výzkumných otázek jsem kromě obecně nastavených cílů výzkumu vycházela také z předběžné rešerše literatury ve vybraných tematických oblastech sociologie genderu a sexuality. V následujících podkapitolách se věnuji metodologickým aspektům řešení práce, a konkrétně výzkumnému designu, procesu vytváření dat, analýze dat a etickým aspektům výzkumu.

2.1 Volba výzkumného designu a přípravná fáze před vstupem do „terénu“

Pro svůj výzkum jsem zvolila kvalitativní přístup. Na rozdíl od kvantitativního designu mi umožňuje soustředit se na prožívání sociální reality jednotlivými participujícími a skrze jejich výpovědi sledovat nuance fenoménů jako genderová binarita, heteronormativita a další ústřední témata mé analýzy. Mým cílem rovněž není možnost zobecnění zjištění výzkumu ve vztahu k populaci, ale spíše ve vztahu ke sledovanému jevu a kontextu jeho sledování, což je charakteristické pro kvalitativní výzkum (Novotná et al., 2019, s. 30).

Jako metodu vytváření dat jsem využila polostrukturované rozhovory. Volba této metody rovněž vycházela z výzkumných otázek a cílů práce, a to porozumět perspektivě sociálních aktérů a jejich vlastnímu chápání sociální reality (Novotná et al., 2019, s. 320).

Vzhledem k tomu, že se zabývám prožíváním partnerských vztahů a sexuality svými komunikačními partnery*kami, připadá mi tato metoda vytváření dat vhodná. Polostrukturovaný typ rozhovoru mi umožnil poskytnout dostatek prostoru pro vyjádření participujícím, a také jistou míru improvizace v podobě doptávání se na nová, zajímavá či nejasná témata vyvstávající v průběhu rozhovoru. Zároveň mi ale napomohl při hledání vzorců a podobností napříč rozhovory, které díky předem připravenému okruhu témat mají podobnou strukturu.

Při konstrukci tematické osnovy pro rozhovory jsem si určila tři širší okruhy: biografické momenty, prožívání sexuality a partnerských vztahů a normy a očekávání. Do prvního okruhu spadala témata: počátky intimního života, současný vztah, (genderový) coming out a životní změny. Druhý okruh obsahoval témata seznamování/vyhledávání vztahů, trávení času a sexuální identity. Součástí třetího okruhu byla témata očekávání (potenciální*ho) partnera*ky, rodinná očekávání, heteronormativní společnost a sexuální scénáře. Témata byla konstruována na základě rešerše literatury a teoretických východisek práce, přičemž ve scénáři rozhovoru bylo každé téma rozvíjeno do několika otázek. V průběhu vytváření dat jsem rovněž rozšířila okruh „prožívání sexuality“ o dvě menší podtémata, jež se objevila v několika rozhovorech, a to o konflikty ve vztahu a jejich řešení a prožívání žárlivosti. Seřazení otázek do větších tematických celků mi umožnilo vytvořit vnitřní koherenci situace rozhovoru, která kvůli vzájemné návaznosti otázek probíhala plynuleji (Kaufmann, 2010, s. 52-53).

2.2 Konstrukce vzorku

Participující výzkumu jsem vybírala účelově, tedy na rozdíl od teoretického výběru či etnografických metod jsem postupovala dle předem načrtnutých kontur (Novotná et al., 2019, s. 297), i když samotný soubor komunikačního partnerstva vznikl až během provádění výzkumu. Část participujících jsem oslovila skrze příspěvek, který jsem sdílela na svých sociálních sítích (konkrétně Facebooku a Instagramu) a požádala své přátele a známé o jeho sdílení. Tímto způsobem bylo do vzorku zařazeno šest participujících, se čtyřmi z nichž jsem se v momentě oslovení již znala. Blízký přátelský vztah s některými z participujících může být problematický z metodologického hlediska, má ovšem také potenciál poskytnout hlubší vhled do výpovědi participující*ho na základě přirozenější povahy sociální situace rozhovoru (Taylor, 2012). Je ale zapotřebí reflektovat svoji pozici „insidera“ a její důsledky na vytvořená data (ibid.), čemuž se podrobněji věnuji v kapitole

Reflexe vlastní pozicionality. Vzhledem k tomu, že se pohybuji v poměrně specificky smýšlejících subkulturních kruzích, kde může queer identita být chápána specifickým způsobem, jsem se rozhodla další čtyři participující rekrutovat skrze přidání příspěvku do facebookové skupiny Trans* CZ + SK, jejíž součástí jsou trans* a nebinární osoby, přičemž jsem v příspěvku specifikovala, že je výzkum cílen specificky na nebinární osoby. Vzorek tak čítá 10 participujících.

Jediným kritériem pro výběr participujících byla jejich vlastní sebeidentifikace jako nebinárních (včetně identit, které se pod ty nebinární často zařazují, jako jsou genderqueer, genderfluid, agender apod.) Vznikl tak soubor poměrně různorodých zkušeností a identit, především s ohledem na sexualitu a věk. Jako nejvýznamnější se v analýze projeví věkové rozdíly mezi jednotlivými participujícími. Scénáře a normy strukturující partnerské vztahy jsou poměrně úzce spjaty s věkem (Simon, Gagnon, 1986) a zkušenosti osob v odlišných fázích životního cyklu tak nabízejí možnost tyto normy a scénáře hlouběji prozkoumávat. Dvě osoby, které se ve vzorku výrazně věkově odchyľují od ostatních participujících (32 a 45 let), například svůj genderový coming out prožily v mnohem pozdějším věku než zbývající participující, pro něž se jednalo o záležitost dospívání či rané dospělosti. Několik participujících nepocházelo z České republiky, na jejich genderovou a sexuální/partnerskou zkušenost to ovšem nemělo v rámci výpovědi patrný vliv, pravděpodobně proto, že v České republice strávili* y většinu svého života již od dětství či dokonce od narození. Jediný pozorovaný rozdíl se projevil v odlišné míře stigmatizace osob z LGBTQ+ komunity ze strany rodinných příslušníků* ic. Tento aspekt ale v analýze v zájmu zachování anonymity těchto konkrétních participujících rozvíjet nebudu. Co se týče socioekonomického postavení, takto sestavený vzorek pouze ve velmi omezené míře reprezentuje zkušenosti nebinárních osob s nižším socioekonomickým statusem. Tvoří ho převážně osoby pracující v administrativě, oblasti sociální práce, či studující. Z již nestudujících participujících jedna dosáhla základního vzdělání, dva středního vzdělání s maturitou a pět vysokoškolského vzdělání, přičemž další dvě participující studují vysokou a střední školu. Rovněž velkou část vzorku tvoří transmaskulinní osoby a osoby, které byly v dětství socializovány jako ženy (konkrétně tvoří sedm participujících). Výsledky tudíž mohou být zkresleny a nedostatečně reprezentovat nebinární zkušenost v její celistvosti, věřím ovšem, že jsou v mnohém stále vypovídající a platné. Především s ohledem na věkovou strukturu vzorku bylo tak potřeba uplatnit v analýze intersekcionalní přístup, kterému se podrobněji věnuji v podkapitole *Intersekcionalita jako analytický přístup.*

2.2.1 Představení participujících

Saša je dvaatřicetiletá osoba, která pracuje jako sociální pracovník*ce. Je v dlouhodobém partnerském vztahu se svou partnerkou Sabrinou, se kterou sdílí domácnost v Praze. Před rokem se rozhodli*y, že svůj vztah otevřou a Saša tak kromě Sabriny má několik dalších partnerů*ek. Svou genderovou identitu definuje jako nebinární a non-gender a sexuálně se identifikuje jako pansexuál*ka.

Di je 23 let, pracuje jako sociální pracovnice. Je v dlouhodobém otevřeném partnerském vztahu s trans* osobou a mimo primární vztah vyhledává také jiné, především sexuální vztahy. Bydlí v Praze. Pro svou genderovou identitu používá označení nebinární a cis intersex a sexuálně se identifikuje s termínem queer.

Levimu je 22 let, aktuálně nepracuje a bydlí v menším městě. Identifikuje se mimo jiné jako polyamorní a má několik partnerů*ek. Svoji genderovou identitu označuje termínem agender a sexuální orientaci pojmem pansexuál.

Emi je 25 let, studuje vysokou školu a pracuje ve státní správě. Bydlí v Praze se svým nebinárním partnerem Elis, s nímž má otevřený vztah. Identifikuje se jako queer a toto označení používá jak pro označení své genderové, tak sexuální identity. Rovněž se zařazuje na asexuální spektrum.

Mio je 18 let, studuje střední školu a bydlí v Praze. Je v uzavřeném partnerském vztahu s další trans* osobou a označuje se jako demigirl, genderqueer, demisexuální a queer.

Niku je 25 let, pracuje v administrativě. Bydlí ve větším městě se svým trans* přítelem, který kromě ní má ještě jednoho partnera, toto vztahové uspořádání ovšem všichni zúčastnění*é považují za uzavřené. Identifikuje se jako trans a nebinární, svou sexuální orientaci definuje jako asexuální.

René je 27 let, pracuje v administrativě a bydlí v Praze. Se svým trans* partnerem Norbertem je v otevřeném vztahu. Identifikuje se jako genderfluid a queer, případně používá označení pansexuální.

Ezrovi je 45 let, vykonává manuální práci, ale obory své činnosti často mění. Neustále se také stěhuje, aktuálně ale bydlí v Praze. Momentálně nemá dlouhodobý partnerský vztah, ale udržuje nezávazný sexuální vztah se svojí bývalou přítelkyní. Genderově se identifikuje

jako transmaskulinní nebinární osoba, svou sexualitu popisuje výrazem „na holky“, protože se neztotožňuje s žádným existujícím pojmem označujícím sexuální orientaci.

Maxovi je 28 let, pracuje v oblasti umění a žije ve větším městě. Svůj partnerský vztah považuje za otevřený. Označuje se jako transmaskulinní nebinární osoba a bisexuál.

Bree je 23 let, pracuje v administrativě a žije v menším městě. Momentálně není v partnerském vztahu a aktivně žádný nevyhledává. Identifikuje se jako transmakulinní nebinární osoba s pansexuální orientací.

2.3 Proces vytváření dat

Se všemi participujícími jsem se předem domluvila na detailech ohledně setkání. Snažila jsem se participujícím dávat co největší možnost výběru místa, kde se cítí komfortně, a času, který jim vyhovuje. Pět rozhovorů proběhlo vždy v jedné z pražských kaváren, jeden v místě bydliště participující a jeden v mém místě bydliště na žádost participující, se kterou máme přátelský vztah. Zbývající tři rozhovory probíhaly s participantstvem dlouhodobě žijícím mimo Prahu, a tak jsem dva z nich realizovala on-line skrze platformu Discord a jeden v kavárně dle výběru participující v jiném městě.

Na začátku setkání jsem s participantstvem vždy znovu probrala cíle výzkumu a způsob práce s vytvořenými daty a dala prostor pro případné dotazy či nejasnosti. Rovněž jsem si na začátku interakce vždy vyjasnila, jak k dané osobě mám referovat (v případě, že jsme se před uskutečněním rozhovoru neznali*y). Rozhovory byly nahrávány na můj mobilní telefon pomocí aplikace diktafon, na což byli*y všichni*všechny participující předem upozorněni*y. Věnovala jsem rovněž pozornost tomu, aby byli*y participující plně informováni*y, vzhledem k možné citlivosti probíraných témat, o možnosti rozhovor kdykoli přerušit, pozastavit či se věnovat jinému tématu. Snažila jsem se rovněž během rozhovoru navodit příjemnou atmosféru, aby situace byla pro účastnictvo co nejkomfortnější, a k vedení rozhovoru přistupovat citlivě.

Všechny rozhovory byly provedeny mezi daty 11.12.2023 a 17.3.2024. Nejkratší rozhovor přitom trval 38 minut a nejdelší jednu hodinu a 27 minut, přičemž průměrná délka rozhovoru dosáhla přibližně jedné celé hodiny.

2.4 Analýza dat

Jako metodu analýzy dat jsem zvolila tematickou analýzu, která skrze hledání společných témat napříč rozhovory umožňuje analýzu společných významů, jež aktéři*čky přikládají sociální realitě. Konkrétněji se jedná o reflexivní tematickou analýzu, kdy v celém analytickém procesu reflektuji svoji pozici a s ní spojené předpoklady. Proces reflexivní tematické analýzy se skládá ze šesti kroků: seznámení se s daty, kódování dat, generování prvotních témat, přezkoumání a rozvíjení témat, zdokonalování, definování a pojmenovávání témat a psaní výzkumné zprávy (Braun, Clarke, 2023). I proto, že jsem se rozhodla použít právě reflexivní přístup k tematické analýze, považuji za důležité popsat průběh všech fází analýzy poměrně podrobně.

Za počátek první fáze analytického procesu považuji uskutečňování samotných rozhovorů, mezi nimiž jsem o objevujících se důležitých či zajímavých momentech neustále přemýšlela a využívala mobilní aplikace Poznámky pro záznam případných argumentů či témat po prvotním kontaktu s daty. Přibližně v polovině procesu vytváření dat jsem rovněž rozhovory začala přepisovat s pomocí softwarové aplikace Transkriptor, přičemž na konci přepisování jsem měla všechny rozhovory naposlouchány a několikrát jsem každý přepis přečetla.

Následně jsem data v textové podobě začala segmentovat pomocí aplikace ReQual. Při kódování jsem nejprve postupovala především induktivně, takto vytvořené kódy ovšem pozbývaly koherenci, a tak jsem v procesu další fáze (generování prvotních témat) kódy několikrát přezkoumávala. Výsledné kódovací schéma je tak výsledkem kombinace induktivního a deduktivního kódování, přičemž kódy vzniklé deduktivně jsem odvozovala převážně od samotné struktury rozhovoru, byly-li odpovědi na některé otázky významově silně propojeny napříč rozhovory. Generování prvotních témat probíhalo, jak jsem již naznačila výše, společně s procesem kódování, přičemž jsem v tomto kroku rozepsala osnovu empirické části práce na základě přemýšlení nad daty v první a druhé fázi. S touto osnovou a jejími tématy a podtématy jsem propojovala jednotlivé kódy.

Další tři fáze (přezkoumávání témat, definování a pojmenování témat a psaní zprávy) v mém případě probíhaly současně, přičemž jsem mezi těmito částmi analytického procesu volně přecházela a pracovala postupně na rozepisování různých témat.

2.4.1 Intersekcionalita jako analytický přístup

Důležitým přístupem, který můj analytický proces ovlivnil, je intersekcionalní přístup. Intersekcionalita je komplexní feministický přístup vycházející především z černošského feminismu. Klíčovou charakteristikou intersekcionalního přístupu je analýza marginalizovaných identit a opresivních systémů jako mocenského matrixu, přičemž v rámci jednotlivých životních drah a identit se tyto systémy překrývají a vytvářejí nové formy útlaku či obecně existence. V rámci tohoto přístupu tedy není na gender či sexualitu nahlíženo jako na izolované kategorie, ale je věnována pozornost i různým prolnutím genderu a sexuality s kategoriemi rasy, etnicity, věku, tělesné a mentální zdatnosti či třídy. Hlavní výhodou tohoto přístupu je poskytnutí hlasu členstvu jednotlivých skupin, které je v rámci samotných skupin marginalizováno, a poukázat tak na nové a odlišné zkušenosti, jež často nejsou v akademických či veřejných debatách zastoupeny (May, 2015).

V kontextu metodologických aplikací intersekcionality existuje několik kategorizací možných přístupů. Jednou takovou kategorizací navrhla McCall (2005), přičemž vymezuje tři přístupy k analyzované komplexitě: antikategorický, intrakategorický a interkategorický. Antikategorický přístup neomezuje komplexitu identit do definovaných kategorií, intrakategorická komplexita je zkoumáním především málo reprezentovaných částí určité skupiny a zviditelněním jejich perspektivy. Interkategorická komplexita zahrnuje zaměření na větší množství kategorií a zastoupených skupin (McCall, 2005). Ve své analýze se přikláním především k intrakategorickému přístupu, jelikož se v ni zaměřuji na „transgresivní sociální skupinu překračující hranice existujících kategorií“ (Fotopoulou, 2012, s. 4). Fotopoulou (2012) rovněž zdůrazňuje kompatibilitu intersekcionalní metodologie s metodologií vycházející z *queer studies*, jelikož obojí zdůrazňuje fluiditu a různorodost individuálních zkušeností, které nelze redukovat na jednotlivé kategorie. Uvádí také, že kombinace těchto přístupů může vyřešit tendenci intersekcionalního výzkumu skrze produkci vědění analyzované kategorie solidifikovat.

Ve své analýze zohledňuji především genderovou identitu, gender přiřazený při narození, sexuální orientaci a věk participujících. Intersekcionalní přístup není pro mou analýzu ústředním, zakomponování jeho prvků do analytického procesu ovšem bylo pro mé interpretace velmi přínosné.

2.5 Etické aspekty výzkumu

V rámci etiky výzkumu se dají vyčlenit základní pravidla, která se týkají především respektu k soukromí a autonomii účastnictva výzkumu a zamezení zneužití participujících (Novotná et al., 2019, s. 62). Respekt k participujícím byl ve výzkumu zajištěn dobrovolností jejich účasti, kterou mi potvrdili*y podepsáním informovaného souhlasu, přičemž byli*y několikrát upozorněni*y na účel, k němuž budou data použita. V návaznosti na soukromí výzkumných partnerů*ek jsem také využila pseudonymy pro ně a, zmiňují-li je jménem v rozhovoru, také pro jejich blízké. Další údaje, které by mohly vést k identifikaci participujících, nebyly v textu použity či byly pozměněny.

Jak ale ukazují Guillemin a Gillam (2004) ve své publikaci, tato univerzálně aplikovaná etická opatření nemusí nutně zaručovat eticky přijatelnou povahu výzkumu. V textu se zmiňují o mikroetice, tj. každodenních momentech v komunikaci mezi zkoumající*m a zkoumanými, které nabývají etické dimenze a zkoumající se jimi musí zabývat během své přítomnosti v „terénu“ (Guillemin, Gillam, 2004). V mém případě jsem jako potenciálně eticky problematické vyhodnotila jazykové aspekty své komunikace s participujícími, což vyplývá z časté zvýšené citlivosti trans* a nebinárních osob k používání nesprávného rodu k jejich oslovení (tzv. *misgenderingu*, viz kapitola *Gender a jazyk*). Tento aspekt jsem jednak zdůraznila při samotné komunikaci s participujícími (domlouvání rozhovoru a jeho vedení), přičemž jsem si s nimi vždy vyjasnila, jak chtějí být oslovováni*y, a jednak v podobě informovaného souhlasu, k němuž jsem přidala dodatek s možnostmi volby preferovaného jazykového vyjádření pro reference k participujícím v textu. Toto soustředění na jazyk a omezení jeho genderovanosti také aplikuji v celém textu včetně teoretické části (vyhýbám se například generickému maskulinu), přičemž mým cílem je mimo jiné zamezení tzv. *otheringu* nebinárních osob i v rámci struktury práce. Dalším etickým aspektem, který nespadá do procedurální etiky, je reflexivita zkoumající*ho (Guillemin, Gillam, 2004), v následující podkapitole se tedy budu zabývat svojí pozicionalitou a tím, jak ovlivnila výzkumný proces.

2.5.1 Reflexe mé pozicionality

V návaznosti na moji sociální situovanost považuji v tomto místě za důležité zohlednit mou vlastní subjektivitu a její rámování aplikace použitých metod, od volby výzkumného designu po analýzu a prezentaci dat. Tuto práci píši z pozice nebinární osoby a domnívám se, že již na samotný výzkumný zájem o zkušenosti nebinárních osob se sexualitou měla moje genderová identita nezpochybnitelný vliv. Rosenberg a Tilley (2021) hovoří v souvislosti s

trans* lidmi zkoumajícími jiné trans* osoby o pozici insidera-outsidera. Ta odkazuje ke sdíleným zkušenostem mezi zkoumající*m a zkoumanými, ale i k jisté diferenciaci jejich zkušeností v závislosti na jiných identitních složkách a pozicích v sociální realitě. Tato specifická pozice ovlivňuje výzkumný proces několika způsoby od rekrutace participujících a dynamiky vedení rozhovorů po analýzu a interpretace (Rosenberg, Tilley, 2021).

Jako insider-outsider jsem například využila svoji identifikaci k rekrutaci participujících. Jednak ve svém okolí mám poměrně vysoký počet queer a nebinárních osob (a velká část vzorku je konstruována s využitím mých sociálních sítí), a jednak jsem součástí skupiny Trans* CZ + SK, kde jsem rekrutovala zbývající participující a jež přijímá žádosti o členství pouze od osob, které se identifikují jako trans a/nebo nebinární. Také se domnívám, že má pozice jako relativního insidera umožnila vyšší ochotu potenciálních participujících zapojit se do výzkumu, stejně tak jako větší sdílnost při samotných rozhovorech. Rosenberg a Tilley (2021) v této souvislosti píše především o výhodách souvisejících s existujícím vzájemným porozuměním a obeznámeností s používaným jazykem a zkušenostmi, kdy, na rozdíl od interakcí s cisgender zkoumajícími, nemusí participantstvo vysvětlovat mnoho věcí známých pouze členstvu dané komunity. Například, když hovořili*y participující o své sexuální orientaci s použitím termínu *T4T* (označujícím trans* osoby, které jsou romanticky/sexuálně přitahovány jinými trans* osobami), nebylo třeba ho v konverzaci definovat. Jistý vliv na výzkum měla také moje aktérská pozice v hardcore punkové/anarchistické scéně, přičemž všichni čtyři participující, s nimiž jsem byla v momentě rekrutace ve více či méně blízkém přátelském vztahu, k této scéně náleží také. Jejich subkulturní příslušnost byla v analýze zohledněna, ačkoli ji nerozpracovávám nijak podrobně vzhledem k tématu práce.

Co se týče analýzy a interpretace dat, v textu je zmíněna výhoda insider-outsider pozice z hlediska (mis)reprezentace zkušenosti, přičemž zkoumající tak má osobní zájem na korektní reprezentaci zkoumané komunity, protože je její součástí. V několika momentech jsem uvažovala nad zařazením konkrétních interpretací do analýzy, přičemž jsem přemýšlela, zda svými interpretacemi neznevažuji zkušenost a identitu participujících. V rámci insider-outsider pozice může také docházet k přehlédnutím zajímavých momentů jako „samozřejmých“ kvůli rozšířenosti daných témat či diskurzů v komunitě, či naopak vyzdvihnutí triviálních záležitostí (Rosenberg, Tilley, 2021). Snažila jsem se proto své

interpretace co nejvíce propojovat s relevantní literaturou, abych tak navazovala na témata a kontexty, jež jsou pro sociologii opravdu relevantní.

3 Empirická část

3.1 Partnerský vztah jako kontext genderové performance

Důležitým tématem spojeným s genderovou performancí participujících je její kontextualita. Oproti žensky a mužsky se identifikujícím osobám zmiňovali* y participující nutnost rozpoznávat prostředí, v němž se pohybují, a přizpůsobovat mu genderovou performanci. Tato proměnlivost genderové performance je tak ovlivněna širším kontextem heteronormativity, a to především propojeností genderového a sexuálního systému, jež solidifikuje gender jako systém binárních vzájemně se vylučujících kategorií, mimo něž není v některých kontextech možné existovat (Butler, 2006). Participující tak v závislosti na sociálním kontextu dočasně zaujímají role trans* či cisgender mužů a žen.

„Z toho praktického hlediska prostě člověk musí to dát do nějakých kolonek, když u doktora vyplňuje nějaké formuláře, když podepisuje smlouvy a čím je člověk starší, tím víc toho je, mi přijde, tak tam člověk prostě, ať chce nebo nechce, tak prostě tu nebinaritu musí nějakým svým způsobem uchopit a dát ji buď tam nebo tam. Rozhodně neříkám, že je to tak dobře, vůbec nemyslím, že je to dobře, ale z praktického hlediska to tak jako bohužel je. A v tu chvíli bych se identifikoval spíš jako ten muž.“¹ (Max, 28 let)

Jako nejvýznamnější prostředí, v nichž participující cítí potřebu vystupovat jako jeden z binárních genderu, se v rozhovorech objevila prostředí rodiny a interakce s neznámými lidmi, u nichž participující nemohou předpovědět otevřenost k různým identitám. V kontextu partnerských a širěji romantických vztahů je otevřenost ohledně genderové identity a vystupování naopak participujícími vnímána jako naprostý základ vzniku takového vztahu. To odpovídá ideálu vzájemného reflexivního poznávání v rámci intimního vztahu, na němž je založena Giddensova koncepce spolu plynoucí lásky (Giddens, 2012). Vnímaná nutnost přizpůsobování svého vystupování situaci přitom dle slov participujících většinou pramení ze strachu z nepochopení a stigmatizace. Takovou motivaci

¹ Všechny uvedené citace byly upraveny tak, aby byly v souladu s pravidly spisovného jazyka. Tento krok jsem učinila, abych dosáhla etické prezentace výpovědí participujících, stylistický kontrast mezi přepsaným mluveným projevem a formálně psaným textem by mohl participující poškodit či jim způsobit nepříjemné pocity při čtení textu. Úpravy byly provedeny se zachováním původních významů výpovědí.

popisuje například Emi, když možnost používání genderově neutrálního jazyka pro referenci ke své osobě zvažuje v případě „bezpečné“ povahy prostředí:

„Ve většině gender termínů se buď definuju nějak neutrálně, pokud to jde, a pokud se cítím safe v té situaci, anebo tím ženským labelem.“ (Emi, 25 let)

V kontextu rodiny je navíc očekávána jistá míra blízkosti mezi jejím členstvem, což činí pro řadu participujících genderovou performanci, která není v souladu s jejich viděním sebe sama, obzvláště emočně náročnou. René například pro tyto situace používá slovo „*cissona*“², čímž naznačuje, že femininní vystupování, které je od něj*ni očekáváno, pro něj*ni není autentické. Vyjadřuje také odlišnou míru náročnosti udržování této „*cissony*“ v pracovním a rodinném kontextu:

„Je to hodně náročné a přitom si říkám, že vlastně mým chováním se toho až tolik nemění, ale prostě už jenom to, že používám jenom ta ženská zájmena, používám svoje staré jméno, prostě je to vyčerpávající. No a já takhle funguju se svojí rodinou a v práci, ale v té práci mi to přijde ještě relativně v pohodě, že to je nějaká jako. Že já dělám customer service, takže to je stejně role. To je prostě něco, co já tam hraju v té práci, ale jak to není nějaký emoční vztah hluboký, tak to vlastně mi přijde docela na pohodu. Tady mi vlastně, co si o mně myslí klienti nebo nadřízení v práci, to je úplně jedno, ale u té rodiny je to těžké.“ (René, 27 let)

V rodinném kontextu měl*a René rovněž pocit, že by se měl*a řídit specifickými heteronormativními scénáři, a to konkrétně v interakcích s rodinou svého partnera, kde se snaží vystupovat jako „perfektní snacha“, aby tak spoluutvářel*a konzistentní narativ svého partnerského vztahu pro svou a partnerovu rodinu.

„Ale já sám přiznávám, že hraju vlastně tu perfektní snachu, že když jsem před [partnerovými rodiči], tak se snažím zapůsobit co nejlépe a vlastně i v rámci toho, protože to známe, prostě jsme trestáni za to, když porušujeme genderový řád, takže v rámci toho se tvářím i jako třeba víc femininně nebo víc jako žena.“ (René, 27 let)

Ačkoli navenek se participující v různé míře a různých kontextech snaží vytvářet podobu svého vztahu jako odpovídajícího heteronormativní binaritě homo/heterosexuality, partnerské vztahy jako takové jsou participujícími konceptualizovány skrze (alespoň

² Kombinace pojmů cisgender (identifikující se s genderem přiřazeným při narození) a *persona*

některé) rysy Giddensova čistého vztahu, přičemž představují nejbezpečnější z možných prostředí pro autentické genderové vystupování. Pro Sašu je například důležité komunikovat s jednou ze svých partnerek o tom, jak ho*ji genderově partnerka vnímá, ale také to, zda se toto vnímání shoduje s jeho*jejím vlastním.

„Ted' jeden vztah, co mám, tak tam mě dost vnímá jako v té femininní stránce, ale jako je plně zvědoměná ta osoba, že jsem nebinární osoba, má na mně hodně ráda tu femininní stránku, ale nemyslím si, že mě má ráda jenom kvůli tomu, že by na mě kladla nějaké velké nároky na to, abych byla nějak moc femininní nebo tak, spíš se jí to prostě líbí na mně, a proto je to pro ni asi nějakým způsobem sympatické, ale je spíš jako tolerantní v tom, že se právě ptala, jestli je to v pohodě, že mě vnímá víc femininně než maskulinně. A jo, v klidu. Já si docela užívám ted'ka svoji feminitu, nebo svoji femininní stránku.“ (Saša, 32 let)

V některých případech ovšem heteronormativní představy prostupují i do partnerských vztahů jako takových, přičemž je v těchto případech genderové vystupování přizpůsobováno očekáváním partnera*ky, tyto vztahy ovšem jsou participujícími popisovány negativně s důrazem právě na autenticitu a otevřenost jako předpoklad budování partnerství. Jeden z participujících tak popisuje ukončení svého předchozího vztahu, v jehož průběhu se začal prezentovat jako nebinární, právě na základě neshodných genderových očekávání mezi nim a jeho bývalým partnerem, a konkrétně, když se rozhodl pro fyzickou tranzici.

„Že jsem viděla třeba kamarádstvo, co je nebinární, ale vlastně když si našli vztah, tak vystupovali jako svůj agab³ pro toho partnera, protože bylo pro ně moc těžké to nějak vykomunikovat s nimi, že vlastně pak to kvůli tomu se i rozpadlo eventuálně, to je asi první, co mě k tomu napadlo, že jsme jako nebinární lidi dost často tlačeni do nějaké binární role, když si najdeme vztah s člověkem, který není třeba edukovaný.“ (Mio, 18 let)

„Právě ten vztah zkolaboval na tom, že jsem se rozhodl pro fyzickou tranzici, což vlastně bývalý partner nedal a dlouho se snažil se přes to dostat, jestli by to nezvládl, ale nakonec se teda rozhodl, že to asi nepůjde, že prostě fyzicky by ho to nepřitahovalo.“ (Bree, 23 let)

³ assigned gender at birth – gender přiřazený při narození

Kvůli omezené míře přijetí nebinárních identit v závislosti na specifických typech prostředí se tak participující cítí v různé míře nuceni* y performovat gender odlišně, přičemž tuto performanci považují za nežádoucí, protože nekoresponduje s jejich prožívanou autenticitou, binární performance tak může být prožívána jako nucená a emočně náročná. Partnerské vztahy a oblast sexuality v tomto kontextu představují prototyp nejbezpečnějšího možného prostředí, kde je participujícími očekávána svoboda genderové performance a zároveň spolupráce na této performanci ze strany partnera*ky.

3.2 Strategie queeringu sexuality a partnerství

Kvůli silnému působení dominantního genderového diskurzu, který všechny osoby kategorizuje jako představitele jedné ze dvou možných genderových kategorií (Butler, 2006), společně se sexuálním systémem, který je rovněž konstruován jako binarita homo/heterosexuality (Seidman, 1996), čelí participující neustálým genderovým a sexuálním reinterpetacím a rekategorizacím ze strany jejich okolí. Těsné propojení sexuálního a genderového systému, o kterém píše Rubin (2002), tak vytváří v případě nebinárních osob jisté tenze, jelikož je v každodenním životě mylně předpokládána nejen jejich genderová, ale i sexuální identita. Di například popisuje časté zařazování do kategorie „maskulinních leseb“ na základě jejího genderového vystupování, ačkoli ve skutečnosti preferuje navazování vztahů s různě se genderově projevujícími osobami.

„Občas mě trochu stresuje to, že společnost si mě nějakým způsobem zobrazuje, nebo jak mě chybně vidí. Je to časté, že hnedka na ulici první pohled, jo, to je nějaká lesba a hnedka si tak tu plejádu těch lidí, se kterými bych potenciálně mohla být, představí jenom jako nějaké ženy. Jak jsme to naučení vnímat tak, že já jsem taková víc maskulinní, taková víc butch. Tak teda okej, tak k ní prostě bude sedět tady nějaká víc femininní holka a vlastně ne vždycky to tak je. Občas třeba je to takové zvláštní vidět, třeba pohled, když někomu řeknu, no ale tak mně se třeba i líbí nějakí muži. A ti lidi jsou jako, cože? To je prostě neslýchané, tak to je pro mě občas takové, že to někomu vysvětlovat je docela náročné.“ (Di, 23 let)

Participující v rámci svých vztahů i mimo ně musí vyvíjet strategie vypořádávání se s těmito předpoklady a kategorizacemi. Uvnitř partnerských vztahů samotných jsem v datech pozorovala dva vzorce genderového vystupování, pomocí kterých participující „queerují“ svoji genderovou identitu a sexualitu. První z těchto přístupů připomíná

subversivní napodobování, které popisuje Butler (2006, s. 186-189). Konkrétně tuto strategii používá Ezra. Rád se v rámci partnerských vztahů ujímá maskulinní role, což zahrnuje nejen sebe prezentaci jako takovou, ale i způsob zapojení do práce v domácnosti či sexuální role. Zdůrazňuje přitom ale, že si na mužskou roli „hraje“, přičemž toto „hraní si“ vnímá jako důležitou součást své genderové performance. Několikrát v rozhovoru například zdůrazňuje, jak jsou některé maskulinně interpretované praktiky v rámci partnerských či sexuálních vztahů pro něj „gender confirming“ (Ezra, 45 let), skrze tyto praktiky tak prožívá nejen sexualitu, ale i gender.

„Mně dělá dobře, když je ve mně rozpoznáný ten týpeček, kdy hrajeme hru na to, že jsem týpek, takže mě kouří holka, nesahá mi na prsa, chválí mi svaly na rukou, na zádech. Sociálně hrajeme hru, že já jsem týpek, takže já jí dávám kytky, ona mně ne, protože já to nesnáším třeba, ale jako nechci sklouznout do nějakého hloupého heteronormativního stereotypu, který naplňuje ten náš vztah, to fakt ne. Takže pro mě je afirmativní žít tu mužskou roli, ale zároveň nechci být macho, takže je pro mě takové hezké tady s tím si pohrávat.“ (Ezra, 45 let)

„Hraná“ podoba maskulinního vystupování tak pro Ezru a jeho projev je přinejmenším stejně důležitá, jako maskulinní vystupování samo o sobě. Nechce být „macho“ a necítí se jako muž, zároveň je pro něj ale důležité, aby jeho partnerky na danou genderovou „hru“ přistoupily. Popisuje například případ, kdy jedna z jeho potenciálních sexuálních partnerek si přála, aby vystupoval femininně, což odmítl. Připouští ale, že v kontextech, kdy od něj není feminita automaticky očekávána a je vnímána jako součást krátkodobé hry, je schopný tuto roli zaujmout. Napodobování maskulinní role je tak pro něj pocitově autentické, zatímco napodobování ženské role vyžaduje hlubší pochopení jeho genderové identity ze strany partnerek.

„Ona by potřebovala nějakou dominu, která bude mít prostě korzet a bičik, a já v životě nepůjdu do tady té stylizace, jo, ale tím chci říct, že já už jsem ve fázi, kdy nechci s cílem získat takovou krásnou holku se situovat do něčeho, co nejsem. Uměl bych to, já si i dovedu představit, že bych třeba v nějaké fázi vztahu, kde je jasné, kdo já jsem, a jsem v tom viděn, že bych třeba se pro tu hru stylizoval třeba momentálně do dominy, ale museli bychom vědět, že to je rolová hra, že to není moje podstata.“* (Ezra, 45 let)

Většina participujících ovšem popisuje jiný přístup k genderové performanci v partnerských a sexuálních vztazích – **partnerství jako reflexivní projekt**, přičemž tato povaha vztahů slouží mimo jiné jako prostředek vyjednávání právě genderové identity. Obecně průběh těchto vztahů popisují jako velmi fluidní a individualizovaný, často v rámci vztahu mezi genderovými rolemi „přecházejí“ či přizpůsobují se svým partnerům*kám a jejich genderovému prožívání. Společně tak neustále dávají genderovému a sexuálnímu systému nové významy.

„Já sám třeba žádná očekávání přímo nemám. Když si nějak sedneme, nebo když to nějak klapne, tak ty role se tam buďto mění, nebo jsou takové, že je to hodně ohebné, ten vztah. Že ty role zaujme ten, kterému se chce. Třeba většinou se střídáme a zas na druhou stranu, pokud zrovna ten partner jako má zaujmuté nějaké role, tak já se přizpůsobím tomu, aby to třeba nějak fungovalo. Že prostě zaujmu ty role, které jsou potřeba zaujmout. ... Nemám preferenci, jestli tady zajdeme prostě do sexuality, tak ... dokážu řekněme tady v těch rolích docela fluktuovat, většinou se řídím podle toho, kdo je můj partner. Už jsem potkal třeba trans muže, kteří tady v těch věcech se snaží být třeba hrozně maskulinní, protože je to nějak ujišťuje.“ (Levi, 22 let)

Každý z partnerských vztahů se tak pohybuje po své vlastní trajektorii, která je participujícími společně s jejich partnery*kami reflexivně upravována. V průběhu práce na tomto „projektu“ dochází také ke zpochybňování heteronormativních předpokladů o intimitě, které jsou ve většině heterosexuálních vztahů vnímány jako „nepsaná pravidla“. Levi například zmiňuje rychlejší průběh svých sexuálních či partnerských vztahů právě díky explicitnímu vyjednávání a vynechání heteronormativních seznamovacích praktik, které často zahrnují rozpoznávání signálu a schopnost jednat v souladu s jistými předpoklady o sexualitě.

*„Můj vývoj partnerských vztahů je [na rozdíl] od nějakého většinového datingu hodně rapidní. Je to takové ze dne na den. Prostě spolu chodíme, i když jsme se viděli*y poprvé v životě, nebo tak ... Prostě jsem v nějakých queer kruzích a přijde mi, že lidi, kteří nějaký ten mindset sexuální a partnerské svobody, tak mi přijde, že tady tohle docela dělají. Takže je to rychlejší, protože kašlou na nějaké právě hry kolem toho, které já jsem právě nikdy nechápal, takže jsem rád, že jsem se jich zbavil kvůli těm kruhům.“ (Levi, 22 let)*

Mezi předpoklady zpochybňované participujícími patří role sexuálního uspokojení v partnerském vztahu, genderovaná dělba práce v domácnosti a monogamie/vztahová exkluzivita jako „výchozí“ vztahové uspořádání. V následujících podkapitolách představím tyto jednotlivé předpoklady a vypořádávání se s nimi v naracích participujících.

3.2.1 Role sexuálního uspokojení

V Proměně intimity Giddens popisuje ústřední roli sexuálního uspokojení pro konstrukci spolu plynoucí lásky/čistého vztahu (Giddens, 2012, s. 70-71), ale také představu „hrdinné výpravy“, v níž cesta k dosažení pravé lásky vede právě skrze sexuální objevování a zážitky (Giddens, 2012, s. 60). Participující, kteří*ré svou sexuální identitu konstruují skrze koncepci asexuálního spektra, ale i někteří*ré neztotožňující se s asexualitou, opakovaně zmiňují, že je od nich sexuální aktivita očekávána a mnohdy musí o tomto tématu se svými partnery*kami vyjednávat a nastavovat fungování vztahu tak, aby vyhovovalo všem zúčastněným. Nebinární identita při tomto vyjednávání ovlivňuje pozici participujících, přičemž často vnímají oslabení očekávání časté sexuální aktivity, a to především participující, kteří*ré mají zkušenost s vystupováním v mužské roli v minulosti.

„Pro mě bylo vlastně stresující, už třeba v tom raném prožívání sexuálních kontaktů, ten tlak na to, aby jako to ten kluk udělal dobře, a vlastně skrz to jsem byla i často vystresovaná a k tomu sexu třeba vůbec nedošlo, protože to najednou pro mě byla tak stresová situace, že jsem nedokázal prostě do toho sexu jít. ... Já si to dokážu užít, když je to konsensuální a bavíme se o tom otevřeně, a není to očekávaná věc třeba vždycky, protože mně přišlo, že někteří lidi sex mají nastavený jako velkou prioritu. Očekávají to v tom vztahu a já jsem v tom třeba byla moc pod tlakem a vlastně mi to nevyhovovalo a mám pocit, že to v tomhle vztahu máme nastavené nějak dobře, tak právě i to mě asi uvolnilo. Právě to, že jsem se zbavila té své maskulinity, ale spíš asi i ten upřímný vztah, ve kterém dokážeme o tom otevřeně komunikovat a nestydět se o tom bavit.“ (Saša, 32 let)

Vyjednávání v rámci samotného vztahu a jeho nastavení však nezaručuje následné přijetí konkrétního partnerství okolím. Například Di popisuje svůj dlouhodobý partnerský vztah, který není založen na romantické ani sexuální přitažlivosti, a nepochopení, se kterým se setkává při komunikaci o tomto vztahovém uspořádání s ostatními. Výpověď Di ukazuje, jak inherentním předpokladem je sexualita a sexuální uspokojení v normativních představách o partnerských vztazích.

„Třeba ta součást sexu v tom vztahu je věc, která je někdy docela frustrující. Když to lidi očekávají, že to tam automaticky je. Skoro si říkám, že je to teď vlastně jednodušší tím, že když řekneme, no my spolu nespíme, když někoho vyvádíme z toho omylu, tak mi přijde, že je to takové třeba společensky omluvitelné tím, že no, ale vy už jste spolu takových let, to je jasné, že už vyprchala nějaká jiskra, ale stejně to není ta odpověď, ta pravda, proč to takhle není, my nechceme a nepřitahujeme se sexuálně navzájem, tak prostě máme jiné věci.“ (Di, 23 let)

Ačkoli se Saša ani Di neidentifikují jako asexuální a pocítují sexuální přitažlivost, v mnohém se jejich narace podobají třem participujícím, kteří*ré mluvili*y specificky o asexuálním spektru. Lorber (2021, s. 22) se zmiňuje o empirické souvislosti mezi asexualitou a nebinaritou (konkrétně kategorií agender), přičemž argumentuje, že se jedná právě o důsledek propojení genderového a sexuálního systému – pro asexuální osoby je mnohdy dle autorky jednodušší přijmout nebinární genderovou identitu, čímž se stávají méně přístupnými jako objekty sexuální přitažlivosti. Lorber ovšem vychází z předpokladu, že je asexualita prožívaná jako „vrozená“ či pevně daná, zatímco agender (a širěji nebinární identity) je důsledkem uvědomělé volby (Lorber, 2021, s.22), což neodpovídá zcela přesně sebekoncepci participujících. Genderová subjektivita a identita je chápána naopak jako jistá objevená přirozenost, což rozvíjím v kapitole *Nebinarita a emoční kapitál*. Zdá se ovšem, že přinejmenším polovina participujících má se sexuální aktivitou a její rolí pro budování partnerských vztahů komplikovanější zkušenost, která je odlišuje od ideálu spolu plynoucí lásky. Levi například v souvislosti s „*queer kruhy*“ mluví spíše o „*sexuální svobodě*“. Jednotlivé variace prožívání sexuální přitažlivosti i sexuálních preferencí tak mohou být velmi různorodé, důležitým aspektem, který se objevil téměř u všech participujících, je však explicitní tematizace role sexuality a sexuálního uspokojení v partnerských vztazích, přičemž je tak zpochybněno automatické očekávání sexuální aktivity ve vztahu a normativní představy o konkrétních sexuálních rolích a praktikách.

3.2.2 Dělbá práce a genderové role v domácnosti

V rámci vyjednávání nebinárních identit především v kontextu sdílené domácnosti se ve výpovědích projevuje rozpor mezi genderem jako performancí a genderem jako strukturou, který popisuje Lorber (2021, s. 12). Dle autorky je právě strukturální či institucionální dimenze genderu poměrně stabilní navzdory *queeringu* genderu na individuální úrovni v rámci každodenního jednání. Participující často hovoří o určitém osvobození od

heteronormativních genderových rolí v partnerských vztazích v době po genderovém coming outu, a to především ti*y, kteří*ré před coming autem byli*y součástí partnerského vztahu, jenž považovali*y za heterosexuální. Reflektují proměnu očekávání, která od svých partnerů*ek dříve vnímali*y, a větší prostor pro vyjednávání rolí, které jsou pro ně v rámci vztahu komfortní.

„Mně vlastně přijde, že když teď ve svých vztazích explicitně říkám, že jsem nebinární, tak je to vlastně strašně osvobozující. Dokud jsem se identifikoval jako žena, tak tam mi přišlo, že [očekávání] bylo hodně. Mně obecně přijde, že ta genderová role s sebou nese hodně nějakých předpokladů, nároků, že já nějaký budu, i když takový nejsem, ale přijde mi, že od té doby, co se identifikuju takhle, že vlastně ne. No, tím dávám najevo, že jako hele, fakt ne.“ (René, 27 let)

Mezi očekávání, od kterých se participující cítí takto „osvobození*y“, patří především vyšší nároky na projevy empatie a emoční práci u těch, kteří*ré dříve vystupovali*y jako ženy, a sexuální výkonnost a ochotu činit zodpovědná rozhodnutí u těch, kterým byl při narození přiřazen mužský gender.

I přes některými participujícími vnímané osvobození od genderových rolí, alespoň v rámci partnerských vztahů, jiní*é stále vnímají skrytá genderová očekávání a působení genderu jako binární struktury i v této oblasti. Například Bree reflektuje vliv socializace v dětství na svoje schopnosti v oblasti starosti o domácnost, od nichž odvozuje rovněž své preference v této oblasti. Ačkoli se nyní neztotožňuje s ženskou rolí a nepřeje si, aby od něj bylo očekáváno její naplnění, v osobní rovině stále preferuje „ženské práce“.

„No, já vzhledem k tomu, že mě rodina vychovávala k tomu, abych zvládal v uvozovkách ženské práce, tak se spíš stavím k tomu, protože to umím líp, a [bývalý partner] zase dělal takové věci, jako že třeba řídil, což já bytostně nesnáším, ale vlastně není to založené na tom, že bychom chtěli nějak splňovat ty role. Ale spíš na tom, komu je co příjemnější. Kdo co umí.“ (Bree, 23 let)

Specializovaná dělba práce je v queer párech, včetně těch, které tvoří jedna či více nebinárních osob, poměrně běžná, na rozdíl od naprosto egalitární dělby práce (Kelly, Hauck, 2015). Je vhodné zohlednit, že na samotné schopnosti a preference queer osob, včetně trans* a nebinárních osob, má gender stále určitý vliv, a to i jako důsledek rané genderové socializace. Nelze ale tvrdit, že socializace do genderové role plně determinuje tyto schopnosti a preference, což dokládá mimo jiné i to, že preference participujících tohoto

výzkumu byly poměrně různorodé. Bree v této i dalších částech rozhovoru popisuje dobrovolnost a možnost volby jako klíčové aspekty svých potenciálních partnerských vztahů a dělby práce v nich. Nepřeje si, aby byly tyto práce od něj automaticky očekávány.

V některých případech genderová struktura ovlivňuje i samotné přemýšlení participujících o své vlastní roli v domácnosti.

„Myslím si, že stejně většinu věcí ohledně úklidu dělám já. My bydlíme ještě se dvěma kluky na jiném pokoji, takže máme společné prostory, třeba kuchyň a koupelnu, což většinou uklízím já, protože společný prostor uklidit, to už nikoho nenapadne. Ale když se ho zeptám, jestli by mně třeba nemohl pomoci, tak mi samozřejmě vždycky řekne, že jo, ale prostě nenapadne ho to samotného, ale nedržím mu to za zlé. Prostě máme dost dobrou komunikaci, že když něco řeknu, a tak on prostě mě poslechne.“

(Niku, 25 let)

Například Niku, která ve svém partnerském vztahu zastupuje spíše femininní roli, popisuje svůj vyšší podíl na úklidu domácnosti, zatímco k podílu jejího přítele referuje jako k „pomoci“, což implikuje jistou míru očekávání, že je úklid primárně její zodpovědností. Kromě toho část její narace připomíná tzv. mentální práci, tedy kognitivní úsilí a „manažerské“ aktivity v rámci domácnosti, která je často očekávána od žen v heteronormativních vztazích (Reich-Stiebert et al., 2023). Zdá se tedy, že patriarchální dělba práce se nemusí nutně spojovat s ženskou či mužskou identitou, ale spíše právě s femininní či maskulinní performativitou. Participující Di se s jejími partnery*kami snaží o naprosté odmítnutí genderových rolí v partnerství. Vnímá ale působení jak žensky, tak mužsky kódovaných očekávání ve svém každodenním životě:

„Vlastně jsem schytala to nejhorší z obojího, protože jsem docela robustně stavěný člověk, který nepůsobí nijak extra křehce, takže splňuji tu maskulinní část té zodpovědnosti za fyzické bezpečí lidí okolo sebe. Ale zároveň z té dejme tradičně ženské části na mě hodně často padá i ta zodpovědnost za mentální zdraví nebo mentální pohodu. A takovou tu prostě vymýšlejí práci. No, přijde mi, že na mě skoro skrz tu nebinaritu dvakrát padá prostě takový ten institut worry gapu, takže to fakt cítím na sobě strašně moc a hrozně tohle téma se mnou rezonuje. Co se týče té zodpovědnosti, tak fakt cítím, že to nejhorší z obou těch binárních světů je na mě hrozně naloženo.“ (Di, 23 let)

Z výpovědi Di je rovněž patrné, že fyzický vzhled těl participujících může mít na jejich sebevnímání a vystupování, co se genderové identity týče, značný vliv. Di připisuje maskulinní očekávání, která jsou na ni kladena, své „robustní“ postavě. Genderová očekávání tak jsou ovlivňována nejen identitami a vystupováním participujících, ale i jejich tělesností. Di se snaží s pro ni nepříjemnou situací vyrovnávat skrze otevřenou komunikaci a zároveň si „dávát prostor k selhání“ (Di, 23 let).

3.2.3 Vztahová exkluzivita a mononormativita

Dalším aspektem normativních scénářů partnerství a sexuality je inherentní předpoklad exkluzivní povahy vztahu. Současné západní společnosti jsou silně mononormativní, tedy postulují monogamii jako jedinou „normální“ a žádoucí podobu intimních vztahů (Rotschild, 2018). Většina participujících se přitom proti takovému předpokladu vymezovala skrze explicitní a otevřenou komunikaci mezi nimi a jejich partnery*kami o podobě jejich vztahového uspořádání, a to nezávisle na tom, zda monogamii sami*y preferují či nikoli. Toto zpochybnění navíc spojují se svou queer identitou.

*„Už na začátku jsme si řekli*y, že dobře, začínáme jako uzavřený vztah, ale tohle je něco, o čem budete mluvit, o čem budeme kontinuálně jako vyjednávat, že to není jakože wow, jsme uzavřený vztah a tečka, ale že to prostě bude moct být téma.“*
(René, 27 let)

„Co se liší, podle mě, je ten můj přístup, že jsem třeba otevřený té sexualitě, co se týče třeba jo, nějakých těch poly[amorních] vztahů. Já jsem s tím v pohodě, vůbec nevidím v tom nic špatného, to si myslím, že je něco, co třeba jako většinová společnost asi úplně nebere. Samozřejmě spousta lidí to chápe, ale taková ta jako normativní společnost. A ta by podle mě třeba tyto věci odsoudila, kdybych o nich třeba řekl svojí rodině, tak vím, že bych se setkal s absolutním nepochopením. ... [S partnerem] jsme několikrát mluvili o tom, jak kdybych si třeba já našel někoho dalšího, s kým bych chtěl chodit, s kým bych chtěl trávit čas, ať sexuálně, nebo jakkoliv jinak, tak že je to naprosto pořádku, pokud se budu cítit komfortně, tak [partner] absolutně nemá problém. A je to samé řekl jemu.“ (Max, 28 let)

Stejně jako Max se Bree skrze svoji otevřenost polyamorním vztahům přímo vymezuje vůči heteronormativitě, přičemž heteronormativní vztahy spojuje také s objektivizací partnera*ky jako „majetku“.

„No já si myslím, že hodně lidí je takových majetnických, nebo minimálně v tom okolí, kde se otáčím, tak hlavně asi v hetero vztazích, tak mi přijde, že tam jako není vůbec žádná, dalo by se říct, možnost se pohnout z toho vztahu někam jinam, že vlastně ty lidi se tak nějak jako hlídají. Já nevím, jak to jak to říct, no aby to neznělo úplně hrozně, ale myslím si, že jsem otevřenější nějaké třeba polyamorii.“ (Bree, 23 let)

Tato citace odhaluje také tendenci reinterpretovat žárlivost a roli partnerských vztahů v rámci širší vztahové sítě, kterou jsem pozorovala napříč rozhovory. Participující se vymezují vůči představám o nadřazenosti partnerských vztahů přátelským, což má několik implikací. Jedna z nich je právě práce s žárlivostí, kdy pocity žárlivosti ve vztahu k přátelům či přítelkyním partnera*ky na základě existence blízkého vztahu mezi nimi jsou participujícími popisovány jako nežádoucí.

„Když jde [partner] třeba někam s kamarádstvím, tak nepředpokládám, že se děje něco třeba romantického, protože jestli to chápu dobře, tak to je taková častá věc, na kterou lidi žárlí.“ (Mio, 18 let)

Partnerské vztahy jako takové jsou participujícími často definovány skrze představu přátelství. Transcendence hranice mezi partnerstvím a přátelstvím je patrná například v případě Di zmíněném v jedné z předchozích kapitol, přičemž její primární partnerský vztah je založen na vzájemné blízkosti, jež nevychází z romantické ani sexuální přitažlivosti. Několik participujících navíc popisuje důležitost udržování blízkého přátelského vztahu se svými partnery*kami v případě rozchodu. Takový přístup k navazování blízkých vztahů v kontextu rozšířeném na queer osoby obecně připomíná lesbické kontinuum Rich (2003), přičemž participující budují podpůrné sítě skládající se z přátelských a/nebo partnerských vztahů a vymezující se proti heteronormativní vztahové hierarchii, v níž je jediný partnerský vztah vždy do jisté míry oddělen od podpůrné sítě a nadřazen jí. Bree v tomto chápání blízkosti spatřuje jednu z odlišností svého prožívání blízkosti od většinové společnosti.

„Většina knížek, které se prodávají v tématu romantika, pro mládež a tak dál, jsou přátelé, kteří vedou do vztahu, nepřátelé, kteří potom vedou do vztahu, ale neznám jedinou knížku, která by byla, že vztah vede k přátelství, tak už jenom to mi přijde, že tím jsem tak nějak, že neexistuju, protože to je můj případ. A když jsem nad tím tak přemýšlel, tak vlastně mi přijde, že hodnota toho vztahu je ve společnosti stavěná jako mnohem výš než jakéhokoliv jiného přátelského, rodinného vztahu, nebo tak, že

jako romantický vztah je to to, kam musíme všichni mířit. A tak nějak poslední dobou si všímám toho, že to tak asi úplně nevnímám.“ (Bree, 23 let)

Podobně Di se vymezuje vůči koncepci „přátel s výhodami“, čímž vyjadřuje odmítnutí normativní představy o podřízenosti přátelství partnerským či sexuálním vztahům.

„Nedefinujeme to jako vztah, ale je to prostě nějaké... Někdo tomu říká kamarádství s výhodami, já nevím, mně přijde, že každé kamarádství je s výhodami a nemusí být nutně sexuální (smích).“ (Di, 23 let)

3.3 Partnerství a psychotherapeutický diskurz

Z obsahu předchozí kapitoly vyplývá potřeba explicitního vyjednávání a komunikace, jež vedou k individualizovanému nastavení vztahů, které participujícím umožňují vystupovat genderově autenticky. Participující proto v otázkách „nepsaných pravidel“ a jejich evaluace v kontextu svých partnerských/romantických vztahů zdůrazňovali**y* otevřenou komunikaci a verbalizaci svých představ a pocitů při práci na reflexivním projektu partnerského vztahu.

*„My jsme hodně jako pracovali**y* ohledně takových těch nastavených pravidel vztahu s tím, že většina vztahů, které vidíš v televizi nebo v reálném světě, jsou heterosexuální vztahy, a z mé zkušenosti heterosexuální vztahy mají implicitně nastavená pravidla, jakože jsi ve vztahu s člověkem a najednou existují všechna tahle pravidla, která seslal bůh z nebe a takhle fungují vztahy, a hodně málo heterosexuálních lidí si vezme, vůbec je napadne, nebo se rozhodne prostě sednout si s tím partnerem a říct si, OK, takže náš vztah je tohle. Vůbec nás nezajímá prostě nějaký „normální vztah“ rámeček, ale prostě v našem vztahu to funguje takhle a takhle, což je něco, co my jsme s Elis vlastně udělali**y*, protože už tak máme, ne, že bychom měli**y* úplně netradiční vztah, ale určitě je to mimo normu České republiky, takže jsme si řekli**y*, co je OK, co není OK, jak chceme nějaké věci definovat.“* (Emi, 25 let)

V souladu s poznatky Evy Illouz (2007) o propojenosti pozdně moderní sexuality s psychotherapeutickým diskurzem tato zvýšená potřeba explicitního vyjednávání otevírá nové, rozšířené možnosti aplikace psychologických poznatků a racionalizovaného chápání a prožívání partnerství. Participující ve svých naracích často implicitně či explicitně odkazují k psychologickému diskurzu, a to skrze využívanou terminologii pro popis vztahových praktik a důraz na **komunikaci** jako prostředek k vytváření těchto praktik. Pro Ezru je

například jedním z klíčových kritérií při výběru partnerek právě jejich schopnost operacionalizovat a ovládat emoce skrze „zdravou“ komunikaci:

„[Moje ideální partnerka je] taková jako vědomá žena, která pracuje na sobě. Má nějaké elementární základy zdravé komunikace, schopnost mluvit o věcech, když je zralá natolik, že dokáže mluvit i o těžkých tématech a nevyletět jako čert z krabičky, když je to člověk, který má za sebou nějakou práci na sobě a dokáže integrovat věci, dokáže mít toleranci a tak dále.“ (Ezra, 45 let)

Psychoterapeutický diskurz je přítomen nejen v samotném důrazu, který participující kladou na komunikaci, ale i v jazyku, který při naracích využívají. Často ve výpovědích například pracují s pojmem „nastavování hranic“. Niku popisuje začátek svého současného partnerského vztahu jako otevřeného, přičemž v průběhu několika měsíců dospěla k závěru, že v ní takové vztahové uspořádání vyvolává nežádoucí emoce žárlivosti a nejistoty. Tyto emoce pojmenovala a otevřeně si s partnerem „nastavila hranice“, což jí pomohlo se s těmito emocemi vyrovnat. Nyní svoje partnerské uspořádání považují za uzavřené, přičemž její partner má kromě ní ještě dalšího partnera, s nímž si Niku udržuje přátelský vztah.

*„Předtím, než jsme si nastavili*y nějaké ty hranice, tak jsme to měli*y otevřené, a potom jsem si uvědomila, že pro mě to není příjemné, tak jsem si s ním o tom promluvila a přišla jsem na to, že i kdyby to bylo prostě takhle uzavřené, jako máme teď, tak já kvůli tomu nejsem vystresovaná a jemu to je nějak jedno. ... Bála jsem se to i říct kvůli svým předešlým zkušenostem, nastavování hranic nebylo nejlepší řešení předtím, a on to vzal úplně v klidu. A to se pak takhle můžeme bavit o všem. On si mě vyslechl a fakt jsme si popovídali*y, jaké přesně by ty hranice byly a tak, já jsem se milionkrát ujistila, že to je vážně s ním takhle v pohodě, že mu to fakt nevádí.“ (Niku, 25 let)*

Jiné případy vztahování se k vlastním partnerským praktikám a zkušenostem s využitím psychoterapeutického jazyka zahrnují „attachment issues“ v kontextu prožívání rozchodu, představa „práce“ nad konkrétními vztahy či specifický styl komunikace, když je jeden*jedna z partnerů*ek „vytriggerovaný“. Mio dokonce přímo zmiňuje psychoterapie jako nástroj, kterého s partnerem využívají pro vylepšení komunikace. Komunikací je přitom v tomto kontextu myšlena specifická forma vyjednávání, která často zahrnuje přímo terapeutické praktiky zaměřené na explicitní pojmenování potřeb a emocí a následnou práci s nimi.

„Tak vzhledem k tomu, že [partner] má hraniční poruchu [osobnosti], tak [žárlí] dost často, určitě v minulosti se to stávalo víc, ale vzhledem k tomu, že chodíme oba na terapie a snažíme se existovat, tak jsme se naučili. Já se budu opakovat, ale naučili jsme se to vykomunikovat nějakým způsobem. Takže i když třeba ta žárlivost vznikne, tak jsme schopní si říct, co kdo potřebuje, co jak cítí a co s tím dělat.“ (Mio, 18 let)

V tematizaci komunikace v partnerských vztazích participujícími je také možné pozorovat propojení psychologického diskurzu s feministickým, což Illouz (2007) popisuje skrze příklad apelu feministického hnutí na muže, aby více projevovali svou emocionalitu. Participující tak v souvislosti s komunikací hovoří také o feministických tématech konsentu/souhlasu a „bezpečného prostoru“, přičemž skrze tato témata se částečně vymezují vůči heteronormativnímu pojetí partnerských vztahů.

„Přijde mi, že spousta těch normativních vztahů vůbec nemá představu o tom, co je to nějaký konsent nebo nějaký entuziastický konsent. Hrozně mě to děsí. Patriarchát, jak se do toho hodně promítá.“ (René, 27 let)

„Zároveň mám pocit, že i ten primární vztah je pro mě v tom takový, že vlastně jako tam je ten bezpečný prostor i pro to sexuální prožívání.“ (Saša, 32 let)

3.3.1 Nebinarita a emoční kapitál

V souvislosti s psychotherapeutickým diskurzem považují za nutné se krátce zaměřit na zkušenosti a pozice participujících z intersekcionalní perspektivy a zohlednit třídní a genderové kontexty, které spoluutvářejí předpoklady pro akumulaci emočního kapitálu. Emoční kapitál dle Illouz (2007) označuje schopnost pojmenovávat emoce a pracovat s nimi v souladu s psychologickým diskurzem, přičemž vyšším emočním kapitálem dle autorky disponují představitelé střední a vyšších tříd, na něž je psychoterapie primárně cílená, ale také je v důsledku toho, jak je gender konstruován, obecně vyšší u žen než u mužů (Illouz, 2007, s. 62-67). Participující většinou vychází ze středostavovského prostředí, velká jejich část má navíc zkušenosti s psychoterapií a psychiatrií. Samotná nebinární identita je v naracích participujících představena jako výsledek jistého sebeobjevování, a tedy pravděpodobně vypovídá o vyšších hodnotách emočního kapitálu a práce s emocemi. Mnohdy se nejedná pouze o rozhodnutí založené na odosobněné analýze a vzdoru proti genderovému řádu, jako nebinaritu popisuje Lorber (2021), ale také o objevení, pojmenování a přijetí zvnitřněného pocitu genderového nesouladu a diskomfortu, který některé

participující motivoval i k podstoupení fyzické tranzice. René ve své rekonstrukci genderového coming outu popisuje proces objevování a racionalizace své afektivity, který mu*jí umožnil se dostat právě k nebinární identitě:

„Mně spíš přijde, že mi pak zpětně hodně věci docvaklo, že vlastně jsem nikdy, i když jsem se začal identifikovat v té pubertě jako queer žena, tak prostě něco tam pořád nesesedlo, a mně strašně dlouho trvalo, než mi došlo to, že mi na té identitě neseď ta žena a ne ta bisexualita nebo ta queer identita.“ (René, 27 let)

Podobně jako René svou cestu k genderovému coming outu popisují i ostatní participující, nebinarita je jimi samotnými vnímána jako jakási objevena „přirozenost“. Alternativní genderové diskurzy se tak silně propojují s psychoterapeutickým diskurzem, což dokládá i široké spektrum kategorií používaných participujícími pro vyjádření jejich individualizovaného a specifického prožívání genderu. Genderová identita v rozhovorech byla často představena jako škála, přičemž výsledkem jisté práce se svými emocemi participující zjišťují, k jaké její části tíhnou a jakým termínem svoje prožívání nejlépe zachytí:

„Já si myslím, že teď jsem spíš malinko blíž k feminitě než k maskulinitě, ale spíš stejně v takovém tom prostředku té non-binary, protože za posledních pár let jsem se docela... Já jsem měla problém s tím, že jsem si říkala, že jestli chci vypadat femininně, tak to znamená, že ta moje nebinarita není validní, tak jsem s tím jako bojovala a posledních pár let se cítím hodně komfortně, myslím v genderu, takže konečně dělám věci, které jsou třeba víc femininní a pořád si uvědomuju, že stejně jsem nebinární.“ (Niku, 25 let)

„Já velmi ráda používám pouze označení queer obecně, jelikož mi přijde jako velmi všeobíhající ..., což ale nedělám před straight lidmi, protože queer je pro ně asi až moc všeobíhající pojem a nazvala bych to asi nebinární člověk obecně. Já o tomhle přemýšlím od 13 let, takže je to třeba 12 let toho, co vnitřně nějak se dobírám definice a měním ji a podobně“ (Emi, 25 let)

3.4 Prožívání přitažlivosti a používané kategorie sexuálního systému

Co se týče práce s genderovými identitami (potenciálních) partnerů*ek, většina participujících vyjadřovala poměrně široce definované prožívání přitažlivosti, přičemž šest

z nich svou sexuální identitu verbalizuje skrze pojmy bisexuality, pansexuality či panromantičnosti. V kombinaci s těmito kategoriemi či zcela nezávisle na nich čtyři participující využívají kategorii „queer“. Jeden participující svoji sexuální identitu označuje termínem „na holky“.

Kategorie queer je pro popsání prožívání přitažlivosti mobilizována většinou společně s dalšími kategoriemi. Participující s touto kategorií pracují v souladu s jejím akademickým i aktivistickým uchopením a konotacemi, a to především jako způsobem vymezení se vůči homogenizaci původně gay/lesbické zkušenosti s důrazem na fluiditu sexuálního prožívání a různorodost neheterosexuální zkušenosti (Seidman, 1996). Kategorie bisexuality a pansexuality jsou některými participujícími redefinovány, a to nejen k označení preference femininně/maskulinně vystupujících osob, ale i exkluzivní (ne)přitažlivosti specifických genderových variací – Emi a Niku například hovoří o bisexualitě jako „*přitažlivosti více než jedním genderem, ne nutně všemi gendery*“ (Emi, 25 let), přičemž jsou přitahováni* y především ženami a nebinárními osobami. Niku navíc i v tomto kontextu zdůrazňuje flexibilitu a fluiditu sexuálního prožívání, protože svého maskulinně vystupujícího partnera, který se identifikuje jako trans muž, považuje za „výjimku“ ze způsobu, jakým běžně prožívá přitažlivost.

3.4.1 T4T

Poměrně specifickým označením, které se při popisu sexuální identity objevilo ve výpovědích dvou participujících, je *T4T*, neboli *Trans* for Trans**, což je označení využívané v trans* a nebinárních komunitách k vyjádření romantické/sexuální preference trans* partnerů*ek. Ve velké části rozhovorů se taková preference objevuje, a to včetně těch, kde se pojem *T4T* explicitně nezmiňuje. Motivace vyhledávání intimních vztahů především s dalšími trans* a nebinárními osobami, které participující vyjadřují, jsou **vzájemné porozumění** a **genderová/sexuální nekonformita**, což navazuje na používání pojmu queer některými participujícími.

V rámci **vzájemného porozumění** jako motivace je pak možné oddělit dvě dimenze. První dimenzí je lepší ztotožnění se s prožíváním a zážitky partnera*ky bez nutnosti vysvětlování či přibližování své zkušenosti, neboli také aspekt, který Emi označuje jako „*joy of sharing*“. Emi porovnává sdílení trans* specifické zkušenosti s cisgender a trans* blízkými, přičemž tyto situace přirovnává ke konverzaci a přednášce. Existence sdílené zkušenosti a předporozumění tak v *T4T* vztazích otevírá možnosti hlubší komunikace a činí

tak takové vztahy pro participující snazšími a příjemnějšími. To navazuje i na chápání partnerských a širěji blízkých vztahů jako oblastí nejbezpečnějších pro autentickou genderovou performanci, jež diskutuji v první kapitole empirické části.

„[Vztahy s cisgender a trans lidmi odlišuje] hodně vysvětlování ohledně toho, jak se cítím a jak přemýšlím o světě, což jsou jako vcelku hlavní body něčí osobnosti, jak přemýšlíš o světě a jak se cítíš, a asi bych nechtěla pořád dokola vysvětlovat, proč mi je něco nepříjemné anebo jak chápu sebe sama, jako když jsem to vysvětlovala svým jako cis kamarádům a podobně, je to hodně práce na mé straně a vlastně tam není žádná taková ta joy of sharing, prostě taková ta radost z toho, že sdílíš něco vnitřního v sobě a je to často, je tam takový jako OK, takže tohle bych měla udělat, nebo tohle musím udělat, just like a chore.“ (Emi, 25 let)*

Hlubší vnímané porozumění v T4T vztazích může rovněž poskytovat větší prostor pro genderovou performanci, její variace a experimentování s genderovým vystupováním v rámci vztahu. René se například označuje jako genderfluid a je pro něj* ní tak důležité mít možnost svou genderovou prezentaci měnit, a to i v rámci partnerského vztahu, přičemž přítomnost této možnosti spojuje René právě s předporozuměním, které s partnerem sdílí na základě trans* identity.

„Můj partner je trans, takže je to vlastně T4T vztah a přijde mi, že vlastně je tam nějaké hrozně silné vzájemné pochopení. Vlastně mně se hrozně líbí, že mě strašně podporuje v prozkoumávání té mé genderové identity. A že vlastně cokoliv, s jakýmkoliv genderem já se identifikuju, tak za něj je to hrozně v pohodě a je podporující a tak.“ (René, 27 let)

Další dimenzí **vzájemného porozumění** v T4T vztazích jsou **sdílené zkušenosti se stigmatizací**, přičemž dle výpovědí participujících právě existence této sdílené zkušenosti umožňuje hlubší porozumění a účinnější komunikaci o negativních dopadech stigmatizace na životy nebinárních osob. Například Di v odpovědi na otázku týkající se T4T vztahu zmiňuje význam sdílené zkušenosti menšinového stresu.

„Hodně mně přijde jako sympatická nějaká idea toho T4T vztahu. Já jako trans člověk, nebo nebinární člověk pod trans umbrellou, zároveň intersex, hrozně se mi líbí, kdyby ty další lidi měli taky stejnou zkušenost, jako mám já, což třeba teďka mám, protože můj partner je nebinární a je i trans. ... Ten druhý člověk třeba rozumí nějakým, ať už třeba tělesnostem, nebo nějakým třeba strugglům, co mohou přicházet

jako z vnější ze společnosti. A i nějakým takovým vnitřním démonům, co člověk může prožívat, prostě třeba právě nějaký imposter syndrom, nebo nějaký vlastně strach. No a je pak nějaký ten termín, ten menšinový stres.“ (Di, 23 let)

Kromě porozumění na základě sdílených pozitivních i negativních zkušeností a podobných sociálních pozic participující popisují také další motivaci k navazování vztahů specificky s trans* a/nebo nebinárními lidmi – **genderovou/sexuální nekonformitu**. Skrze svoje vztahové či sexuální preference tak zároveň vyjednávají a vyjadřují svoji vlastní nekonformitu a kreativní přístup k genderové expresi. Navazování vztahu s genderově nekonformními osobami tak slouží k vytváření vlastní biografie aktivně se vymezující vůči heteronormativitě, a to nejen skrze vlastní genderovou performanci, ale i sexualitu či partnerství. I mezi binárně se identifikujícími potenciálními partnery*kami tak participující často preferují genderově nekonformní muže či ženy.

„Není to tedy stoprocentní, ale většinou se skláním k lidem, kteří v uvozovkách. Já to strašně nerad používám, ale dalo by se říct nesplňují ta genderová očekávání. Dalo by se říct, že třeba ženy, které vypadají spíš maskulinně, muži, kteří vypadají víc femininně.“ (Bree, 23 let)

René osoby, které vnímá jako přitažlivé, popisuje jako „*lidi, co nejsou cis ... lidi, co jsou ochotni zpochybňovat nějaké normy, ať už je to gender, ať už je to sexualita, ať už je to monogamie*“. Saša svoji preferenci nekonformity vyjadřuje šířeji, nejen v souvislosti s genderovou prezentací, přičemž odmítá praktiky, které jsou v heteronormativních vztazích často využívány ke zvýšení přitažlivosti, jako je například posilování. Jako nepřitažlivé navíc popisuje „*takové ty ideály obecně*“.

„Nemám ráda lidi, co mají strašně narýsované svaly a takové ty ideály obecně ... Ale je to fakt hrozně individuální u těch osobností, ale nějaká agresivita, macho věci a nějaké pokusy o ideální tělo nebo o strašně svalnaté tělo, to mi nepřijde moc přitažlivé. Mi se naopak spíš líbí lidi, kteří vypadají tak trochu zanedbaně třeba, nebo tak oprýskaní životem. Víš, že trošku špinaví, ale hezky špinaví, ne jako nemytí, ale víš, takové to, že něco dělají v životě a ne, že je jediný, nad čím přemýšlejí, je jít do fitka a jak správně se stravovat a nevím co.“ (Saša, 32 let)

3.5 Nebinarita a sexuální scénáře

Teorie sexuálních scénářů se vztahuje především ke společenským normám týkajícím se sexu a „randění“, který dle dané teorie probíhá dle silně genderovaných scénářů, přičemž muži je přiřazena dominance a ženě submisivita (Harvey, Jones, 2023; Romaniuk, Terán, 2022). Pro účely této práce sexuální scénáře chápu šířeji a definuji je jako normy, očekávání a představy, jež se týkají vývoje partnerského vztahu. V rozhovorech se pouze jeden participující výzkumu byl ochoten podělit explicitně o své sexuální zkušenosti a jejich prožívání, proto se v dané kapitole budu věnovat především dvěma jiným zásadním podtématům, která se objevila v rámci představ všech participujících o normativní podobě vývoje partnerského vztahu, a to „randění“ a založení rodiny. Ačkoli preference a plány jednotlivých participujících se v obou těchto tématech mezi sebou odlišovaly, všichni*všechny je vyjmenovali*y v odpovědích na otázku týkající se ideálního vývoje vztahu. „Randění“ se věnuji v následujících dvou kapitolách především ve vztahu k seznamování s novými partnery*kami a následně trávení času s nimi.

3.5.1 Seznamování

V návaznosti na předcházející kapitolu věnující se termínu *T4T* označujícímu trans* osoby, které vyhledávají partnerské či sexuální vztahy s jinými trans* osobami, je s představami o seznamování s potenciálním partnerstvem u participujících úzce spjatý fakt, že většina z nich preferuje a je přitahována dalšími trans* a nebinárními lidmi. V rámci seznamování se tak pohybují v jakémsi alternativním sociálním prostoru prakticky nezávislém na heterosexuálním randění.

„Myslím, že prostě jít do baru a seznámit se s někým, může to být velmi trnitá cesta. Pokud se náhodou ti dva lidé cvaknou a potom ten člověk vlastně zjistí, že se cvaknul s někým, kdo mu vůbec nerozumí, že jo?“ (Emi, 25 let)

Velmi často zmiňovanou formou seznámení jsou seznamovací aplikace a seznamování na internetu obecně. Hobbs a Owen (2017) ve své studii dokumentují široké možnosti seznamování, které seznamovací aplikace nabízejí neheterosexuálním lidem, mezi nimiž se dané aplikace zdají být poměrně populární. Propojují je totiž s dalšími neheterosexuálními osobami, s nimiž může být v reálném životě obtížné se setkat či je ve veřejném prostoru rozpoznat (Hobbs, Owen, 2017). Zároveň se tím participující také vyhýbají nepochopení či stigmatizaci ze strany potenciálních partnerů*ek tím, že aplikace

jim poskytují možnost sdělit informace o svém prožívání genderové identity a sexuality ještě před první interakcí.

„No, hodně mi k tomu pomáhá internet, protože nejsem úplně člověk, který by se seznamoval s lidmi prostě v reálu, že většinou třeba si s těmi lidmi začnu psát nebo něco, pak se uvidíme a pak prostě se z toho třeba vyvine nějaký vztah nebo něco. A ještě jako hodně jsou k tomu třeba, já nevím, dating appky a podobný věci, takže jako dating apps používám.“ (Levi, 22 let)

„Na seznamkových platformách si člověk může dopředu říct, jsem nebinární, identifikuji se takhle, tohle je moje orientace a tak, a už to je takový ten první screening lidí, se kterými bys fakt neměl⁴ mít vztah. ... Oni se kouknou a vidí, jak se identifikuješ ... takže je tam nějaká možnost vlastně seznámení bez negativních předsudků o tobě.“ (Emi, 25 let)

Zároveň se ale zdá, že v kontextu seznamování nebinárních osob mají seznamovací aplikace i svá omezení, a to jednak v rámci designu, a jednak v rámci samotného používání aplikace uživateli. Design aplikací uživatele*ky často nutí k tomu, aby si vybrali*y jednu z binárních genderových kategorií, dle které budou zobrazováni*y ostatním, ostatní uživatelé*ky pak přicházejí s předem definovanými představami o genderovém vystupování svého protějšku.

„Jsem na seznamkách a tam o sobě říkám, že jsem nebinární, nebo že jsem křehký kluk v ženském těle. Je vlastně paradoxní, že u některých můžeš dát, že jsi nebinární, u některých ne, a pak si musíš třeba vybrat u některých, že se budeš zobrazovat jako mezi muži nebo ženami. To mi připadá paradox, protože já, když dám zobrazovat mezi muži, tak vlastně ty holky skoro žádné mi nedají match⁵, protože ony tam čekají na toho muže podle svých představ. Když se dám zobrazovat mezi ženami, tak občas mě tam ukecává nějaká lesba, ať jsem víc do holky, že mě bere jako holku, že se jí líbím jako holka, ale ne jako nebinární nebo kluk. Tak to mě trošku trápí.“ (Ezra, 45 let)

Další možností, kterou zmiňují participující, je seznamování v reálném životě. Většinou ovšem probíhá v prostředí, ve kterém se vyskytují převážně queer lidé, či které je queer lidem obecně otevřeno. Jedná se buďto o prostředí fyzicky ohraničené, jako je

⁴ Mimo univerzitní kontext o sobě hovořím v mužském rodě, proto ke mně v některých citacích participující referují taktéž.

⁵ Vyjádření sympatie, které vede k propojení na některých seznamovacích platformách

například Prague Pride, kde se jedna z participujících poznala se svým současným partnerem, nebo sociální prostor spojený s komunitami okolo samotných participujících.

„Když potom máš jako nějakou větší komunitu, tak je pro tebe snazší seznamovat se in real life, protože buď jdete spolu na nějakou akci anebo někdo ví, že hledáš partnera, tak ti může někoho dohodit, což znamená, že vlastně prošli screeningem už někoho jiného. Takže tvoje šance jsou širší a větší. Obecně v reálném životě si myslím, že jako hledání partnerstva pro nebinární lidi je těžší, ale díky komunitě, ať už jako online komunitě nebo prostě real life komunitě je to určitě mnohem jednodušší.“ (Emi, 25 let)

To také vytváří komplikace pro nejstaršího účastníka výzkumu, Ezru (45 let). Ve své výpovědi popisuje obecně malou otevřenost osob z jeho generace vůči nekonformnímu genderovému vystupování a nenormativním partnerským vztahům, přičemž navazovat vztahy s lidmi mnohem mladšími než on odmítá. Věk participujících se tak odráží na jejich možnostech, co se vyhledávání potenciálních partnerů*ek týče. Dalším aspektem seznamování v queer kruzích je také fyzický vzhled a přitažlivost. Ačkoli participující ve velké většině uváděli*y, že nemají žádnou preferenci pro fyzický vzhled svých potenciálních protějšků, participující Di reflektuje, že standardy krásy do jejího seznamování s partnerstvem vstupují:

„Já si myslím, že v tom, stejně jako ve všech ostatních komunitách, hraje velkou roli vzhled, a tím, že čím víc jsem takzvaně sama sebou, tak tím méně spadám do té škatulky obecné přitažlivosti standardů krásy, tak mám pocit, že to nějakým způsobem ovlivňuje to, že se mi trochu zúžil ten dating pool.“ (Di, 23 let)

To je možné vysvětlit tím, že v rámci partnerských vztahů překračujících genderovou binaritu neexistují kulturní scénáře týkající se fyzické přitažlivosti a krásy, ke kterým se participující mohou ve své naraci vztahovat. Podobné scénáře popisuje Eva Illouz (2007), když rozebírá to, jak se lidé prezentují na seznamovacích aplikacích, přičemž tyto kulturní scénáře determinují přitažlivé povahové rysy a vzhled. Zajímavé je, že ve vztahu k povahovým rysům, které je přitahují, participující, stejně jako profily analyzované Illouz, měli*y tendenci opakovat podobné společensky schválené rysy, jako je smysl pro humor, upřímnost, inteligence či empatie. To nasvědčuje, že kulturní scénáře týkající se povahy mohou být obecně méně genderované než představy o kráse a přitažlivém fyzickém vzhledu.

3.5.2 Randění

Pod pojmem „randění“ si můžeme představit především schůzky a komunikaci dvou (případně více) lidí, kteří mají jeden o druhého romantický či sexuální zájem, za účelem vzájemného poznávání se. Odehrává se především na začátku partnerského vztahu, ale v mnoha případech pokračuje i v jeho průběhu. Sexuální scénáře, které tento proces strukturují, jsou v rámci heterosexuálního randění popsány v několika empirických studiích (Eaton, Rose, 2013; Klein, 2019). V odpovědích na otázky týkající se iniciativnosti participujících a plánování stráveného času většina z nich projevila snahu o co nejrovnoměrnější rozdělení plánování společného času v rámci partnerství. To může svědčit o jistém vymezení se vůči normativnímu rozdělení, kdy je iniciativa v otázkách plánování společného času, a to především na začátku vztahu, připisována v heteronormativních sexuálních scénářích výhradně mužům (Eaton, Rose, 2013).

„Já jsem byl hodně iniciativní na začátku. I co se týče toho, že já jsem Norberta pozval na rande a přijde mi, že i já jsem tam ze začátku hodně tlačil takovou tu komunikaci a tak, že můj partner byl spíš jako uzavřenější. A teď mi ale přijde, že už je to hodně půl na půl, že pak se to na moment trošku otočilo a teď je to velmi vyrovnané a jsem za to rád.“ (René, 27 let)

Svou větší či menší míru iniciativnosti, pokud ji vyhodnocují jako nerovnoměrně rozdělenou, přitom nevysvětlují genderovou identitou, ale schopnostmi, preferencemi či povahovými rysy. Niku (26 let) se například plánování společně stráveného času ujímá častěji než její partner, „protože [její] přítel má ADHD a plánování je pro něj hodně vyčerpávající.“ To se shoduje se zjištěními Kelly a Hauck (2015), které zkoumaly přístup k rozdělení domácích prací v domácnostech tvořených trans a nebinárními osobami, jenž se ukázal jako specializovaný spíše než egalitární, a to na základě preferencí, časových možností a ekonomické aktivity jednotlivého členstva domácnosti.

Zajímavý rozpor se ve výpovědích objevil v otázce používání samotného termínu „rande“ a tím pádem i uchopení společně stráveného času. Někteří*re participující s tímto pojmem pracují a vnímají ho jako nedílnou součást svého partnerského života. Rande přitom konceptualizují jako společně strávený čas a nemusí nutně odpovídat tomu, jak je často zobrazováno v mediálních reprezentacích především heteronormativní kultury, kde je spojováno například se specifickými formami spotřeby, jako je návštěva elegantní restaurace (Bachen, Illouz, 1996).

„Čas od času prostě si i po těch letech řekneme, tak třeba zajdeme někam a není to něco, co souvisí s tím, že třeba někam jedeme něco prostě pořídit a něco praktického zařídit, udělat, ale jdeme fakt někam pro radost a jenom sami dva. A když se k nám chce třeba někdo další přidat někde v hospodě, tak mu řekneme, hele, my tady řešíme něco svého a jdi pryč. Prostě tak. No ale nemyslím si, že jsou to taková rande jako z filmu (smích), ale prostě nějaká, co vyhovují nám.“ (Di, 23 let)

René (27 let) popisuje, že *„když [jdou] někam spolu ven, tak prostě [mají] nějaké jako randíčko. Ale spíš jenom tak, jak když ze srandy, ne nějak seriózně.“* Jedná se opět o určitou formu subverzivního pojetí součásti heterosexuální *dating* kultury, kdy jejím napodobováním ji aktérstvo zároveň naplňuje novými významy.

Druhým přístupem, který se ve vytvořených datech objevuje, je úplné odmítnutí koncepce rande, a to z důvodu pocitového neztotožnění se s touto konceptualizací trávení času, či promyšlených motivací vycházejících z politických názorů participujících, kdy konkrétně Mio poukazuje na propojenost romantické kultury a jejich atributů, jako je rande či svátek svatého Valentýna, s konzumní kulturou, kterou Illouz (2007, s. 9) spojuje s psychologickou „výpravou za autentičností“ v rámci pozdně moderní lásky.

„Já si myslím, že jsme nikdy jako na něčem, co by se dalo nazvat rande, jako nebyli, nebo občas jsme takhle někam vyšli, ale nikdy jsme to jako nenazývali rande.“ (Bree, 23 let)

*„Nějak jsme se rozhodli*y, že jako rande je takový divný koncept. Takže spíš to vypadá tak, že třeba spontánně jedeme do kavárny, ale nikdy bychom to nenazvali*y jako rande přímo, to u nás není. Mi to přijde z nějakého hlediska jako takový kapitalistický výmysl do určité míry, protože si myslím, že tam je prostě očekávání, že jdete někam utrácet peníze a díky tomu budete šťastní*é. To je stejný důvod, proč vlastně neslavíme Valentýn.“ (Mio, 18 let)*

Levi zase koncepci rande odmítá, protože je ukotvena v heteronormativních představách o společném trávení času v rámci partnerských vztahů:

„... (smích) když to takhle člověk řekne, tak si představuji takové to heterosexuální rande, kdy si žena a muž sednou na nějakou drahou večeři, mají nějakou drahou večeři, pak někam třeba jdou nebo něco. A nevím, prostě takové to klasické. To jsem

v životě neměl, ale mě to ani nijak neláká. ... Po tom asi ani já, a vlastně ani ti lidé většinou, se kterými bych tam šel, tak prostě po tom ani netouží.“ (Levi, 22 let)

Obecně se dá říci, že v rámci trávení času participující volí různé strategie práce s heterosexuální romantickou kulturou a sexuálními scénáři, a to především subversivní napodobování či zpochybnění a odmítnutí dané formy trávení času. Tyto strategie se i v rámci partnerského života jednotlivých participujících mohou prolínat a přizpůsobovat preferencím jejich partnerů*ek, například Emi (25 let) se svým partnerem na rande chodí, ačkoli sám*a „*moc [nedělá] rozdíl mezi tím, jak s někým [tráví] čas*“. V rámci praktik určených sexuálními scénáři tak participující kontinuálně zpochybňují jednotlivé normy, nemusí je ale nutně v důsledku pouze odmítat, jedná se spíše o vzájemné vyjednávání preferencí jednotlivých osob, které do vztahu vstupují, a tím pádem vytváří v každém vztahu vlastní scénář v jeho průběhu. To lze vyvozovat i z toho, že participující téměř vždy, když byli*y vyzváni*y, aby popsali*y jejich osobní ideál vývoje partnerského vztahu, artikulovali*y nemožnost vytyčení takového ideálu a naopak zdůrazňovali*y individuální povahu každého vztahu.

„Myslím si, že každý vztah je dost specifický a může se vyvíjet dost specificky a možná to je na tom to nejhezčí pro mě, že vlastně nemám asi nějaký ideál vztahu. ... Mám pocit, že je mnohem hezčí, když je to právě individuální a spontánní a nějak to prostě pracuje samo, samozřejmě v závislosti na těch lidech.“ (Saša, 32 let)

3.5.3 Heteronormativní rodina

V naracích participujících týkajících se sexuálních scénářů a normativního vývoje partnerských vztahu se jako zásadní téma jeví instituce rodiny. Při své rekonstrukci normativního vývoje vztahu téměř všichni participující zmiňují právě manželství a rodičovství jako jedny z hlavních složek normativně daného dlouhodobého partnerství. Například Emi na otázku v této oblasti odpovídá následovně:

„Myslím, že je to možná silnější u heterosexuálních vztahů, že tam je nastavené, jak má ten vztah fungovat a jak by se měl vyvíjet. Takže prostě takové to typické, prostě seznámí se, zasnoubí se, svatba a první dítě, druhé dítě a tak.“ (Emi, 25 let)

Oswald, Blume a Marks (2005) ve své publikaci popisují uchopení heteronormativity jako společenské ideologie, jež konstruuje a zároveň reguluje tři binární osy: genderovou, sexuální a právě rodinnou. „Dělání“ rodiny se tak, stejně jako „dělání“ genderu či sexuality,

podvoluje a zároveň dotváří heteronormativní řád a vybočení z ideálu „normální“ rodiny tak může být velmi komplikované (Oswald, Blume, Marks, 2005). Na základě výpovědí participujících této studie se dále dá předpokládat, že založení nukleární rodiny je pomyslným cílem partnerského vztahu v dominantních sexuálních scénářích, což je patrné především z deklarační svatby a zplození potomků jakožto „dovršujících“ fázi partnerství. I proto je zajímavé sledovat rodinné zkušenosti a plány participujících, pro něž narušení heteronormativního řádu představuje nedílnou součást jejich identit. V analýze jsem odhalila tři rámce, které strukturují představy participujících týkající se jejich partnerských a rodinných plánů: **legislativní kontext, společenská očekávání a binarita rodičovských rolí.**

Legislativní kontext

V rámci přemýšlení participujících o rodině se objevuje znatelný vliv právního systému na jejich žitou partnerskou a genderovou zkušenost. Jeffrey Weeks (2017) ve své knize zabývající se vývojem sexuality v západních společnostech píše mj. o tzv. ideologii rodiny počínající v 18. století, na jejíž vznik měl vliv především legální a medicínský systém. Uzákonněním manželství jako instituce podřizující se právním normám se dle tohoto autora především zvýznamnila hranice mezi přijatelnou a nepřijatelnou sexualitou, a to nejen v rámci představ o nelegitimitě předmanželského sexu, ale i neheterosexuálních vztahů (Weeks, 2017, s. 24-26). Ačkoli se všichni* všechny participující genderově identifikují mimo mužskou a ženskou kategorii a performují gender nenormativními způsoby, legální systém České republiky je stále zařazuje do binárních kategorií muže a ženy. Společně s podobou legislativy týkající se uzavírání manželství, která manželství umožňuje pouze mezi dvěma lidmi klasifikovanými jako muž a žena, tento fakt staví trans* a nebinární osoby do odlišných pozic, co se manželských práv týče.

Obecně se, co se legislativních aspektů manželství a rodičovství týče, projeví tři možné implikace pro rodinné plány participujících. Způsoby, kterými participující ve vytváření svých rodinných plánů pracují s legislativními omezeními, jsou **přijetí pravidel systému** (participující upravují své rodinné plány na základě legislativních překážek, které jim jsou kladeny), **motivace pro boj za vlastní práva** (legislativní kontext nebinární osoby motivuje v tom, aby usilovaly o změnu svého právního postavení a mohly tak realizovat své rodinné plány obdobně, jako to dělají heterosexuální páry) a **subverze instituce manželství** (participující se neztotožňují s heteronormativním pojetím reprodukce a soužití a ve svých

rodinných plánech usilují o alternativní uchopení těchto aspektů partnerského života). Například Di o svých plánech uzavřít manželství se svým dlouholetým trans* partnerem mluví takto:

*„Přemýšleli*y jsme i o tom, že bychom si ten náš svazek posvětili*y nějakou svatbou nebo tak, ale tím, že oba máme prostě efka v občankách, tak pro nás to není úplně věc, kterou chceme udělat minimálně v nejbližší době. Ale není to asi už pro nás tak důležité, jak to bylo. Asi jsme se srovnali*y s tím, že ta společnost na nás prostě stejně bude koukat tak jako tak, i když budeme mít tu svatbu nebo ne.“* (Di, 23 let)

Di v dané citaci poukazuje kromě komplikací způsobených současnou legislativou v jejím partnerském vztahu také na limity manželství jako „legitimizačního“ nástroje pro queer páry, když vyjadřuje pochybnosti, že by na jejich partnerství společnost nahlížela jinak, byla-li by svatba v jejich případě možná. Legislativní situace některé participující tedy od plánování rodiny **odrazuje**, některé ale naopak **motivuje**. Například pro Maxe je jednou z hlavních motivací, proč se svým partnerem plánuje svatbu, nemožnost tohoto kroku v jeho vztahovém uspořádání, rád by *„měl se svým partnerem svatbu, a to jednak z principu, protože [je] našťvaný že prostě teď [nemůže], a jednak protože [chce] mít manžela, a ne prostě partnera nadosmrti.“* (Max, 28 let)

Participující kromě toho reflektují cisnormativitu legislativního systému. Především komunikační partnerstvo pohybující se v queer anarchistických kruzích (celkem čtyři participující) mělo tendenci z tohoto důvodu (mezi mnoha dalšími) **instituci manželství podvracet zevnitř**, tedy pracovat s ní alternativními způsoby, či odmítat.

*„I když bychom vlastně díky tomu, jak je náš systém vtipný, mohli*y mít svatbu, tak jsme se bavili*y o tom, ale třeba když už bychom měli*y svatbu, by to spíš bylo takové velké setkání kamarádstva a ani bychom nechtěli*y uzavřít tu smluvní část toho manželství. ... Protože nám to přijde jako... Já spíš nevím, proč bych to měla chtít asi. Manželství pro nikoho (smích).“* (Mio, 18 let)

Komplikované situace legální systém vytváří také pro osoby, jejichž sexualita překračuje monogamní standard a párovou formu. Monogamní vztahové uspořádání je jediným vztahovým uspořádáním, které stát uznává, a to i v zemích, kde je svatba umožněna i stejnopohlavním párům (Rothschild, 2018). Giddens (2012, s. 146-148) v Proměně intimity píše také o významu exkluzivity a právě párové formy, i v rámci nemonogamních vztahů, pro formování čistého vztahu. Ačkoli velká část participujících praktikuje určitou formu

konsenzuální nemonogamie, většina z nich z párové normy nevybočuje a často mají primární partnerský vztah. Například Levi ovšem o svých rodinných plánech přemýšlí v souvislosti se svým preferovaným vztahovým uspořádáním jinak:

*„Já jsem o tom o tom přemýšlel a že by to bylo dobré, kdybych třeba někdy v budoucnu, kdybych šel do nějakého třeba vážnějšího vztahu... Že by to byla třeba nějaká uzavřená polykula, o tom jsem klidně jako přemýšlel. ... A kdybych prostě měl nějaké děti třeba, což by bylo teda s mojí identitou a většinou s identitou mých partnerů, tak by to bylo těžký. A zároveň když vlastně třeba tady v tom státě bychom si chtěli*y adoptovat dítě do nějaké polykuly, tak by to mohl být problém třeba se sociálkou a podobnými věcmi. ... Je to prostě hrozné, takové, že by muselo strašně moc věcí se nějak naskytnout dohromady a pak by to bylo jako takhle možné, no.“*
(Levi, 22 let)

Vliv stávající legislativy je tedy patrný nejen ve vztahu k instituci manželství, ale i k rodičovství, kdy jisté formy partnerského života na zákonné úrovni lze jen velmi obtížně, pokud vůbec, kombinovat s rodičovskou rolí. Přístup k rodičovství zůstává také obtížným pro páry právně posuzované jako stejnopohlavní, a to vzhledem ke skutečnosti, že v rámci registrovaného partnerství není adopce dítěte stále možností, jak upozorňuje článek na webu iniciativy Jsme Fér dlouhodobě prosazující manželství pro všechny v České republice (Horáková, 2024).

Společenská očekávání

Mezi zkušenostmi participujících se objevily i případy, kdy jejich existující partnerství je v různých společenských kontextech považováno za heterosexuální. V těchto případech komunikační partnerstvo hovořilo o jistém vlivu společenských očekávání a vnějších tlaků kladených na ně především ze strany příbuzných. U participující*ho Saši, v jehož*jejíž případě je uzavření manželského svazku právně umožněno, jsou tato očekávání navíc umocněna věkem. O své zkušenosti s neustálým probíráním témat manželství a založení rodiny například hovořil*a mnohem více než mladší participující v podobné vztahové konfiguraci (dlouhodobý partnerský vztah často vnímaný okolím jako heterosexuální).

„Tak jako ty tlaky jsou, vnímáme od prarodičů třeba, tak tam ten dotaz vždycky je. Vnímám je, ale nějak v sobě vím, jak to mám, anebo my ve vztahu víme, jak to máme, a to je pro nás důležité, protože o tom musíme neustále komunikovat s někým, nebo

ne neustále, ale častěji se na to někdo ptá, tak jako jo, ale rozhodně ty tlaky tam jsou, ale nějak si je už neberu k sobě moc.“ (Saša, 32 let)

Partnerství, jež nejsou okolím interpretována jako heterosexuální, ovšem taková očekávání často nevyvolávají, což u některých participujících působí negativní pocity. Například Di hovoří o neschopnosti své matky vnímat její primární vztah jako partnerství právě kvůli narušení heteronormativity, jež tento vztah způsobuje, což si Di vykládá jako vnímání její zkušenosti jako méně hodnotné než zkušenosti jejího heterosexuálního bratra.

„Ale třeba máma to nějak nikdy, vlastně ani po těch letech. Dřív jsem si myslela, že to je třeba tím, že jsme spolu krátce nebo tak, ale teď už jsme spolu na to, jak jsme mladý, docela dlouho a máma vlastně nikdy neřekla, že to je můj partner, nebo že třeba s ním chodím, nebo že se třeba budeme brát, ještě když jsme o tom docela mluvili. Ale vždycky to je, že se spolu jako kamarádíme a zároveň když prostě můj hetero brácha si našel holku, tak s ní vždycky chodil a nikdy s ní nekamarádil jejími slovy.“ (Di, 23 let)

Max navíc poukazuje na to, jak se z vnějších tlaků na založení rodiny vymanil svým genderovým coming outem před rodinou (před nimiž vystupuje jako trans* muž), to se shoduje s koncepcí rodiny jako jedné ze tří os heteronormativní organizace společnosti. Jakmile přestal Max pro své rodiče představovat cisgender ženu, přestala na něj být také kladena očekávání, že se v budoucnu nevyhnutelně vdá a stane se matkou.

„Já už jsem se z toho tak nějak vymanil. ... Ale prostě mi bylo jako už od malička, nechci říkat podsouváno, tak se to asi říct nedá, ale prostě rodina tě pomalu připravuje na to a já jsem tohle taky hodně cítil a cítil jsem to i vlastně od svojí rodiny. A když jsem se jim vlastně vyoutoval jako trans muž poprvé, tak vlastně tohle byla ta první věc, kterou mi řekli. První dvě věci byly: a co děti, to jako nikdy nebudeš mít děti? A další věc byla: teďka si nikoho nenajdeš, že jo?“ (Max, 28 let)

Je ovšem nutno poznamenat, že ačkoli participující mnohdy vnímali* tento aspekt normativních rodinných scénářů pozitivně, protože jim poskytoval volnost ve vytváření vlastních, individualizovaných a autentických scénářů, jsou na ně jako na nenormativně se projevující osoby stále kladena jistá očekávání, jsou ale konstruována jako protipól očekávání od heterosexuálních párů skrze absenci rodinných plánů. To reflektuje ve své výpovědi Emi, ačkoli taková očekávání vnímá také spíše pozitivně i vzhledem ke svým osobním preferencím:

„A myslím si, že u queer párů je to asi volnější, třeba hlavně, co se dětí týče. Myslím si, že se od nich neočekává, jako od heterosexuálních párů, že jako budou někoho vychovávat a tak, a taky se jako od nich nemůže úplně očekávat, že jo, ta svatba, jelikož na to nemáme právo, protože jsme druhá kategorie lidí (smích).“ (Emi, 25 let)

Společenská očekávání, co se rodinných plánů týče, tedy dopadají především na ty participující, jejichž partnerské vztahy jsou především v rodinných kontextech vnímány jako heterosexuální. V závislosti na vlastních preferencích pak tato očekávání působí na participantstvo odlišně. V případě, že je osobní preference dané osoby rodinu nezakládat či ji „dělat“ alternativním způsobem, reagují participující na tato očekávání negativně. Ti*y, kteří*ré sňatek a biologické děti plánují, společenský tlak ve svém osobním životě spíše nevnímají.

„Já jsem člověk, co chce děti, tak to vlastně nevnímám asi tolik, ale mám hodně zprostředkovaných zkušeností od lidí, hlavně od AFAB⁶ lidí v mém okolí, kteří prostě děti nechtějí, ten tlak, čím jsme starší, je silnější.“ (René, 27 let)

Očekávání se navíc, jak reflektuje ve své výpovědi René, stupňují s věkem, což dokládá i větší pozornost věnovaná tomuto tématu ze strany o pět let starší*ho participující*ho Saši a naopak žádná pozornost ze strany nejmladší participující, osmnáctileté Mio. Osoby, jejichž partnerství v osobních sociálních kontextech není vnímáno jako heterosexuální, se z těchto očekávání vymaňují, je u nich naopak očekávána absence rodičovských či manželských plánů, což opět v závislosti na jejich osobních preferencích vyvolává negativní či pozitivní reakce.

Binarita rodičovských rolí

Kromě legálního systému a vnějších očekávání jsou rodinné plány participujících rámovány také rigiditou rodičovských rolí, jež jsou velmi genderované. Participující Di například o sobě jako o rodiči nepřemýšlí částečně právě kvůli silné genderovanosti rodičovství.

„Hodně se mi nelíbí nějaká pozice, jakoby mateřská, zároveň i takový ten táta s tím fotbalovým pupkem u té televize je pro mě docela strašidelná představa, že mě takhle

⁶ Assigned female at birth – lidé, kterým bylo při narození přiděleno ženské pohlaví/gender

někdo vidí, ale. No je to těžké, vlastně o sobě moc nepřemýšlím v nějakých těch rodinných bilancích.“ (Di, 23 let)

Jistou roli v konstrukci binárních rolí otce a matky hraje také jazyk. Judith Butler například poukazuje na akt tzv. interpelace, tedy oslovení osoby jménem či jinými lingvistickými formacemi, v souvislosti s genderem a jeho performativitou, přičemž interpelace v tomto kontextu může být interpretována jako svého druhu násilný akt impozice genderovaných představ na subjekt (Butler, 1997). Někteří*ré participující reflektují tento proces v kontextu oslovení „mami“ a „tati“, jež v sobě také obsahují jisté genderové představy. Pro některé nebinární osoby tak může být rodičovská role obtížná v tom, že přidává další oslovení, skrze něž jsou na ně projektována genderová očekávání neodpovídající jejich vidění sebe sama.

„Jako, no asi bych si nechal říkat táta. Určitě bych preferoval nějaký neutrální tvar třeba, kdyby to šlo, protože prostě nejsem muž, tak jako rodič nebo něco, ale to zas narážíme na nějaké limity jazyka. Jestli [dítě] místo tati řekne prostě rodič, tak to nějak utvrzuje nějaký vzdálený vztah, mi přijde. Kvůli tomu, jak je jazyk konstruovaný.“ (Levi, 22 let)

Ta část účastnictva výzkumu, která děti mít plánuje či o tom aktivněji přemýšlí, se ve svých představách proto uchyluje k jedné z binárních rodičovských rolí, a to bez patrné souvislosti s jejich biologickým pohlavím. Zároveň ale tyto role reinterpretovaly a dávají jim nové významy. René například popisuje své vnímání role matky jako odpoutané od ženského genderu. Chtěl*a by o dítě pečovat a podstoupit biologické procesy, jimiž ženy-matky procházejí, jako je kojení či těhotenství, mateřství ale nespojuje se ženstvím. Tento postoj rezonoval v dalších dvou rozhovorech (tedy ve všech, v nichž participující vyjádřili aktivní přemýšlení nad a plánování rodičovské role).

„Zajímavé je, že ač nejsem žena, tak mateřská role je něco, co mě strašně láká, že mně by vlastně nevadilo být v té mateřské roli, ale jako proč by musela být matka žena?

V mojí hlavě to prostě dává smysl. I co se týče těhotenství, kojení, tak tohle všechno by vlastně taky bylo na mně. Je to něco, co bych chtěl ve svém životě.“ (René, 27 let)

„Já si myslím, že bych ráda byla třeba ta mamka a tak, ale prostě chtěla bych, aby ty děti chápaly, že jsem nebinární, ale zároveň, že jsem stejně jich maminka, jestli to dává smysl.“ (Niku, 25 let)

Míra genderovanosti rodičovství dokládá, jak obtížné může být pro nebinární osoby vyjednávat svoji identitu v rámci instituce rodiny a do jak velké míry se rodina podílí na reprodukci genderové binarity.

Závěr

Má práce je věnována zkušenostem a přemýšlení nebinárních osob o sexualitě a partnerských vztazích. Uskutečnila jsem 10 rozhovorů s nebinárními osobami, jejichž zkušenosti se v mnoha ohledech lišily, a to především v rámci věkové dimenze prožívání sexuality. Nicméně výpovědi participujících tohoto výzkumu obsahovaly také mnoho společných bodů, které poskytují vhled do toho, jak je nebinární genderová identita v kontextu sexuálních a romantických vztahů vyjednávána a prožívána. Skrze představená zjištění lze také hlouběji porozumět genderové binaritě a tomu, jak je skrze sexuální systém organizována a udržována. Teoretický rámec práce tvoří především queer teorie a poznatky spojené s heteronormativitou a sociálně konstruovanou povahou sexuality a partnerského života. Pro zasazení zjištění do kontextu širších společenských proměn rovněž pracuji s Giddensovou *Proměnou intimacy* a teorií emočního kapitalismu Evy Illouz.

První a pro mě nejdůležitější výzkumná otázka, kterou se v práci zabývám, zní „*Jakým způsobem probíhá vyjednávání identit nebinárních osob v oblasti sexuálních a partnerských vztahů?*“. Tuto otázku ve vztahu k mým zjištěním vnímám jako ústřední a odpovím na ní jsou věnovány první tři kapitoly empirické části práce. Klíčovou charakteristikou genderové performance participujících byla kontextualita této performance, která souvisí především se strachem z nepochopení a stigmatizace jejich genderové identity. Genderové vystupování tak participující upravují na základě kontextu, ve kterém se nacházejí, v rámci interakcí s rodinou, ve formálních prostředích či s neznámými lidmi tak často dočasně přijímají jednu z binárních genderových rolí, ať už jako trans* či cisgender osoby. Partnerské a sexuální vztahy přitom v představách participujících představují jediný kontext, v němž je očekávána naprostá svoboda a možnost se genderově projevat nenormativně a autenticky. To souhlasí s Giddensovým ideálem čistého vztahu, v němž hraje důležitou roli vzájemné poznávání a absolutní otevřenost, která intimní vztahy odlišuje od ostatních vztahů (Giddens, 2012).

Dalším aspektem vyjednávání nebinární genderové identity v kontextu partnerských vztahů jsou samotné praktiky, kterými je heteronormativní řád narušován, a které zároveň slouží jako zdroj potvrzení vlastní genderové identity participujícími. Ve vytvořených datech jsem objevila dva vzorce, v jejichž rámci tento proces probíhá. První, méně zastoupenou praktikou, je subversivní nápodoba heteronormativních vztahů, přičemž participující, který tuto strategii aplikoval, si ve svých vztazích s partnerkami „hraje na

muže“ – hraná podoba této nápodoby a akcentování její hranosti tak může podryvat heteronormativní představy o partnerských a sexuálních vztazích. Druhou strategií, ke které se přiklánělo všechno zbývající participantstvo, bylo utváření podoby partnerství v neustálém dialogu s partnerem*kou, tedy chápání partnerství jako reflexivního projektu. V průběhu vyjednávání o podobě svých partnerských vztahů tak participující zpochybňují „nepsaná pravidla“ vztahů často vycházející z heteronormativního uspořádání genderu a sexuality. Mezi těmito neřečenými předpoklady jsem identifikovala tři, které se objevovaly téměř ve většině rozhovorů.

Prvním z těchto „nepsaných pravidel“ je předpokládána vysoká míra důležitosti sexuální aktivity a uspokojení v partnerském vztahu. Tento předpoklad rozporují zejména participující, kteří*ré se identifikují jako součást asexuálního spektra, ale také ti*y, kteří*ré se za asexuální nepovažují. Zejména participantstvo, které bylo v dětství a dospívání socializováno do mužské role, reflektovalo jistou míru úlevy po tom, co od nich neustálá touha po sexuální aktivitě přestala být očekávána, a to jak kvůli genderovému coming outu, tak i samotnému nastavení jejich partnerského vztahu. Druhým objevivším se zpochybňovaným rámcem „nepsaných pravidel“ je genderovaná dělba práce v domácnosti, přičemž participující v souladu s předchozím výzkumem preferovali*y spíše specializovanou dělbu práce na základě individuálních schopností, časových možností a preferencí nad egalitární. Zejména schopnosti a preference participujících pak byly v některých případech ovlivněny genderem, který jim byl přiřazen při narození. Tito*tyto participující ovšem i tak odmítali*y představu, že se je od nich ve sdílené domácnosti automaticky očekávána určité činnost na základě jejich genderové identity či biologického pohlaví. Některé*ří participující se svojí genderovou identifikací cítili*y osvobození*y od těchto očekávání, zatímco jiní*é naopak pociťovali*y, že na ně v současném partnerství či jiných blízkých vztazích dopadají očekávání na plnění domácích prací typicky očekávaných od žen, či dokonce „maskulinní“ i „femininní“ nároky. Posledním zpochybňovaným bodem je pak tzv. mononormativita, tedy zvýhodňování a atribuce ústřední role ve společnosti monogamním vztahům a vztahové exkluzivitě. To se projevovalo jednak v tom, že participující cítili*y potřebu předpoklad, že je vztah exkluzivní, zvědomovat na jeho počátku či v průběhu, i v případech, kdy individuální preference dané osoby odpovídaly monogamnímu vztahu. Z toho pak vycházelo i postavení, které v mononormativní/heteronormativní společnosti má partnerský vztah v širší vztahové síti, kdy je participujícími reflektováno, že je pro ně na rozdíl od heteronormativních partnerství

jejich přátelství s dalšími lidmi často stejně hodnotné jako partnerství, což se projevuje například i v tom, jak prožívají žárlivost (zejména žárlivost ve vztahu k přátelstvu partnera*ky byla často reflektována jako nežádoucí). Analýza tohoto segmentu dat mi tak umožnila odhalit skryté předpoklady, kterými je typický heterosexuální vztah rámován. Je nutno dodat, že ne ve všech případech vedlo zvědomování, pojmenování a vyjednávání o těchto a dalších předpokladech k jejich odmítnutí, důležitým aspektem performance nebinární genderové identity ovšem byl právě sám fakt tohoto pojmenování.

V završující kapitole odpovídající na první výzkumnou otázku pak zasazují genderovou performanci v oblasti sexuality a partnerství do kontextu širších proměn intimity, především teorie emočního kapitalismu Evy Illouz. Vyjednávání o „skrytých pravidlech“, o kterém pojednávám výše, bylo rámováno psychotherapeutickým diskurzem, což je v souladu s chápáním vývoje oblasti intimity touto teorií. Na základě provedené analýzy se domnívám, že potřeba explicitního vyjednávání o mnoha v heterosexuálních vztazích automatických předpokladech a praktikách otevírá ještě širší možnosti aplikace psychotherapeutického diskurzu, zejména vzhledem k jeho důrazu na přímou komunikaci a práci s emocemi. Participující tak často o tomto vyjednávání hovořili*y s využíváním psychotherapeutického jazyka a komunikaci definovali*y způsobem, jakým je konceptualizována v tomto diskurzu. Do některých výpovědí se pak promítalo také historické napojení feministického diskurzu na psychotherapeutický, zejména ve vztahu k tématu konsentu a konsensuálního chování. Je také nutné poznamenat, že nebinární osoby, které jsem dotázala, disponují poměrně vysokým emočním kapitálem, tedy schopností objevovat, pojmenovávat a ovládat emoce v souladu s psychotherapeutickými pravidly. Samotná nebinární identifikace totiž byla v naracích participujících chápána jako výsledek dlouhodobé emoční práce a snah o „objevení“ genderové kategorie, v jejíž rámci se cítí „autenticky“.

Druhou výzkumnou otázkou, kterou jsem formulovala, je „*Jak nebinární lidé pracují s kategoriemi genderového a sexuálního systému při pojmenování svého prožívání sexuality?*“ Participující ve svých výpovědích pracovali*y výlučně s kategoriemi, které neobsahují skrytou implikaci binárního genderu osoby prožívající sexualitu – používanými termíny tak byly bisexualita, pansexualita, asexualita/demisexualita, queer a „*na holky*“. Mnozí*hé však kromě toho operovali*y s termínem specifickým pro trans* komunitu, a to *T4T* (neboli *trans* for trans**). Často byl vliv trans*/cisgender rozlišení na prožívání

přitažlivosti tematizován i bez používání tohoto termínu, jelikož většina participujících je aktuálně v partnerském vztahu s další trans či nebinární osobou. Klíčovými motivacemi k vyhledávání partnerských či sexuálních vztahů výhradně s trans* lidmi pak byly vzájemné pochopení a genderová/sexuální nekonformita. Vzájemné pochopení pak mělo dvě dimenze – „*joy of sharing*“, tedy absence nutnosti svou genderovou zkušenost vysvětlovat partnerovi*ce v detailech, a sdílenou zkušenost se stigmatizací, která dle participujících napomáhá lepšímu pochopení problémů, kterým jedna z osob ve vztahu čelí, a efektivnější vzájemné podpoře. Aspekt genderové/sexuální nekonformity odkazuje ke *queeringu* genderu skrze vlastní partnerské či sexuální vztahy specificky skrze vyhledávání nekonformních vztahů, jimiž vztahy s trans* osobami pro některé participující jsou.

Třetí položenou výzkumnou otázkou byla „*Jak participující reflektují existenci sexuálních scénářů a jak se k nim vztahují?*“ V rámci práce jsem sexuální scénáře chápala rozšířeně jako soubor společenských norem, které strukturují vývoj partnerského či sexuálního vztahu, v tomto pojetí se tedy nemusí vztahovat pouze k sexuální aktivitě jako takové. Odhalila jsem dva všem rozhovorům společné aspekty vnímání normativních sexuálních scénářů participujícími, a těmi jsou „randění“ a založení rodiny. Jako součást randění vnímám i samotné seznamování s potenciálním partnerstvem. V kontextu seznamování pak participující hovořili*y o jakémisi sociálním prostoru odděleném od heterosexuálního randění. Seznamovali*y se buďto na seznamovacích aplikacích, což jim umožnilo již na počátku interakce deklarovat svou genderovou identitu a vyhnout se tak potenciálně nežádoucím reakcím, nebo také v reálném životě, povětšinou v prostorech, kde se dominantně nacházejí queer osoby, jako je například Prague Pride či setkávání v rámci jejich sociální sítě. Co se týče „randění“, zde participující usilovali*y o rovnoměrně rozloženou odpovědnost za plánování společného času, v kontrastu s heterosexuálními scénáři, ve kterých tato rozhodnutí často činí téměř výhradně muž. Samotný termín „rande“ byl mnohými vnímán jako součást heteronormativní organizace romantických vztahů, často ho tedy v kontextu svých partnerství nepoužívali*y, případně si ho redefinovali*y dle vlastních potřeb. V rámci rodinných plánů pak byla situace participujících ovlivněna zejména legislativním kontextem a společenskou binaritou homo/heterosexuality, přičemž některá partnerství byla legálně i ve formě vnímání vztahu rodinami participujících chápána jako heterosexuální, jiná jako homosexuální. Rodinné scénáře dopadající především ze strany vlastních a partnerových*činých rodinných příslušníků*ic na ty páry, které byly okolím považovány za heterosexuální, byly rovněž silně spojeny s věkem, přičemž starší

participující pociťovali* vyšší míru nátlaku na založení rodiny než mladší participující. Oproti tomu normativní sexuální scénáře spojené s páry interpretovanými jejich okolím jako homosexuální jsou konstruovány skrze absenci rodinných plánů, což je mimo jiné také podpořeno legislativní situací týkající se manželských a rodičovských práv v České republice.

Hlavním omezením prezentovaného výzkumu je poměrně malý vzorek participujících a toto omezení je z větší části determinováno časovými možnostmi práce na výzkumu. Bylo by tak přínosné téma prozkoumat hlouběji s obsáhlejší vzorkem, přičemž bych se zaměřila na vyšší reprezentaci participujících starších 30 let, ale také mladších 20 let (zejména kvůli tomu, že zkušenosti se sdílením domácnosti s partnery*kami mohou mít výrazné dopady na přemýšlení o vlastních partnerských zkušenostech) a vyšší diverzitu vzorku, co se týče partnerských uspořádání praktikovaných participujícími a jejich sexuálních identit (v mém vzorku tak jsou například hojně zastoupeny osoby, které preferují polyamorní vztahy či se identifikují jako součást asexuálního spektra). Další charakteristikou, kterou by bylo v budoucím výzkumu přínosné zohlednit, je třídní zařazení participujících, přičemž to by mohlo mít dopady na míru a formu aplikace psychoterapeutického diskurzu v rámci strategií vyjednávání podoby partnerství; také míra fyzické a mentální zdatnosti by mohla být potenciálně přínosnou analytickou kategorií, jelikož několik z participujících tohoto výzkumu rovněž hovořilo o prostupování psychiatrických diagnóz, jako je ADHD, hraniční porucha osobnosti, disociativní porucha osobnosti či porucha autistického spektra, do nastavení a fungování jejich partnerských vztahů. Jelikož tento aspekt nebyl pro mou práci ústředním, rozhodla jsem se ho proto i vzhledem ke stávajícímu rozsahu práce příliš netematizovat.

V návaznosti na zjištění se dále domnívám, že by bylo přínosné se dále věnovat komplexním vztahovým sítím, které queer osoby, zejména v genderovém slova smyslu, okolo sebe vytvářejí. Práce poodhalila tyto komplexnosti především v podobě odlišné míry prioritizace partnerského nad přátelským vztahem, ale také prožívání náklonnosti specificky k lidem z trans* komunity. Bylo by tak zajímavé sledovat, zda je v kontextu nebinární zkušenosti možné hovořit o „*queer kontinuu*“ (inspirovaném *lesbickým kontinuem* Adrienne Rich), tedy síti blízkých vztahů společně podrývající a vzdorující heteronormativnímu řádu. Za povšimnutí stojí také problematika věku jako charakteristiky částečně udávající společenskou pozici jedince, a jeho interakcí především s queer identitami, jako je nebinární

genderová identita. V práci jsem se snažila zahrnout své poznatky spojené především s unikátností prožívání nebinární identity nejstarším participujícím, vzhledem k tématu práce i v tomto ohledu omezenému vzorku byly však moje možnosti jen velmi omezené. V neposlední řadě jako důležité téma do budoucna vidím také vyjednávání praktik rodičovství nebinárními osobami, čemuž jsem se přiblížila v kapitole týkající se rodinných plánů a domnívám se, že se časem toto téma stane společensky i akademicky relevantnějším, jak se tomu již stalo v zahraničí.

Summary

In my bachelor's thesis, I addressed the topics of sexuality and romantic relationships, as they are experienced by non-binary people. With the conceptual apparatus derived predominantly from Queer Theory, as well as the sociology of sexuality, I explored how non-binary gender identities are navigated and negotiated in intimate relationships. My research questions were „*How do non-binary people negotiate their gender identities in the context of sexuality and intimacy?*“, „*How do non-binary participants utilise the categories of the sexual and gender systems?*“, and „*How do participants reflect on the existence of sexual scripts?*“

Firstly, I focused on romantic relationships as a context of gender performance. As participants expressed the contextual nature of their gender performance, i.e. in some situations, like interactions with family or formal contexts, the participants felt the need to temporarily embrace and perform one of the binary genders, I addressed the role that the sphere of intimacy plays in this contextual performance. Intimate relationships are perceived by participants as the context where they can and should be able to perform their gender authentically to their internal feelings. This perception is in line with Giddens's argumentation regarding the pure relationship, mainly the ideal of mutual disclosure and openness.

The second aspect of performing and negotiating non-binary gender in intimate relationships concerned strategies that non-binary people utilise to adjust their relationship-building practices to their gender identity. The first approach that I identified, exhibited by only one of the participants, was subversive pastiche, wherein the participant performs gender in their relationship by „pretending to be a man“ – the acknowledged „pretendedness“ of such act points to its subversive potential.

Other nine participants preferred the strategy of undermining „unwritten rules“ of relationships that they have largely linked to heteronormativity. Such assumptions were explicitly questioned in participants' relationships, often from the beginning, however they were not always declined. The sole act of questioning appeared to be sufficient when it came to re-affirming the participants' identities. The „unwritten rules“ or assumptions include the importance of sexual activity and pleasure in the relationship, the gendered distribution of domestic labour (if a household was shared within the relationships), and monogamous

relationship setting. Questioning mononormativity was also, in my participants' narrations, associated with a non-heteronormative view of friendship as comparable in its value to a romantic relationship. By valuing friendships more than they were (as they perceived it) conditioned to, or not feeling jealousy towards their partners' friends, the participants re-established their non-normative gender identities.

The need for more explicit communication about the relationship setting emerging from this strategy of performing gender seems to open even broader possibilities for the therapeutic discourse, which has influenced the sphere of intimate relationships since the last century (Illouz, 2007). The participants often expressed this need to question normative intimate behaviours by using psychological terminology, with „*setting boundaries*“ appearing in nearly every interview. It is also worth noting that the participants seemed to possess a considerable amount of „emotional capital“, as a non-binary identification in itself was described as resulting from a long process of self-discovery and emotional work. Several participants also admitted that they had experiences with therapy.

In relation to the second research question, only non-gendered categories were used by the participants: particularly bisexuality, pansexuality, queer, asexuality, and „*attracted to girls*“. Analytically, the most interesting category appeared to be T4T (or trans* for trans*), as a new sexual attraction category emerging in and applying to the trans* community specifically. Participants expressed their motivations to start intimate relationships with trans* people exclusively as two-dimensional, with the dimensions being mutual understanding and gender/sexual non-conformity.

With regards to the third research question, I focused on the crucial elements of the normative sexual scripts identified by participants, such as dating and family-planning. In terms of dating, participants expressed their experiences as being completely separated from the heterosexual/heteronormative dating world, meeting potential intimate partners on the internet where they could express their non-normative gender identities before the initial interaction with potential partners, or in physical spaces that were interpreted by them as predominantly queer, like the Prague Pride festival or events involving their respective social circles. Planning time-spending activities was perceived as a responsibility applying equally to both partners, contrasting to the heteronormative scripts where it was found to be culturally coded as a man's responsibility. Furthermore, the participants expressed ambivalent attitudes to the term “date,” as they often perceived it as part of the

heteronormative dating culture. Therefore, the term was either not used at all when interpreting participants' own relationships or redefined to fit their relationships experiences.

Family plans of the participants reflected a still-existing cultural binary of homo/heterosexuality present primarily in participants' interactions with their and their partners' families and legal contexts. Legally, participants and their partners were classified by the state as either men or women, creating imbalances between individual participants regarding marital and parenting rights, given the legal context of same-sex marriages and adoptions still not being legalised in the Czech Republic. Another factor that had an impact on participants' understanding and construction of family planning was the binary nature of parental roles, as they are defined by society today.

The main limitation of this study is a relatively small number of participants (10), which was determined by the time constraints of the realization of the thesis. In future research, it could be beneficial to focus more on non-binary experiences of those over 30 years old or those under 20 years old, as both groups are underrepresented in my sample and exhibited certain differences in their understanding of romantic relationships. Furthermore, categories like social class and physical and mental (dis)ability may be useful when constructing samples for further research within the topic, as participants of this study were mostly middle class and therefore particularly the findings associated with the therapeutic discourse may have been impacted by that. Participants also expressed various ways that (mental) disability and diagnoses such as ADHD, borderline personality disorder, dissociative personality disorder, or autism spectrum disorder impact the functioning and negotiation in their intimate relationships, however I was not capable to elaborate on that topic since it was not the goal of this thesis.

Other subjects of interest not fully elaborated on in this study are the complexity of queer relationships (related to the role that intimate connections other than romantic relationships play in the participants' social networks), age as a factor determining the social position of a non-binary individual, and non-binary identities of parents, specifically in the Czech context, given the specificities of its legislation concerning parenting and legally "same-sex" couples.

Použitá literatura

1. BACHEN, Christine M.; ILLOUZ, Eva. Imagining romance: Young people's cultural models of romance and love. *Critical Studies in Media Communication*, 1996, 13.4: 279-308.
2. BEASLEY, Chris. Gender and sexuality: Critical theories, critical thinkers. *Gender and Sexuality*, 2005, 1-304.
3. BOWER-BROWN, Susie. Beyond Mum and Dad: gendered assumptions about parenting and the experiences of trans and/or non-binary parents in the UK. *LGBTQ+ Family: An Interdisciplinary Journal*, 2022, 18.3: 223-240.
4. BRAUN, Virginia a Victoria CLARKE, 2023. Thematic Analysis. In: *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. Sixth Edition. SAGE Publications, s. 385-403. ISBN 978-1-0718-3674-3.
5. BUTLER, Judith. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge, 2006. ISBN 0-415-38955-0.
6. BUTLER, Judith. *The psychic life of power: Theories in subjection*. Stanford University Press, 1997.
7. EATON, Asia Anna; ROSE, Suzanna. Has dating become more egalitarian? A 35 year review using sex roles. *Sex roles*, 2011, 64: 843-862.
8. ELIZABETH, Autumn. Challenging the binary: Sexual identity that is not duality. *Journal of Bisexuality*, 2013, 13.3: 329-337.
9. FINLAY, Toby. Non-binary performativity: A trans-positive account of Judith Butler's queer theory. *Laurier Undergraduate Journal of the Arts*, 2017, 4.1: 8.
10. FISH, Jessica N.; RUSSELL, Stephen T. Queering methodologies to understand queer families. *Family relations*, 2018, 67.1: 12-25.
11. FOTOPOULOU, Aristeia. Intersectionality queer studies and hybridity: Methodological frameworks for social research. *Journal of International Women's Studies*, 2012, 13.2: 19-32.
12. GIDDENS, Anthony. *Proměna intimacy: sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*. PORTÁL sro, 2012.
13. GUILLEMIN, Marilys a Lynn GILLAM. Ethics, Reflexivity, and 'Ethically Important Moments' in Research. *Qualitative Inquiry*, 2004, vol. 10, no. 2, s. 261-280. DOI: 10.1177/1077800403262360.

14. HARVEY, Penny; JONES, Erielle; COPULSKY, Daniel. The relational nature of gender, the pervasiveness of heteronormative sexual scripts, and the impact on sexual pleasure. *Archives of Sexual Behavior*, 2023, 52.3: 1195-1212.
15. HAVELKOVÁ, Hana. Dimenze „gender“ ve vztahu soukromé a veřejné sféry/The Gender Dimension of the Relationship Between Private and Public. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 1995, 25-38.
16. HOBBS, Mitchell; OWEN, Stephen; GERBER, Livia. Liquid love? Dating apps, sex, relationships and the digital transformation of intimacy. *Journal of Sociology*, 2017, 53.2: 271-284.
17. HORD, Levi CR. Specificity without identity: Articulating post-gender sexuality through the “non-binary lesbian”. *Sexualities*, 2022, 25.5-6: 615-637.
18. HORÁKOVÁ, Adéla, 2024. PROČ SNĚMOVNA NESCHVÁLILA ROVNÉ MANŽELSTVÍ? *Jsmefer.cz* [online]. [cit. 2024-03-25]. Dostupné z: https://www.jsmefer.cz/proc_snemovna_neschvalila_rovne_manzelstvi
19. ILLOUZ, Eva. *Cold intimacies: The making of emotional capitalism*. Polity, 2007.
20. JAMIESON, Lynn. Intimacy transformed? A critical look at the ‘pure relationship’. *Sociology*, 1999, 33.3: 477-494.
21. KAPLAN, Danny; KNOLL, Efrat. A cultural model of parenthood as engineering: How caregiving fathers construct a gender-neutral view of the parent role. *Journal of Family Issues*, 2019, 40.3: 363-389.
22. KAPUSTA, Stephanie Julia. Misgendering and its moral contestability. *Hypatia*, 2016, 31.3: 502-519.
23. KATZ, Jonathan Ned, et al. Vynález heterosexuality. *Gender rovné příležitosti výzkum*, 2013, 14.02: 4-13.
24. KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Sociologické nakladatelství (SLON), 2010.
25. KELLY, Maura; HAUCK, Elizabeth. Doing housework, redoing gender: Queer couples negotiate the household division of labor. *Journal of GLBT Family Studies*, 2015, 11.5: 438-464.
26. KLEIN, Verena, et al. Perceptions of sexual script deviation in women and men. *Archives of Sexual Behavior*, 2019, 48: 631-644.
27. LAMONT, Ellen. “We can write the scripts ourselves”: Queer challenges to heteronormative courtship practices. *Gender & Society*, 2017, 31.5: 624-646.

28. LORBER, Judith. *The New Gender Paradox: Fragmentation and Persistence of the Binary*. John Wiley & Sons, 2021.
29. MARCHIA, Joseph; SOMMER, Jamie M. (Re) defining heteronormativity. *Sexualities*, 2019, 22.3: 267-295.
30. MAY, Vivian M. *Pursuing intersectionality, unsettling dominant imaginaries*. Routledge, 2015.
31. MCCALL, Leslie. The complexity of intersectionality. *Signs: Journal of women in culture and society*, 2005, 30.3: 1771-1800.
32. MCDERMOTT, Elizabeth, et al. Family trouble: Heteronormativity, emotion work and queer youth mental health. *Health*, 2021, 25.2: 177-195.
33. MOTSCHENBACHER, Heiko. Grammatical gender as a challenge for language policy: The (im) possibility of non-heteronormative language use in German versus English. *Language policy*, 2014, 13: 243-261.
34. MURAWSKY, Stef. The struggle with transnormativity: Non-binary identity work, embodiment desires, and experience with gender dysphoria. *Social Science & Medicine*, 2023, 327: 115953.
35. MOTSCHENBACHER, Heiko. *Taking Queer Linguistics further: Sociolinguistics and critical heteronormativity research*. 2011.
36. NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; JANTULOVÁ, M. Šťovíčková. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. FHS UK, 2019.
37. OSWALD, R. F.; BLUME, L. B.; MARKS, S. R. Decentering heteronormativity: A model for family studies In Bengston V, Acock A, Allen K, Dilworth-Anderson P & Klein D (Eds.), *Sourcebook of family theory and research* (pp. 143–165). 2005.
38. REICH-STIEBERT, Natalia; FROEHLICH, Laura; VOLTMER, Jan-Bennet. Gendered mental labor: A systematic literature review on the cognitive dimension of unpaid work within the household and childcare. *Sex Roles*, 2023, 88.11: 475-494.
39. RENZETTI, Claire M.; CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. Karolinum, 2005.
40. RICH, Adrienne Cecile. *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence* (1980). Online. *Journal of women's history*. 2003, roč. 15, č. 3, s. 11-48. ISSN 1042-7961. Dostupné z: <https://doi.org/10.1353/jowh.2003.0079>.
41. ROMANIUK, Oleksandra; TERÁN, Larissa. First impression sexual scripts of romantic encounters: Effect of gender on verbal and non verbal immediacy behaviors

- in American media dating culture. *Journal of Social and Personal Relationships*, 2022, 39.2: 107-131.
42. ROSENBERG, Shoshana; TILLEY, PJ Matt. 'A point of reference': the insider/outsider research staircase and transgender people's experiences of participating in trans-led research. *Qualitative Research*, 2021, 21.6: 923-938.
 43. ROTHSCCHILD, Leehee. Compulsory Monogamy and Polyamorous Existence. *Graduate Journal of Social Science*, 2018, 14.1.
 44. RUBIN, Gayle S. Thinking sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality. In: *Culture, society and sexuality*. Routledge, 2002. p. 143-178.
 45. SEIDMAN, Steven. Identity and politics in a "postmodern" gay culture: Some historical and conceptual notes. *Fear of a queer planet: Queer politics and social theory*, 1993, 105-142.
 46. SIMON, William; GAGNON, John H. Sexual scripts: Permanence and change. *Archives of sexual behavior*, 1986, 15: 97-120.
 47. TAYLOR, Jodie. The intimate insider: Negotiating the ethics of friendship when doing insider research. *Qualitative research*, 2011, 11.1: 3-22.
 48. WIEDERMAN, Michael W. The gendered nature of sexual scripts. *The Family Journal*, 2005, 13.4: 496-502. WEEKS, Jeffrey. *Sex, politics and society: The regulation of sexuality since 1800*. Routledge, 2017.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Projekt bakalářské práce (text)

Příloha č. 2: Informovaný souhlas (text)

Příloha č. 3: Dodatek k informovanému souhlasu (text)

Příloha č. 4: Topic guide použitý při rozhovorech (text)

Příloha č. 5: SZZ Sociologie (text)

Příloha č. 6: SZZ Metodologie (text)

Příloha č. 7: SZZ Studia současných společností (text)

Příloha č. 1: Projekt bakalářské práce

Projekt bakalářské práce

Jméno a příjmení studujícího: Yuliia Prystai

Studijní program: Sociologie se specializací Studia současných společností (BP_SOCSS)

Předpokládaný název práce: Queering gender: prožívání sexuality nebinárními lidmi

Předpokládaný název práce v angličtině: Queering gender: experiencing sexuality by non-binary people

Klíčová slova: sexualita, sexuální scénáře, heteronormativita, genderová identita, LGBTQ+, nebinarita, queer

Klíčová slova v angličtině: sexuality, sexual scripts, heteronormativity, gender identity, LGBTQ+, non-binary, queer

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Jaroslava Hasmanová Marhánková, Ph.D.

Námět práce

V této bakalářské práci se budu věnovat prožívání sexuality osobami, jejichž genderová identita neodpovídá binárním kategoriím muže a ženy. Primárním cílem práce je zjistit, zda sexualita a romantické/sexuální vztahy poskytují prostor pro vyjádření či vyjednávání vlastní identity a jakým způsobem toto případné vyjednávání probíhá. Tímto usiluji o rozšíření akademické diskuze v oblastech queer studií a sociologie sexuality, kde se téma genderové nebinarity stále příliš neobjevuje.

V rámci současných Západních společností můžeme v kontextu sexuality hovořit o poměrně specifickém uspořádání, jež upřednostňuje jedny skupiny jedinců před jinými na základě jimi upřednostňovaných sexuálních praktik a nastoluje způsoby, kterými je normativně přijatelné sexualitu prožívat a projevovat. Sexuální hierarchie tak upřednostňuje heterosexuální, monogamní, nekomerční, trvalé vztahy mezi lidmi ze stejné generace. (Rubin, 2002:152) Sexualita je přitom často stále chápána jako pouhý výsledek biologických tužeb a potřeb, a konkrétně heterosexuální jako univerzálně přirozené vyjádření těchto potřeb napříč lidskými společnostmi, které „tu bylo od pradávna“. Jak ale ukazují někteří autoři a autorky, i v Západních společnostech je instituce heterosexuality, jak ji známe teď, poměrně nová a rozhodně neahistorická. (Rubin, 2002:149) I to, co je vnímáno jako projev sexuální náklonnosti, a jak jsou takové projevy kategorizovány jako nevhodné či naopak žádoucí, vychází ze společenského uspořádání. Dle teorie sexuálních scénářů máme v rámci heterosexuálních vztahů sociálně konstruované postupy, které slouží k projevování sexuality – kdo projeví iniciativu jako první, jak na ni má druhá osoba reagovat apod. (Wiederman, 2005) Je tak zřejmé, že je třeba usilovat o překonání esencialismu ve výzkumu sexuality, a chápat ji jako sociálně konstruovaný fenomén. Tímto uchopením nejsou popřeny biologické funkce lidského těla, jež sexualitu do jisté míry podmiňují, je ale zdůrazněna role společnosti a sociálních procesů, norem či institucí, které ji organizují do jednotlivých praktik a určují jejich hierarchické pozice. (Rubin, 2002:149)

Ke vztahu mezi sexualitou a genderem se autoři a autorky staví různě, ačkoli samotná existence tohoto vztahu zůstává nezpochybnitelná. Například Rubin (2002) tvrdí, že ačkoli se genderový a sexuální systém navzájem silně ovlivňují, není možné je za sebe analyticky zaměňovat. Vychází přitom především z Foucaulta a jeho práce věnované dějinám sexuality, v níž tvrdí, že sexuální systém získal po „odpoutání se“ od příbuzenského systému značnou autonomii – příbuzenství bylo soustředěno především na propojení partnerů disponujících určitými vlastnostmi a privilegii, zatímco sexualita na tělesnost a prožívání uspokojení. (Rubin, 2002:169-170) V rámci queer teorie se v tomto ohledu jedná o převažující perspektivu analytického oddělení genderu od sexuality, kdy je možné pracovat s představou světa, kde neexistují dané genderové role, ale existuje heterosexuality, či světa obráceného. (Beasley, 2005:168) Někteří autoři a autorky naopak vztah mezi sexualitou a genderem vnímají jako mnohem těsnější, Foucault tak bývá v queer teorii kritizován za „přehlížení“ genderu v analýze sexuality. Butler například upozorňuje na roli genderu pro heteronormativitu, a mj. kritizuje feministické myšlení za přílišné soustředění na ženskou identitu, které se na reprodukci genderového řádu podílí – jako „alternativu“ navrhuje „queerování“ (queering) genderu, tj. performanci genderové identity jiným než (hetero)normativním způsobem. Neheterosexuální praktiky tedy mohou být nejen Butler nahlíženy jako podřívání genderového systému, ženství a mužství jsou totiž v heteronormativní společnosti konstruovány ve vzájemné opozici a vztahu – žena tak může být definována skrze submissi ve vztahu k mužům, muž skrze dominanci ve vztahu k ženám. (Beasley, 2005:165-168)

Nebinární genderové identity by mohly být vnímány jako zmíněné „queerování“, přičemž vzhledem k takové sebeidentifikaci musí být do určité míry uvědomělé. S existujícími kategoriemi a mechanismy, dle kterých organizujeme a společensky vytváříme sexualitu, je gender, nehledě na perspektivu, těsně spjat – sexuální scénáře jsou silně genderované (Wiederman, 2005) a většina kategorií pojmenování, jež jsou navíc hierarchicky uspořádané, stále předpokládá a vychází z genderové binarity – heterosexuality, homosexualita (u pojmenování „gay“/„lesbian“ na exkluzivitu upozorňovala například Butler) (Beasley, 2005:108-110), bisexualita aj. Sexualita a sféra intimních vztahů se tak může stát jedním z polí vyjádření nebinárních identit, jejich jednotlivých aspektů a „queerování“.

1. BEASLEY, Chris. Gender and sexuality. *Gender and Sexuality*, 2005, 1-304.
2. RUBIN, Gayle S. Thinking sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality. In: *Culture, Society and Sexuality A Reader*. Routledge, 2002. p. 143-178.
3. WIEDERMAN, Michael W. The gendered nature of sexual scripts. *The Family Journal*, 2005, 13.4: 496-502.

Předpokládané metody zpracování

Půjde o kvalitativní výzkum, data budou vytvářena v polostrukturovaných rozhovorech nahraných, přepsaných a kódovaných. Participující budu rekrutovat jednak mezi svými přáteli a širší sociální sítí, jednak na internetu skrze specializované skupiny/platformy, přičemž bude potřeba jasně specifikovat, že hledám participující, kteří*ré se identifikují jakkoli jinak, než muž či žena, což bude jediné výběrové kritérium. Doufám, že se mi tímto postupem podaří získat data z 5-8 rozhovorů. Okódované přepsané rozhovory budu následně analyzovat pomocí rámcové a tematické analýzy, přičemž se zaměřím na následující výzkumné otázky:

- (1) Jakým způsobem (a zda) probíhá vyjednávání identit nebinárních osob v oblasti sexuálních a romantických vztahů?

- (2) Jak nebinární lidé pracují s kategoriemi genderového a sexuálního systému při pojmenování svého prožívání sexuality?
- (3) Jak (zda) participující reflektují existenci sexuálních scénářů a jak se k nim vztahují?

Etické souvislosti zvažovaného projektu

Ochrana osobních údajů participujících na výzkumu bude zajištěna informováním o tématu a cílech výzkumu, právech participujících ve vztahu k vygenerovaným datům a podepsáním informovaného souhlasu. V daném tématu vnímám jako svou zodpovědnost obzvláště citlivě pracovat s jazykem a referovat k participujícím genderově neutrálně, pokud nevysloví jinou preferenci. Dále považuji za důležité anonymizovat jména, ale i případné další údaje, dle kterých by byli*y participující identifikovatelní*é – což je v kontextu dané skupiny obzvláště významné kvůli případnému „outingu“, ale i proto, že dané téma může být velmi osobní. V analýze bude také potřeba reflektovat moji vlastní genderovou identitu a zda (jak) ovlivňuje moje uchopení jednotlivých poznatků.

Orientační seznam literatury

1. BEASLEY, Chris. Gender and sexuality. *Gender and Sexuality*, 2005, 1-304.
2. BUTLER, Judith. Trampoty s rodom: feminizmus a podrývanie identity. [2. revid. vyd.]. Přeložil Jana JURÁŇOVÁ. Bratislava: Aspekt, 2014. Aspekt. ISBN 978-80-8151-028-1.
3. HARVEY, Penny; JONES, Erielle; COPULSKY, Daniel. The Relational Nature of Gender, the Pervasiveness of Heteronormative Sexual Scripts, and the Impact on Sexual Pleasure. *Archives of Sexual Behavior*, 2023, 1-18.
4. HORD, Levi CR. Specificity without identity: Articulating post-gender sexuality through the “non-binary lesbian”. *Sexualities*, 2022, 25.5-6: 615-637.
5. JAHODOVÁ, Dita, et al. Trans* příběhy o těle a s tělem. *Gender rovné příležitosti výzkum*, 2016, 17.01: 77-88.
6. KATZ, Jonathan Ned, et al. Vynález heterosexuality. *Gender rovné příležitosti výzkum*, 2013, 14.02: 4-13.
7. MARCHIA, Joseph; SOMMER, Jamie M. (Re) defining heteronormativity. *Sexualities*, 2019, 22.3: 267-295.
8. RICH, Adrienne. Compulsory heterosexuality and lesbian existence. *Signs: Journal of women in culture and society*, 1980, 5.4: 631-660.
9. RUBIN, Gayle S. Thinking sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality. In: *Culture, Society and Sexuality A Reader*. Routledge, 2002. p. 143-178.
10. TURNER, William Benjamin. A genealogy of queer theory. Temple University Press, 2000.
11. WIEDERMAN, Michael W. The gendered nature of sexual scripts. *The Family Journal*, 2005, 13.4: 496-502.

Příloha č. 2: Informovaný souhlas

Informovaný souhlas s provedením rozhovoru

Vážený*á participující,

Velmi Vám děkuji, že jste se rozhodl*a stát součástí mého výzkumu zaměřeného na prožívání sexuality a partnerských vztahů nebinárními osobami, který realizuji v rámci vypracování své bakalářské práce na ISS FSV UK. Rozhovor bude probíhat přibližně hodinu a bude nahráván pomocí aplikace Diktafon v mém mobilním telefonu. Záznam slouží pouze k účelům přepisu rozhovoru a následné analytické práce s ním, kromě mě k němu tedy nikdo nebude mít přístup. Po přepsání do textové podoby bude záznam smazán. Je zcela na Vás, co mi v rámci rozhovoru (ne)budete chtít sdělit. Jakákoli otázka může být na Vaši žádost přeskočena, rovněž mě můžete kdykoli v průběhu rozhovoru požádat o jeho ukončení.

Výzkum pro Vás nenese žádná rizika. V průběhu analýzy budou všechny údaje, které by mohly vést k Vaší identifikaci, včetně Vašeho jména či jmen, které v rozhovoru zmíníte, důkladně anonymizovány (nebudete-li si přát opak). Některé citace z rozhovoru mohou být použity v textu práce, který bude veřejně přístupný. Ani v tomto případě nebude nikde uváděno Vaše jméno. Anonymizovaný přepis rozhovoru bude použit k vypracování mé bakalářské práce na téma Queering gender: prožívání sexuality nebinárními lidmi, jejíž hlavním cílem je porozumět zkušenostem nebinárních lidí s partnerskými vztahy a sexualitou. Vedoucí práce je PhDr. Jaroslava Hasmanová Marhánková, Ph.D.

V případě, že byste k vedení rozhovoru či zaměření práce měl*a po ukončení rozhovoru dotazy či připomínky, neváhejte se na mne obrátit skrz e-mailovou adresu 92771672@fsv.cuni.cz. Výsledný text práce Vám před jeho odevzdáním ráda poskytnu k přečtení.

Podepsáním tohoto souhlasu potvrzujete, že jste byl*a informován*a o zaměření výzkumu a způsobu práce s daty.

Přeji si, aby byly veškeré údaje, které by mohly vést k identifikaci mé osoby čtenářem, anonymizovány. *(zaškrtněte, prosím)*

Datum rozhovoru:

Jméno tazatelky: Yuliia Prystai

Vaše jméno:

Váš podpis

Podpis tazatelky

.....

.....

Příloha č. 3: Dodatek k informovanému souhlasu

Dodatek k informovanému souhlasu *(jazykové aspekty)*

Preferuji, aby k mé osobě bylo v práci referováno pomocí následujících zájmen:

.....

Pro anonymizaci mé osoby bych preferoval*a tento pseudonym:

.....

Z možných tvarů podstatných jmen vztahujících se k mé osobě používám:

- mužský tvar *(např. partner, participant)*
- ženský tvar *(např. partnerka, participantka)*
- neutrální tvar s využitím přípony -stvo *(např. partnerstvo, participantstvo)*
- neutrální tvar s využitím symbolu * *(např. partner*ka, participant*ka)*
- neutrální tvar s využitím koncovky -ící *(např. participující, studující)*
- jinou možnost neutrálního tvaru:

Napadá Vás jiná jazyková situace, ve které byste preferoval*a specifické oslovení v souladu s Vaší genderovou identitou? *(pokud ano, popište ji níže, prosím)*

Příloha č. 4: Topic guide použitý při rozhovorech

Představení výzkumnice, poděkování za ochotu, špatné a správné odpovědi, představení tématu a způsobu zacházení s daty, žádost o podpis informovaného souhlasu, vyjasnění si jazykových aspektů

Genderová identita		Jak bys definoval*a svoji genderovou identitu?	
		Pokud bys měl*a vysvětlit někomu, kdo se s termínem nebinární nikdy nesetkal, co znamená, jak bys to popsal*a?	
Biografické momenty	Počátky intimního života	Mohl*a bys mi vyprávět o vývoji svého milostného života od první zamilovanosti až po současnost?	
		Jak jsi prožíval*a první vztah?	
		Prožil*a jsi někdy (sexuální) coming out? (Jak na něj reagovalo okolí – rodina, přátelé, spolužáci...? Bylo to pro tebe jednoduché?)	
		Jak jsi prožíval*a první rozchod?	
	Současný vztah	Jsi v současnosti v partnerském vztahu? Vyprávěj mi o něm od začátku, popiš mi svého partnera*ku	
		(Jak dlouho spolu jste?)	
		(Jak jste se seznámili?)	
	Coming out (genderový)	Odkud jsi poprvé slyšel*a o nebinaritě? Kdy?	
		Jak se proměňovalo tvoje vnímání vlastní genderové identity? (Kdy ses začal*a chápat jako nebinární/agender/genderqueer...)	
		Ovlivnil tvůj genderový coming out nějak tvoje intimní/partnerské vztahy?	
		Přemýšlíš od té doby o svojí sexualitě jinak? Jakým způsobem?	
	Životní změny	Stala se od doby tvého genderového coming outu v tvém životě nějaká zásadní změna? (dokončení vzdělávacího stupně, změna profese, ukončení dlouhodobého vztahu, stěhování do jiné města...)	
Myslíš si, že se tato (tyto) změny odrazila(y) na tvém vnímání vlastní sexuality či genderové identity? Proč?			
		Pokud je ve vztahu	Pokud není ve vztahu
Prožívání sexuality a partnerských vztahů	Seznamování/ Vyhledávání vztahů	Vyhledáváš teď partnerské nebo sexuální vztahy?	
		Jak se s potenciálními partnery či partnerkami seznamuješ? Inicijuješ nějaké	

			kroky ve vývoji vztahu, nebo spíše očekáváš, že je bude iniciovat potenciální partner/ka?
		Dokážeš určit nějaké vlastnosti, které tě na lidech přitahují? Máš nějaký „typ“?	Jak si vybíráš potenciální partnery/partnerky? (Jaké vlastnosti tě přitahují? Jak bys popsal*a svůj „typ“?) Jaký je tvůj ideální partner/partnerka?
		Jsou naopak vlastnosti či charakteristiky, které tě dokáží od potenciálního navázání vztahu odradit?	
		Kdybys byl*a single, komunikoval*a bys svoji genderovou identitu při hledání partnerských vztahů? Jak?	Jak s potenciálními partnery/partnerkami komunikuješ svoji genderovou identitu? (Pokud vůbec)
		Myslíš si, že je pro nebinární osoby snadné si hledat partnery/partnerky?	Je pro tebe snadné hledat si partnerské/sexuální vztahy? Proč?
	Trávení času	Sdílíš/sdílel*a jsi se svým partnerem/partnerkou domácnost? (Dokázal*a bys mi popsat váš běžný den? Jak máte/měl*x jste rozděleny práce v domácnosti?) (Kdybys sdílel*a domácnost se s partnerem/partnerkou, dokážeš si představit, jaké rozdělení rolí v domácnosti by ti vyhovovalo?)	
		Jak spolu s partnerem/partnerkou běžně trávíte čas/Jak jste trávili čas ve svém předchozím vztahu? Jak by sis ideálně představoval*a trávení času s partnerem/partnerkou?	
		Změnilo se něco ve způsobu trávení vašeho společného času od začátku vztahu?	
		Chodíte spolu na rande? (Jak často? Kam? Kdo je většinou iniciuje, vybírá místo apod?)	
		Žárlíš někdy na partnery/partnerky? Jaké jednání ze strany partnera/partnerky je pro tebe za hranicí, co se věrnosti týče? Máš v něčem odlišnou zkušenost než ostatní lidé?	
	Sexuální identita	Jak bys definoval*a svoji sexuální orientaci?	
		Měnila se v čase? Jak?	
		Myslíš, že svoji sexualitu prožíváš jinak, než někteří lidé se stejnou sexuální orientací? Proč?	
		Vnímáš sám*a sebe jako součást LGBTQ+ komunity? Proč ano/ne?	
	Konflikty	Dochází ve vašem vztahu ke konfliktům? Jak je řešíte?	
Normy a očekávání	Očekávání (potenciální*ho) partnera/partnerky	Myslíš si, že jsou na tebe kladena ze strany (potenciálních) partnerů*ek určitá očekávání na základě tvé genderové identity? Jaká to jsou?	
		Jak si myslíš, že je naplňuješ?	

		Dochází někdy k situacím, kdy od tebe (potenciální) partner či partnerka očekává něco, co je v rozporu s tím vnímáním sebe sama?
		Stalo se ti někdy, že od tebe (potenciální) partner či partnerka očekával působení v ryze femininní či ryze maskulinní roli? Jak jsi na to reagoval*a?
	Rodinná očekávání	Jak tvoji identitu vnímá tvoje nejbližší rodina?
		Jaké vztahy má tvůj partner/partnerka s tvojí rodinou? (Je pro tebe důležité, jaké vztahy spolu mají?)
		Jaké máš vztahy s rodinou partnera/partnerky? Jak vnímají tvoji identitu?
		Myslíš si, že od tebe tvoje/partnerova*čina rodina očekává určitý druh genderového chování?
		Chtěl*a bys někdy založit vlastní rodinu? V jaké roli bys v ní chtěl*a vystupovat?
	Heteronormativní společnost	Vnímáš nějaký společenský tlak na to, abys svoji sexualitu projevoval*a určitým způsobem? A co genderovou identitu?
		Jak moc tvoje projevy sexuality/genderové identity souhlasí s takovými očekáváními? A jak to hodnotíš?
		Vnímáš svoje prožívání sexuality jako odlišné od většiny společnosti? V čem?
		Pracuješ v rámci svých vztahů s dominancí a submisivitou? Myslíš si, že je od tebe jedno z tohoto očekáváno?
	Sexuální scénáře	Máš pocit, že je ve společnosti jasně vymezené, jak se má vztah vyvíjet? Jak?
		Odlišuje se vývoj tvých partnerských vztahů od tohoto postupu? Jak a proč?
		Myslíš si, že se od mužů v partnerských vztazích očekává něco jiného než od žen?
		Co očekáváš od svých partnerů/partnerek ty?
		Jak má dle tebe vypadat ideální vývoj vztahu?
Obecné otázky		Kolik ti je let?
		Studuješ/pracuješ? Jaký typ práce vykonáváš?
		Z jakého jsi města?

Příloha č. 5: SZZ Sociologie

Příloha bakalářské práce, SZZ Sociologie

Vybraná témata k okruhům SZZ ze Sociologie

Okruh 1: TEORIE

Klíčové slovo: **Feministické teorie**

Okruh 2: POJMY

Klíčové slovo:

Okruh 3: INSTITUCE

Klíčové slovo: **Rodina**

Okruh 4: PROCESY

Klíčové slovo:

Okruh 5: IDENTITY

Klíčové slovo: **Genderová**

Seznam literatury ke SZZ ze Sociologie

1. BUTLER, Judith. Gender trouble: feminism and the subversion of identity. New York: Routledge, 2006. ISBN 0-415-38955-0.
2. BEASLEY, Chris. Gender and sexuality: Critical theories, critical thinkers. Gender and Sexuality, 2005, 1-304.
3. KELLY, Maura; HAUCK, Elizabeth. Doing housework, redoing gender: Queer couples negotiate the household division of labor. Journal of GLBT Family Studies, 2015, 11.5: 438-464.
4. BOWER-BROWN, Susie. Beyond Mum and Dad: gendered assumptions about parenting and the experiences of trans and/or non-binary parents in the UK. LGBTQ+ Family: An Interdisciplinary Journal, 2022, 18.3: 223-240.
5. LORBER, Judith. The New Gender Paradox: Fragmentation and Persistence of the Binary. John Wiley & Sons, 2021.

Příloha č. 6: SZZ Metodologie

Příloha bakalářské práce, SZZ Metodologie

Vybraná témata k okruhům SZZ z Metodologie

Okruh 1: Teoretická východiska výzkumu

Téma: Subjektivita a objektivita

Okruh 2: Příprava a organizace výzkumu

Téma: Research design (souvislost výzkumného problému, v. otázky a návrhu výzkumu)

Okruh 3: Vytváření a sběr dat

Téma: Výzkumný rozhovor

Okruh 4: Analýza dat

Téma: Kódování a kategorizace kvalitativních dat

Okruh 5: Reflexivita, etika a prezentace výzkumu

Téma: Procedurální a situační etika ve výzkumu

Seznam literatury ke SZZ z Metodologie

1. ROSENBERG, Shoshana; TILLEY, PJ Matt. 'A point of reference': the insider/outsider research staircase and transgender people's experiences of participating in trans-led research. *Qualitative Research*, 2021, 21.6: 923-938.
2. LAMONT, Ellen. "We can write the scripts ourselves": Queer challenges to heteronormative courtship practices. *Gender & Society*, 2017, 31.5: 624-646.
3. KOLEK, Vít. Non-binary Czech language: characteristics and discourse. *Gender and Language* 16 (3): 265-285. 2022.
4. BRAUN, Virginia a Victoria CLARKE, 2023. Thematic Analysis. In: *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. Sixth Edition. SAGE Publications, s. 385-403. ISBN 978-1-0718-3674-
5. GUILLEMIN, Marilys a Lynn GILLAM. Ethics, Reflexivity, and 'Ethically Important Moments' in Research. *Qualitative Inquiry*, 2004, vol. 10, no. 2, s. 261-280. DOI: 10.1177/1077800403262360.

Příloha č. 7: SZZ Studia současných společností

Příloha bakalářské práce, SZZ Studia současných společností

Téma SZZ ze specializace Studia současných společností

Téma: Konceptualizace heteronormativity ve feministické teorii a sociologii
Navazuje na předmět/y: Gender a společnost

Seznam literatury ke SZZ ze specializace Studia současných společností

1. SEIDMAN, Steven. Identity and politics in a “postmodern” gay culture: Some historical and conceptual notes. *Fear of a queer planet: Queer politics and social theory*, 1993, 105-142.
2. RUBIN, Gayle S. *Thinking sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality*. In: *Culture, society and sexuality*. Routledge, 2002. p. 143-178.
3. RICH, Adrienne Cecile. *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence* (1980). Online. *Journal of women's history*. 2003, roč. 15, č. 3, s. 11-48. ISSN 1042-7961. Dostupné z: <https://doi.org/10.1353/jowh.2003.0079>.
4. MARCHIA, Joseph; SOMMER, Jamie M. (Re) defining heteronormativity. *Sexualities*, 2019, 22.3: 267-295.
5. OSWALD, R. F.; BLUME, L. B.; MARKS, S. R. Decentering heteronormativity: A model for family studies In Bengston V, Acock A, Allen K, Dilworth-Anderson P & Klein D (Eds.), *Sourcebook of family theory and research* (pp. 143–165). 2005.